

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019 - 2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Του Ευστάθιου Α. Παπαζήση Α.Μ.: 7340010219013

**Δεδομένα Προσωπικού Χαρακτήρα Εργαζομένων: Το Επιτρεπτό της
Επεξεργασίας σύμφωνα με τον Γενικό Κανονισμό για την
Προστασία Δεδομένων (GDPR).
Αρχές επεξεργασίας και ειδικά ζητήματα συγκατάθεσης**

Επιβλέπων καθηγητής και μέλη επιτροπής:

- α) Ε. Οικονομίδου – Πούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής ΕΚΠΑ (επιβλέπουσα)
- β) Μ. Αυγουστιανάκης, Καθηγητής Νομικής ΕΚΠΑ
- γ) Ι. Κονδύλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής ΕΚΠΑ

Αθήνα, 2020

Copyright © [Ευστάθιος Παπαζήσης, 2020]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*Στη δασκάλα μου, Μέλα Γεροφώτη,
για τη δύναμη να πορεύομαι.*

Προλεγόμενα

Η παρούσα εργασία εκπονείται στο πέρας του έτους των σπουδών μου στην κατεύθυνση Αστικό Δίκαιο και Νέες Τεχνολογίες. Εστιάζει σε ζητήματα προσωπικών δεδομένων έτσι όπως διαμορφώθηκαν έπειτα από τη θέση σε ισχύ του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων 2016/679 σε συνδυασμό με ζητήματα εργατικού δικαίου. Εξετάζονται ειδικότερα, το νόμιμο και επιτρεπτό της επεξεργασίας όπως αναλύεται αφενός στην τήρηση των αρχών για μία σύννομη επεξεργασία και αφετέρου στη συγκατάθεση, ως νομιμοποιητικό λόγο της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Αναδεικνύεται τόσο η σημασία της συγκατάθεσης όσο και η σχετικότητα αυτής, εν όψει της ανισορροπίας δυνάμεων στο πλαίσιο μιας εργασιακής σχέσης.

Η παρούσα εργασία αποτελεί το επιστέγασμα μίας ιδιαίτερης και πρωτόγνωρης ακαδημαϊκής - και όχι μόνο - χρονιάς. Οι συνθήκες εδίδαξαν προς διττή κατεύθυνση. Ανάγκη ταχείας αντιμετώπισης και αποκατάσταση κανονικότητας και επανεξέταση των θεωρούμενων ως δεδομένων. Προς μια ισορροπία κλήθηκαν άπαντες οι μετέχοντες της διδακτικής διαδικασίας. Η κατάσταση δεν θα μπορούσε να αφήσει τη συγγραφή των εργασιών ανεπηρέαστη. Η αδυναμία πρόσβασης σε βιβλιοθήκες, το ελλιπές βιβλιογραφικό υλικό, σίγουρα αποτέλεσαν πρόσκομμα στην ευχερή έρευνα και συγγραφή. Ωστόσο, από μία αισιόδοξη οπτική, ο εκάστοτε ερευνητής κλήθηκε να αποκολληθεί από την αμιγώς βιβλιογραφική έρευνα και να προσεγγίσει - ευελπιστώ - περισσότερο κριτικά το εκάστοτε ερευνώμενο ζήτημα. Η ανωτέρω (αν)ισορροπία εμφανίζεται και εδώ: χρυσή τομή και διακινδύνευση ανάμεσα στο σφάλμα και την κρίση.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες πρέπει να αποδοθούν στη συνάδελφο και φίλη, Μαρία Σαπαρδάνη, Υποψήφια Διδάκτορα Διεθνούς Δικαίου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, για την αμέριστη συνδρομή της στην παροχή βιβλιογραφικού υλικού. Ακόμα, στους καθηγητές μου, στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την αγόγγυστη προσπάθεια εμφύσησης της νομικής σκέψης και στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την επαφή μου με το αντικείμενο των προσωπικών δεδομένων μέσα από την αγάπη και τη συνέπειά τους προς αυτό. Τέλος, στην οικογένειά μου για τις αρετές της υπομονής και της επιμονής.

Πίνακας περιεχομένων

Κεφάλαιο Α - Εισαγωγή	1
1. Σύγκρουση δικαιωμάτων εργοδότη – εργαζομένου	1
2. Το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη	3
Κεφάλαιο Β - Θεμελιώδεις αρχές συλλογής και επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων	6
1. Θεμελιώδεις αρχές νομιμότητας – Προγενέστερο δίκαιο.....	6
1.1 Η αρχή της νομιμότητας, αντικειμενικότητας και διαφάνειας.....	6
1.2 Η αρχή του περιορισμού του σκοπού.....	8
1.3 Η αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων (data minimization)	10
1.4 Η αρχή της ακρίβειας των δεδομένων	12
1.5 Η αρχή του περιορισμού της περιόδου αποθήκευσης των δεδομένων (storage limitation).....	14
1.6 Η αρχή της ακεραιότητας (integrity) και εμπιστευτικότητας (confidentiality) των δεδομένων.	15
1.7 Η αρχή της λογοδοσίας του υπευθύνου επεξεργασίας (accountability)	20
Κεφάλαιο Γ - Ειδικά ζητήματα του επιτρεπτού της επεξεργασίας.....	23
1. Η συγκατάθεση – Γενική θεώρηση.....	23
2. Η συγκατάθεση – Ειδικά ζητήματα	26
2.1 Νομική φύση	26
2.2 Τύπος.....	30
2.3 Ρητή και συγκεκριμένη συγκατάθεση.....	31
2.4 Προηγούμενη ενημέρωση	36
2.5 Ελεύθερη συγκατάθεση - Συγκατάθεση ως λόγος νομιμοποίησης της επεξεργασίας στις εργασιακές σχέσεις.....	39
Επίλογος.....	42
Βιβλιογραφία	44

Κεφάλαιο Α - Εισαγωγή

1. Σύγκρουση δικαιωμάτων εργοδότη – εργαζομένου

Το εργασιακό περιβάλλον, ακριβώς λόγω τις ιδιαιτερότητάς του, ως χώρος ανάπτυξης της προσωπικότητας των εργαζομένων αλλά και σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ των διαπλεκόμενων μερών, αφήνει ιδιαίτερες αμφισβητήσεις αναφορικά προς τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου βίου, στο μέτρο που ο εργαζόμενος καλείται να υπηρετήσει διττό ρόλο: αφενός της προάσπισης του δικαιώματος της ιδιωτικής του ζωής και αφετέρου της συμμετοχής στο κοινωνικοοικονομικό γίνεσθαι¹. Η συμμετοχή ή – ορθότερα – η συμβολή του εργαζομένου στην ανάπτυξη της εκάστοτε επιχείρησης, δεν μπορεί να οδηγείται στην απογύμνωση του ατόμου αυτού από το δικαίωμά του στην ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη στην προσωπικότητα. Πράγματι, στην κατεύθυνση αυτή κινείται και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), όπου προσεγγίζει το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ διασταλτικά, αποδίδοντάς του κοινωνική διάσταση. Ειδικότερα στην υπόθεση Niemitz κατά Γερμανίας, το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής εκφεύγει του στενού ατομικού κύκλου, ορώμενου αρνητικά (με την έννοια της μη προσβολής)². Αντ' αυτού η θεώρηση του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής δεν πρέπει να αποκλείει τις επαγγελματικές σχέσεις³.

Με εξισοροπητική προσέγγιση αντιμετωπίζει το ΕΔΔΑ την οριοθέτηση μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου βίου στην υπόθεση Peen κατά Βουλγαρίας, όπου θεωρεί την προσδοκία του εργαζομένου ως προς τον σεβασμό εκ μέρους του εργοδότη, του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, *εύλογη*, κρίνοντας παράλληλα πως ο έλεγχος του γραφείου και των αποθηκευτικών χώρων του εργαζομένου καθώς και η κατάσχεση αντικειμένων του αποτελεί επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του εργαζομένου⁴. Συνάγεται, λοιπόν, από τα ανωτέρω ότι, εφόσον προκρίνεται μια ευρύτερη ερμηνεία του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, το δικαίωμα αυτό θα συνδέεται άμεσα και με το δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας και συναφώς με το δικαίωμα της προστασίας προσωπικών δεδομένων. Διαφορετικά θα μπορούσε επίσης να υποστηριχθεί το τρίπτυχο σχήμα, όπου δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, δικαίωμα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων αλληλοσυνδέονται και αλληλεξαρτώνται. Εφόσον η εργασία αποτελεί μια από τις βασικότερες εκφάνσεις της προσωπικότητας του ατόμου, οδηγούμαστε ευλόγως στο συμπέρασμα ότι δεν είναι δυνατόν ο εργαζόμενος να αποσχίζεται από το δικαίωμα

¹ Η ιδιωτικότητα ως δικαίωμα μέσα στο χώρο εργασίας φαίνεται συχνά να χάνει την ισχύ της εντός του χώρου αυτού. Η άποψη αυτή απεικονίζει την κρατούσα αντίληψη στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, βάσει της οποίας οι εργαζόμενοι δεν απολαμβάνουν εύλογη προστασία του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα, ενόσω βρίσκονται στο χώρο εργασίας. Αναλυτικότερα, βλ. *Μήτρου Α.*, *Ιδιωτικότητα, προσωπικά δεδομένα και εργασιακές σχέσεις*, ΕΕργΔ 2017, 140 με τις εκεί περαιτέρω παραπομπές.

² *Ακριβοπούλου Χ. Μ.*, *Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή: Θεωρητικά και μεθοδολογικά θεμέλια*, ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ – Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Θεωρίας και Πράξης, Τεύχος 2^ο, 2011, <https://www.constitutionalism.gr/>, όπου η συγγραφέας κατά την ερμηνεία της έννοιας της ιδιωτικότητας, προβαίνει σε μια συνάρτηση της έννοιας αυτής ως προς την έννοια της ελευθερίας.

³ Όπως συγκεκριμένα αναφέρεται: «...εξάλλου η πλειοψηφία των ανθρώπων έχουν την ευκαιρία ανάπτυξης των σχέσεων κυρίως στο χώρο της εργασίας», ΕΔΔΑ, Niemitz κατά Γερμανίας, 23.11.92 (application no. 13710/88)

⁴ ΕΔΔΑ, Peen κατά Βουλγαρίας, 26.7.2007 (application no. 64209/01)

προστασίας της ιδιωτικής ζωής – και συναφώς του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων – αφ’ ης στιγμής εισέρχεται στον εργασιακό χώρο.

Η θεώρηση, όμως, αυτή παρά τον ουτοπικό θεωρητικό χαρακτήρα της δεν μένει αλώβητη και ανεπηρέαστη από την ταχεία τεχνολογική εξέλιξη, η οποία περιάγει τον εργοδότη σε θέση ικανότερη και ευχερέστερη ως προς τη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων του εργαζομένου⁵. Πράγματι, η προσωπικότητα του εργαζομένου φαίνεται να απειλείται από τις τεχνολογικές εξελίξεις στο μέτρο που η σφαίρα του απορρήτου του και γενικότερα η ιδιωτική του ζωή παραβιάζονται εντός του εργασιακού χώρου, όταν, παραδείγματος χάριν, ο εργοδότης έχει εγκαταστήσει σύστημα κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης ή σύστημα παρακολούθησης ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ή τηλεφωνικών συνδιαλέξεων ή σύστημα εντοπισμού της τοποθεσίας του. Καθήκον του νομοθέτη στο σημείο αυτό είναι να προβεί στην απαραίτητη στάθμιση εννόμων συμφερόντων, ώστε η οποιαδήποτε επέμβαση να επιτρέπεται περιοριστικά, εφόσον τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, ήτοι να υφίσταται νόμιμος σκοπός του εργοδότη, ο οποίος θα προβαίνει στην επεξεργασία εφόσον η επεξεργασία αυτή κρίνεται ως απολύτως αναγκαίο μέσο και σε κάθε περίπτωση δεν τελεί από πλευράς είδους, βαρύτητας και διάρκειας σε προφανή δυσαναλογία προς τα θιγόμενα από την επέμβαση έννομα συμφέροντα το εργαζομένου⁶.

Ορώμενο το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή από θετική σκοπιά, με την έννοια του δικαιώματος του υποκειμένου να διαμορφώσει ελεύθερα τους σκοπούς που η αυτονομία του θέτει⁷, περιέχει αναμφισβήτητα και το δικαίωμα στον αυτοπροσδιορισμό, δηλαδή το δικαίωμα να αποφασίζει ο ίδιος για την δημοσίευση των προσωπικών στοιχείων του, κατά το χρονικό διάστημα και με τις προϋποθέσεις που ο ίδιος θέτει⁸. Και στην περίπτωση αυτή είναι προφανές ότι στο πλαίσιο του εργασιακού περιβάλλοντος δεν είναι εφικτό να κάνουμε λόγο για προστασία του δικαιώματος της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης, καθώς και εδώ το δικαίωμα της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης έρχεται αντιμέτωπο με τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα του εργοδότη. Ναι

⁵ Παπαδημητρίου Κ., Πληροφορική και Εργατικό Δίκαιο, 2018, 16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΕΔΕΚΑ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 8

⁶ Ζερδελής Δ. Εγχειρίδιο Εργατικού Δικαίου Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, σελ 521 επ., ο οποίος κάνει λόγο για «πρακτική εναρμόνιση», η οποία αποτελεί τον επιδιωκόμενο στόχο, προκειμένου τα δικαιώματα αυτά «να αναπτύξουν την κατά το δυνατόν μεγαλύτερη ισχύ τους».

⁷ Ακριβοπούλου Χ. Μ., Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή: Θεωρητικά και μεθοδολογικά θεμέλια, ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ – Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Θεωρίας και Πράξης, Τεύχος 2^ο, 2011, <https://www.constitutionalism.gr/>, όπου η συγγραφέας χρησιμοποιεί τους όρους *αρνητική* και *θετική ιδιωτικότητα*, απόρροια της συνάρτησης της έννοιας της ιδιωτικότητας ως προς την έννοια της ελευθερίας. Ειδικότερα, προκειμένου ο αναγνώστης να αντιληφθεί την έννοια των ανωτέρω δύο εννοιών, η συγγραφέας προκρίνει την ανάλυσή τους μέσα από τις δύο όψεις της ελευθερίας: της αρνητικής και της θετικής, μιας διάκρισης όμοιας προς τη διάκριση του αγγλοσαξωνικού δικαίου μεταξύ της αρνητικής έννοιας *liberty* και της θετικής έννοιας *freedom*. Ως αρνητική ελευθερία ορίζεται η ελευθερία αποχής, ελευθερία από κρατικές και διαπροσωπικές παρεμβάσεις στην ιδιωτική σφαίρα του υποκειμένου. Ως θετική ελευθερία ορίζεται η βάση της αυτονομίας του υποκειμένου, δύναμη της οποίας το υποκείμενο δύναται να διαμορφώσει τους στόχους του – γίνεται άλλως λόγος για «δημιουργική ελευθερία». Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, οι δύο έννοιες της ιδιωτικότητας δεν πρέπει να θεωρούνται μονοσήμαντες, αλλά το κανονιστικό τους περιεχόμενο οριοθετείται βάσει του πλαισίου εντός του οποίου αναπτύσσονται και διαμορφώνονται.

⁸ Γέροντας Α., Η ηλεκτρονική επεξεργασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη νομολογία του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας (BverfGE 65,1), ΕλλΔνη 1989, 510.

μεν το άτομο είναι πρωτίστως υπεύθυνο για τον προσδιορισμό των ορίων σεβασμού της προσωπικότητάς του⁹, η ανάγκη όμως εξεύρεσης ισορροπίας φαντάζει ακόμα πιο επιτακτική, όταν βρίσκονται στο προσκήνιο δικαιώματα και συμφέροντα πολλών πλευρών αλλά και αντιτιθέμενες δυνάμεις, κατά κύριο λόγο άνισης ισχύος.

2. Το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη

Η σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, παρά το γεγονός ότι αποτελεί σύμβαση ενοχικού δικαίου, διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από τις υπόλοιπες ενοχικές σχέσεις, στις οποίες το εκάστοτε περιεχόμενο είναι αποτέλεσμα σχεδόν αποκλειστικά ελεύθερης βούλησης και συμφωνίας ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη. Η έννοια της προσωπικής εξάρτησης του εργαζομένου από τον εργοδότη του που εσωκλείεται εντός του ορισμού της ίδιας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, είναι και το στοιχείο που προσδίδει τη μεγαλύτερη ιδιορρυθμία στη σύμβαση αυτή. Η ιδιορρυθμία συνίσταται στο στοιχείο της *αοριστίας* αναφορικά με το είδος, τον τόπο και το χρόνο παροχής της εργασίας καθώς και με συμπεριφορικούς κανόνες, κανόνες τάξης σε συνάρτηση με την παρεχόμενη εργασία¹⁰. Η υποχρέωση παροχής εργασίας περιγράφεται κατά τρόπο *όλως γενικό* στην ατομική σύμβαση, ενώ τα μέρη συμφωνούν μόνον σε ένα γενικό πλαίσιο και όχι έχοντας προκαθορισμένους τους ειδικότερους όρους και λεπτομέρειες της παροχής¹¹. Η αναγκαία συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου της κύριας υποχρέωσης τελείται μέσω οδηγιών του εργοδότη κατά τη διάρκεια της σύμβασης εργασίας. Οι οδηγίες αυτές συνιστούν το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, δυνάμει του οποίου ο εργοδότης έχει το δικαίωμα να εξειδικεύσει εκάστοτε¹² την υποχρέωση του μισθωτού για εργασία καθορίζοντας τους όρους της παροχής της, τον τόπο, τον χρόνο, τον τρόπο, εφ' όσον οι όροι αυτοί δεν έχουν προσδιοριστεί από κανόνες δικαίου ή από την ατομική σύμβαση εργασίας¹³. Ταυτόχρονα το διευθυντικό δικαίωμα αποτελεί το μέσο για την παραγωγικότερη οργάνωση και διεύθυνση της επιχείρησης¹⁴.

⁹ Λαδάς Δ., Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 74.

¹⁰ Κουκιάδης Ι., Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της Ευελιξίας της Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2017, σελ. 473 επ.

¹¹ Σε κάθε περίπτωση ο ερμηνευτής του δικαίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τον διαρκή χαρακτήρα της έννομης σχέσης της παροχής εργασίας, ώστε οποιοσδήποτε εκ των προτέρων λεπτομερής καθορισμός του περιεχομένου και των λεπτομερειών της υποχρέωσης παροχής εργασίας αποτελεί μάλλον αλυσιτελές εγχείρημα, ενόψει μάλιστα της ένταξης της σχέσης αυτής στην εκμετάλλευση του εργοδότη, οι ανάγκες της οποίας και οι γενικότερες συνθήκες λειτουργίας μεταβάλλονται συνεχώς. Βλ. και Ζερδελής Δ., ό.π., σελ. 322.

¹² Το διευθυντικό δικαίωμα αποτελεί **διαπλαστικό δικαίωμα**. Διαφέρει, ωστόσο, από τα λοιπά διαπλαστικά δικαιώματα τα οποία αναλώνονται με την άπαξ άσκησή τους, διότι ο εργοδότης είναι ελεύθερος να ασκήσει οποτεδήποτε το διευθυντικό του δικαίωμα και να μεταβάλει έτσι τους όρους παροχής της εργασίας. Η ελευθερία αυτή, ωστόσο, δεν είναι απεριόριστη. Υπόκειται στους ιεραρχικά ανώτερους παράγοντες διαμόρφωσης των όρων εργασίας (νόμος, συλλογική σύμβαση εργασίας, κανονισμός εργασίας, ατομική σύμβαση) και αφετέρου στην απαίτηση οι όποιες αποφάσεις του εργοδότη να εξυπηρετούν και να δικαιολογούνται από το «καλώς νοούμενο συμφέρον της επιχείρησης» (ΑΠ 1564/1987, ΕΕργΔ 1998, 177· ΑΠ 80/1986, ΔΕΝ 43, 555). Υπόκειται και σε έλεγχο καταχρηστικότητας. Βλ. Ζερδελή Δ., ό.π., σελ. 324 επ.

¹³ ΑΠ 405/1998, ΕλλΔνη 1998, 1578

¹⁴ ΟΛΑΠ 11/2007 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

Συναφής¹⁵, προς τη λειτουργία του διευθυντικού δικαιώματος, θεσμός είναι και αυτός της πρόσκτησης (ΑΚ 922). Για να υπάρχει σχέση πρόσκτησης, θα πρέπει να υπάρχει εξάρτηση, έστω και χαλαρή, ανάμεσα στον προστήσαντα και στον προστηθέντα, δηλαδή σχέση, νομική ή οικονομική η οποία επιτρέπει στον πρώτο να μπορεί να δίνει στο δεύτερο εντολές ή οδηγίες σχετικές με τη διεξαγόμενη υπόθεση και να τον ελέγχει ή επιβλέπει κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας που του ανέθεσε¹⁶. Εφόσον αποδεικνύεται αυτή η εξάρτηση, σε περίπτωση επέλευσης οποιουδήποτε παράνομου και ζημιογόνου γεγονότος κατά τη διεκπεραίωση της υποθέσεως του προστήσαντος, για το οποίο υπεύθυνος είναι ο προστηθείς, δημιουργείται γνήσια αντικειμενική ευθύνη εις βάρος του προσώπου του προστήσαντος προς αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ο τρίτος από την άδικη πράξη του προστηθέντος. Το γεγονός και μόνο της ζημίας που προκαλείται στον προστήσαντα, εν προκειμένω εργοδότη, είναι αρκετό για να δικαιολογήσει ορισμένες ενέργειες παρεμβατικές εκ μέρους αυτού προς το πρόσωπο του εργαζομένου, προληπτικές προκειμένου να αποφύγει την επέλευση των δυσμενών συνεπειών σε βάρος του.

Συναφώς, ο εργοδότης δυνάμει του διευθυντικού δικαιώματός του αλλά και του δικαιολογημένου συμφέροντός του για την εύρυθμη λειτουργία της επιχείρησής του, προβαίνει σε αποφάσεις – εκδηλώσεις του διευθυντικού του δικαιώματος, λαμβάνοντας κάθε φορά τα αναγκαία για την οργάνωση της επιχείρησής του μέτρα. Η διαδικασία οργάνωσης της επιχείρησης, μέρος της οποίας αποτελεί και ο εκάστοτε εργαζόμενος, λαμβάνει χώρα και προϋποθέτει μεταξύ άλλων και συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων καθώς και έλεγχο εκπλήρωσης των υποχρεώσεων των εργαζομένων, όπως αυτές προβλέπονται ή συγκεκριμενοποιούνται κάθε φορά βάσει των οδηγιών του εργοδότη¹⁷. Ούτως ή άλλως δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου ο εργοδότης θέτει εξοπλισμό στη διάθεση του εργαζομένου, συνεπώς έχει το εύλογο συμφέρον και απαίτηση αυτός να χρησιμοποιείται κατά τον ενδεδειγμένο τρόπο. Άλλωστε, η πρόληψη μη διαρροής εμπιστευτικών πληροφοριών αλλά και ο έλεγχος προστασίας εμπορικού απορρήτου και τεχνολογίας αποτελεί επίσης δικαιολογητικό λόγο για επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα του εκάστοτε εργαζομένου μέσω της συλλογής και επεξεργασίας των προσωπικών του δεδομένων¹⁸.

¹⁵ Συναφής ως προς το περιεχόμενο, πλην όμως πιο **χαλαρός** (βλ. και ΑΠ 1270/1989 ΕλλΔνη 1991, 765, ΜΠρΑθ 5361/1997 ΝοΒ 1998.375), με την έννοια ότι ο όρος «εξάρτηση» περιλαμβάνει και περιπτώσεις πέραν της προσωπικής εξάρτησης μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου, όπως γίνεται λόγος για το διευθυντικό δικαίωμα. Πράγματι, η ύπαρξη ενοχικής σχέσεως μεταξύ προστήσαντος και προστηθέντος δεν είναι απαραίτητη, αφού η σχέση της προστήσεως μπορεί να στηρίζεται σε πραγματικό γεγονός ή να ανακύψει ευκαιριακά για μόνο μία πράξη (ΑΠ 380/1979 ΕΕΝ 1979, 369· ΑΠ 1095/1983 ΝοΒ 1984, 1009). Βλ. και ΑΠ 1983/2013 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου πρόσκτηση μπορεί να υπάρξει και μεταξύ εργολάβου και εργοδότη, εφόσον όμως ο εργοδότης επιφύλαξε για τον εαυτό του, ρητώς ή σιωπηρώς, τη διεύθυνση και την επίβλεψη της εκτέλεσης του έργου και μάλιστα το δικαίωμα παροχής οδηγιών προς τον εργολάβο. Ο κύριος του έργου δεν ευθύνεται, ως προστήσας, για τις παράνομες πράξεις και παραλείψεις του εργολάβου ή υπεργολάβου, αν με εντολή του ολόκληρο το έργο -ή τμήματα αυτού- με σύμβαση μίσθωσης έργου ανατέθηκε σε εργολάβο και δεν επιφύλαξε στον εαυτό του τη διεύθυνση και την επίβλεψη της εκτέλεσης του έργου.

¹⁶ Γεωργιάδης Α., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011, σελ. 102

¹⁷ Μήτρον Α., Ιδιωτικότητα, προσωπικά δεδομένα και εργασιακές σχέσεις, ΕΕργΔ 2017, σελ. 146

¹⁸ Παπαϊωάννου Α., Ο έλεγχος από τον εργοδότη της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και της ενασχόλησης του μισθωτού με το Διαδίκτυο, ΕΕργΔ 2006, σελ. 646-647.

Δυνάμει των ανωτέρω παρατηρήσεων, διαπιστώνουμε ότι η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος, εφόσον αυτή είναι νόμιμη, αποτελεί εύλογο περιορισμό των δικαιωμάτων του εργαζομένου, δεδομένου ότι ο εργοδότης καλείται να διαμορφώσει με τέτοιον τρόπο τις επιχειρηματικές επιλογές του, θέτοντας ως προτεραιότητα το επιχειρηματικό του συμφέρον και λαμβάνοντας αποφάσεις τις οποίες ο ίδιος θεωρεί καταλληλότερες για το εύρυθμο της λειτουργίας της επιχείρησής του. Σε κάθε περίπτωση η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος δεν επιτρέπεται να περιάγει σε καθεστώς δυσμενέστερης μεταχείρισης τους εργαζομένους ως προς τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, όπως παραδείγματος χάριν το δικαίωμα στην προσωπικότητα ή το δικαίωμα στην ίση μεταχείριση¹⁹. Απαραίτητη κρίνεται και εν προκειμένω η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας σε συνδυασμό με την αρχή της προστασίας του εργαζομένου ως ασθενέστερου μέρους²⁰, προκειμένου να καταλήξουμε σε ορθή στάθμιση και εξισορρόπηση των εκάστοτε αντικρουόμενων, συνταγματικά κατοχυρωμένων, συμφερόντων και δικαιωμάτων²¹, με στόχο την πρακτική εναρμόνισή τους²².

¹⁹ Βαλιμαντώνης Κ., Τα όρια του διευθυντικού δικαιώματος & η νομολογιακή αντιμετώπιση, ΕλλΔνη 2009, σελ. 656 επ.

²⁰ Καζάκος Α., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο – Ουσιαστικό Δίκαιο και Δικονομικά Ζητήματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013, σελ. 52-58.

²¹ Κουκιάδης Ι., ό.π., Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, σελ. 667

²² Ζερδελής Δ., ό.π., σελ. 521.

Κεφάλαιο Β - Θεμελιώδεις αρχές συλλογής και επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων

1. Θεμελιώδεις αρχές νομιμότητας – Προγενέστερο δίκαιο

Η προϊσχύσασα Οδηγία 95/46/ΕΚ, αλλά και ο εφαρμοστικός αυτής Ν. 2472/97 (άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. α' - δ') έθεσε τις πέντε βασικές αρχές νομιμότητας της επεξεργασίας. Πρόκειται για τις εξής αρχές: αρχή της θεμιτής και νόμιμης επεξεργασίας των δεδομένων, αρχή του σκοπού, αρχή της αναλογικότητας, αρχή της ακρίβειας και αρχή της πεπερασμένης διατήρησης των δεδομένων. Οι αρχές αυτές έρχονται να εξειδικεύσουν νομοθετικά τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το συνταγματικά κατοχυρωμένο, στο άρθρο 9Α του Συντάγματος, δικαίωμα αναφορικά με την προστασία από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων²³. Συνεπώς ενισχύεται ο ερμηνευτικός τους χαρακτήρας αναφορικά με το νόμιμο της επεξεργασίας και αποκτούν ισχύ αναγκαστικού δικαίου. Πράγματι, οι εν λόγω αρχές πρέπει να τηρούνται πάντοτε από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, εν προκειμένω τον εργοδότη που καθορίζει τις λεπτομέρειες της επεξεργασίας, διαφορετικά η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων καθίσταται παράνομη. Το παράνομο δεν θεραπεύεται, έστω και αν εκ των υστέρων έχει χορηγηθεί συγκατάθεση από πλευράς των εργαζομένων ή έχει συντρέξει άλλη περίπτωση στο πλαίσιο της οποίας η επεξεργασία δικαιολογείται και θεωρείται κατ' εξαίρεση νόμιμη και χωρίς τη λήψη συγκατάθεσης.

Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 2016/679 (εφεξής ο «Κανονισμός») ενισχύει το πλαίσιο της νομιμότητας της επεξεργασίας, επικαιροποιώντας το περιεχόμενο των ανωτέρω αρχών και συγκεκριμενοποιώντας τις επιταγές τους. Προστίθενται στο ανωτέρω πλαίσιο, επίσης, η αρχή της ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας των δεδομένων καθώς και η αρχή της λογοδοσίας του υπεύθυνου επεξεργασίας. Το νέο περιεχόμενο των αρχών καταστρώνεται στο άρθρο 5 του Κανονισμού. Παρακάτω εξετάζεται αναλυτικότερα το περιεχόμενο της εκάστοτε αρχής.

1.1 Η αρχή της νομιμότητας, αντικειμενικότητας²⁴ και διαφάνειας

Το γράμμα της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 περ. α' του Κανονισμού επιτάσσει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα να υποβάλλονται σε σύννομη και θεμιτή επεξεργασία με διαφανή τρόπο σε σχέση με το υποκείμενο των δεδομένων. Όπως ήδη είχε θεσμοθετηθεί υπό το προγενέστερο καθεστώς (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. α' Οδηγίας 95/46/ΕΚ, άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. α' Ν. 2472/97) αλλά και δυνάμει της Οδηγίας της ΑΠΔΠΧ 115/2001 «Για την επεξεργασία δεδομένων των εργαζομένων», η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων πρέπει να πραγματοποιείται με νόμιμο τρόπο και με θεμιτά μέσα προκειμένου να

²³ Αρμαμέντος Π./ Σωτηρόπουλος Β., Προσωπικά δεδομένα – Ερμηνεία Ν. 2472/1997, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 113-114.

²⁴ Βλ. και Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 109, όπου κριτική περί την ατυχή απόδοση στον ελληνικό παράτιτλο της επιταγής για θεμιτή επεξεργασία σαν «αντικειμενικότητα».

διασφαλίζεται ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, της προσωπικότητας και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας των εργαζομένων στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων²⁵.

Η επεξεργασία πρέπει να συντελείται κατά τρόπο ώστε να μην παραβιάζονται οι διατάξεις γενικότερων νόμων και νόμων περί προστασίας προσωπικών δεδομένων²⁶, πρέπει επίσης να εξυπηρετεί νόμιμο σκοπό, τόσο σε συνταγματικό εύρος (άρθρα 2, 5, 5^A και 9^A του Συντάγματος) όσο και νομοθετικό (άρθρα 174, 178, 179 ΑΚ)²⁷. Για την κρίση περί θεμιτού ή μη της επεξεργασίας των δεδομένων υποστηρίζεται η άποψη ότι αναφέρεται σε επεξεργασία οριοθετούμενη από το στοιχείο των χρηστών ηθών²⁸, δίδεται με άλλα λόγια μεγαλύτερη βαρύτητα σε εξισορροπητικά στοιχεία, στην αντίληψη του *χρηστού και εμφρόνως σκεπτόμενου ανθρώπου*²⁹.

Τέλος, αναφορικά με το στοιχείο της διαφάνειας³⁰, δεν διατυπώνεται ρητός ορισμός εντός του Κανονισμού ωστόσο μπορούμε να συναγάγουμε το νόημα της έννοιας αυτής τόσο από το πνεύμα των διατάξεων του Κανονισμού αλλά και από την αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 39³¹. Από το κείμενο της αιτιολογικής σκέψης συνάγεται ότι με τον όρο διαφάνεια υπονοούνται υποχρεώσεις ενημέρωσης. Ειδικά στο χώρο εργασίας, κρίσιμη είναι η προγενέστερη ενημέρωση των εργαζομένων αναφορικά με τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που έχουν παρασχεθεί από τον ίδιο τον εργαζόμενο ή από τρίτον, σύμφωνα με το περιεχόμενο των άρθρων 13 και 14 του Κανονισμού³², προκειμένου, όπως υποστηρίζεται, να δημιουργηθεί το απαραίτητο κλίμα εμπιστοσύνης απέναντι στον εργαζόμενο, αναφορικά με την διαδικασία που ακολουθείται³³. Σύμφωνα άλλωστε με το άρθρο 12 του Κανονισμού, ο υπεύθυνος επεξεργασίας θα πρέπει να λαμβάνει *τα κατάλληλα μέτρα* ώστε η ενημέρωση να γίνεται με διαφανή τρόπο και οι πληροφορίες που παρέχονται στο υποκείμενο των δεδομένων (εν προκειμένω τον εργαζόμενο) να δίδονται *σε συνοπτική, κατανοητή και εύκολα προσβάσιμη μορφή, χρησιμοποιώντας σαφή και απλή διατύπωση*. Η υποχρέωση διαφάνειας ισχύει πάντοτε έναντι του υποκειμένου, χωρίς αντίστοιχη υποχρέωση να ισχύει και έναντι του τρίτου.

²⁵ Οδηγία 115/2011 ΑΠΔΠΧ, σελ. 9 επ.

²⁶ Θεοδόσης Γ., Βασικές αρχές προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, ΔΕΕ 2006, σελ. 596

²⁷ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 69

²⁸ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 109.

²⁹ ΑΠ 1780/1999 ΕΕμπΔ 2000, 804. Ως χρηστά ήθη ορίζονται οι κρατούσες αντιλήψεις του μέσου χρηστού και δίκαιου ανθρώπου για το ποια συμπεριφορά ανταποκρίνεται στις επιταγές της κοινωνικής ηθικής, βλ. Γεωργιάδη Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, 2007, σελ. 19 επ.

³⁰ Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Έγγραφο 17/EN, WP260, Guidelines on transparency under Regulation 2016/679, σελ. 5

³¹ Όπως συγκεκριμένα αναφέρεται: «...Η αρχή αυτή απαιτεί κάθε πληροφορία και ανακοίνωση σχετικά με την επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα να είναι εύκολα προσβάσιμη και κατανοητή και να χρησιμοποιεί σαφή και απλή γλώσσα...»

³² Μήτρου Α., Η προστασία των δεδομένων των εργαζομένων, σε Κοτσαλής Γ. Λεωνίδα, Προσωπικά Δεδομένα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 218 επ.

³³ Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., Η αρχή της διαφάνειας κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, σε Κοτσαλή Α./Μενουδάκο Κ., Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR) Νομική Διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 234 επ., Γιαννακάκης Ι., Η επισήμανση απορρήτου (Privacy Notice) ως βέλτιστη πρακτική για την ενημέρωση των υποκειμένων προσωπικών δεδομένων, Συνήγορος 2017, 54-55

1.2 Η αρχή του περιορισμού του σκοπού

Ανατρέχοντας στο γράμμα της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 περ. β' του Κανονισμού, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα συλλέγονται για σκοπούς *καθορισμένους, ρητούς και νόμιμους*, η δε περαιτέρω επεξεργασία για σκοπούς παράτατους από τους αρχικούς δεν είναι επιτρεπτή. Εξάιρεση στην ως άνω απαγόρευση αποτελεί η περαιτέρω επεξεργασία για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον ή σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή στατιστικούς σκοπούς, όπου η επεξεργασία αυτή, σύμφωνα με το άρθρο 89 του Κανονισμού δεν είναι ασύμβατη με τους αρχικούς σκοπούς της επεξεργασίας.

Συχνά η αρχή αυτή αναφέρεται και ως «αρχή της αναλογικότητας», με το σκεπτικό ότι από μόνη την αξίωση για ύπαρξη σκοπού στην επεξεργασία, δικαιολογημένα υφίσταται η επιταγή για αναλογικότητα προς αυτόν, ως παρεπόμενη αυτού³⁴. Η αξία της πληροφορίας ως μέσο για τη λήψη αποφάσεων εξαρτάται όχι μόνο από το ίδιο το περιεχόμενό της αλλά και από τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετεί. Η σημασία μιας πληροφορίας αναδεικνύεται κυρίως αναφορικά προς τον σκοπό στον οποίο αναφέρεται/ αφορά και για τον οποίο έχει ληφθεί, ενώ για κάποιον άλλον σκοπό, η ίδια πληροφορία μπορεί να φέρει ελάχιστη ή και μηδαμινή σημασία. Ο νομιμοποιητικός λόγος της επεξεργασίας της εκάστοτε πληροφορίας είναι ταυτόχρονα και ο σκοπός της³⁵. Ο σκοπός αυτός πρέπει να διακρίνεται από τα μέσα και τα εργαλεία υλοποίησης, καθώς ο σκοπός συνιστά τον στόχο που επιδιώκεται με την επεξεργασία³⁶, ο οποίος πρέπει επίσης να είναι νόμιμος, θεμιτός και άξιος προστασίας. Επί παραδείγματι, δεν είναι επιτρεπτό να αντιτίθεται σε κανόνες δικαίου ή σε αναγνωρισμένες αρχές του εργατικού δικαίου.

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα καθίστανται αδικαιολογήτως και μη επιτρεπτός επεξεργάσιμα, εφόσον ο σκοπός της επεξεργασίας δεν είναι εκ των προτέρων σαφής και γνωστός ή έστω δυνάμενος να συσχετιστεί προς αυτά³⁷. Εάν μεν ο σκοπός της επεξεργασίας είναι νόμιμος κατά την έναρξη πράξεων επεξεργασίας, καθίσταται δε εκ των υστέρων παράνομος, τότε και η ίδια πράξη επεξεργασίας καθίσταται συνακόλουθα παράνομη, εκτός και αν στο μεταξύ υφίσταται άλλη έγκυρη νομική βάση για την επεξεργασία³⁸. Ακόμα και στην περίπτωση που βάση της επεξεργασίας δεν είναι η συναίνεση αλλά το έννομο συμφέρον του εργοδότη που εξυπηρετείται από αυτήν ή οποιοσδήποτε άλλος νομιμοποιητικός λόγος, προβλεπόμενος στα άρθρα 6 και 9 του Κανονισμού, αυτός δεν μπορεί να καθορίζεται εκ των υστέρων, ούτε μπορεί η επεξεργασία να λαμβάνει χώρα απλώς για μελλοντική χρήση. Ο εργοδότης θα πρέπει να έχει εκ των προτέρων υπ' όψιν του τον συγκεκριμένο σκοπό για τον οποίο διενεργείται η επεξεργασία³⁹. Η δε ανεπιτρεπτή, κατά τα προηγουμένως λεχθέντα, άντληση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα είχε ως αποτέλεσμα η εκ των προτέρων παρασχεθείσα ενημέρωση για τον σκοπό της επεξεργασίας να

³⁴ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 111

³⁵ Δούκα Β., Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στη σχέση εργασίας (ο ν. 2472/97 και οι εργαζόμενοι), Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ 147

³⁶ Δούκα Β., ό.π., σελ. 147

³⁷ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 111

³⁸ Δούκα Β., ό.π., σελ. 150

³⁹ Παπαδημητρίου Κ., Πληροφορική – Εργασία – Εργατικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, 1987, σελ. 69

καθίσταται ανακριβής, η δε τυχόν δοθείσα συγκατάθεση να καθίσταται ανίσχυρη⁴⁰. Σε κάθε περίπτωση, στις περιπτώσεις όπου η πράξη επεξεργασίας έχει τελεστεί και ολοκληρωθεί, και εφόσον ο σκοπός της επεξεργασίας έχει ματαιωθεί ή εκπληρωθεί, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα θα πρέπει να διαγραφούν και το τυχόν δημιουργηθέν αρχείο να καταστραφεί.

Υποστηρίζεται ότι η αρχή του περιορισμού του σκοπού και ιδίως η απαίτηση τα δεδομένα να συλλέγονται για προκαθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς δεν είναι εφικτό να εφαρμοσθεί με την ίδια αυστηρότητα και στην εργασιακή σχέση⁴¹, λόγω του ότι πρόκειται για μία διαρκή έννομη σχέση κατά τη διάρκεια της οποίας γεννώνται καθημερινά νέες ανάγκες και υποχρεώσεις μεταξύ των μερών με περαιτέρω έννομες συνέπειες. Στις περιπτώσεις αυτές δίνει λύση η παράγραφος 4 του άρθρου 6 του Κανονισμού: Όταν πρόκειται για επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για σκοπό διαφορετικό από τον αρχικό, η δε επεξεργασία δεν βασίζεται στη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων ή στο δίκαιο της Ένωσης ή το δίκαιο κράτους μέλους, ο υπεύθυνος επεξεργασίας, προκειμένου να εξακριβωθεί κατά πόσο πρόκειται για επεξεργασία συμβατή με τον αρχικώς ορισθέντα σκοπό, λαμβάνει υπόψη, μεταξύ άλλων: (α) τυχόν σχέση μεταξύ των σκοπών για τους οποίους έχουν συλλεχθεί τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και των σκοπών της επιδιωκόμενης περαιτέρω επεξεργασίας, (β) το πλαίσιο εντός του οποίου συλλέχθηκαν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως όσον αφορά τη σχέση μεταξύ των υποκειμένων των δεδομένων και του υπευθύνου επεξεργασίας, (γ) τη φύση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως για τις ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υποβάλλονται σε επεξεργασία, σύμφωνα με το άρθρο 9, ή κατά πόσο δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που σχετίζονται με ποινικές καταδίκες και αδικήματα υποβάλλονται σε επεξεργασία, σύμφωνα με το άρθρο 10, (δ) τις πιθανές συνέπειες της επιδιωκόμενης περαιτέρω επεξεργασίας για τα υποκείμενα των δεδομένων, (ε) την ύπαρξη κατάλληλων εγγυήσεων, που μπορεί να περιλαμβάνουν κρυπτογράφηση ή ψευδωνυμοποίηση.

Κατά τα λοιπά, κρίσιμο είναι η αρχή αυτή να ιδωθεί συνδυαστικά με το άρθρο 88 παρ. 1 του Κανονισμού, σύμφωνα με το οποίο νόμιμοι σκοποί για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης είναι όσοι συνδέονται με την απασχόληση και ιδίως όσοι συνδέονται με θέματα πρόσληψης, εκτέλεσης της σύμβασης απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της εκτέλεσης των υποχρεώσεων που προβλέπονται από τον νόμο ή από συλλογικές συμβάσεις, διαχείρισης, προγραμματισμού και οργάνωσης εργασίας, ισότητας και πολυμορφίας στον χώρο εργασίας, υγείας και ασφάλειας στην εργασία, προστασίας της περιουσίας εργοδοτών και πελατών και για σκοπούς άσκησης και απόλαυσης, σε ατομική ή συλλογική βάση, δικαιωμάτων και παροχών που σχετίζονται με την απασχόληση και για σκοπούς καταγγελίας της σχέσης απασχόλησης. Συναφώς, όπως αναφέρεται και στην Οδηγία 115/2001, η συλλογή και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων εντός της εργασιακής σχέσης, πρέπει να λαμβάνει χώρα αποκλειστικά για σκοπούς συναφείς και άμεσα συνδεόμενους με τη σχέση απασχόλησης και την οργάνωση της εργασίας και εφόσον η διενέργεια

⁴⁰ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 111

⁴¹ Θεοδόσης Γ., Βασικές αρχές προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, ΔΕΕ 2006, σελ. 596 επ.

των πράξεων αυτών επεξεργασίας είναι αναγκαία για την εκπλήρωση των εκατέρωθεν υποχρεώσεων που θεμελιώνονται στην εργασιακή σχέση, είτε προκύπτουν από το νόμο είτε από τη σύμβαση⁴².

Συμπερασματικά, η επεξεργασία που λαμβάνει χώρα για σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους που στην αρχή καθορίστηκαν και για τους οποίους τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων αρχικά συλλέχθηκαν, θα επιτρέπεται και δεν θα απαιτεί ξεχωριστή νομική βάση, μόνο στις περιπτώσεις όπου η επεξεργασία είναι συμβατή με τους σκοπούς αυτούς. Γίνεται, ωστόσο, δεκτό ότι δεν συνιστά υπέρβαση ή μεταβολή του σκοπού, οποιαδήποτε επιτρεπτή διεύρυνσή του, όπως παραδείγματος χάριν η χρησιμοποίηση των δεδομένων που επεξεργάστηκαν για σκοπούς μισθοδοσίας για σκοπούς καταβολής δαπανών παροχής εργασίας εκτός έδρας⁴³. Σε κάθε περίπτωση θα πρόκειται για μία στάθμιση *in concreto* λαμβάνοντας υπ' όψιν τρία στοιχεία: πρώτον, το είδος της εργασίας· δεύτερον, το γεγονός της εγγενούς ανισότητας των μερών στο πλαίσιο της σχέσεως απασχόλησης, όπου οι εργαζόμενοι περιάγονται σε δυσμενέστερη θέση κατά την άσκηση των νόμιμων δικαιωμάτων τους⁴⁴, λαμβάνοντας τον ρόλο τόσο του μισθωτού έναντι του εργοδότη όσο και του υποκειμένου των δεδομένων· τρίτον το χρονικό διάστημα κατά το οποίο συντελείται η συλλογή και η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων⁴⁵.

1.3 Η αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων (data minimization)

Για την αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων γίνεται λόγος στο άρθρο 5 παρ. 1 περ. γ' του Κανονισμού, βάσει του οποίου τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να είναι κατάλληλα, συναφή και να περιορίζονται στο αναγκαίο για τους σκοπούς για τους οποίους υποβάλλονται σε επεξεργασία. Η αρχή αυτή διέπνεε και τις διατάξεις της Οδηγίας 95/46/ΕΚ και το Ν. 2472/97. Παρόλο που δεν γίνεται και εδώ ρητή αναφορά, η διάταξη αυτή παραπέμπει στην αρχή της αναλογικότητας, με την ειδικότερη έκφραση της αρχής της αναγκαιότητας⁴⁶, αρχή η οποία σε συνδυασμό και με την αρχή της πρόνοιας και προστασίας της προσωπικότητας του εργαζομένου που διέπει όλο το εργατικό δίκαιο, πρέπει να αποτελούν τις κατευθυντήριες γραμμές για την ορθή ερμηνεία, αναφορικά με το ποια δεδομένα θεωρούνται κάθε φορά συναφή, πρόσφορα και εν στενή έννοια αναλογικά προς την επεξεργασία⁴⁷, ώστε να καταστεί δυνατή η μικρότερη δυνατή ποιοτικά και ποσοτικά παρέμβαση στην προσωπική σφαίρα του εργαζομένου⁴⁸.

Η αρχή της αναλογικότητας τυγχάνει εφαρμογής στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων με τις τρεις εκφάνσεις της, ήτοι την αναγκαιότητα, την προσφορότητα και τη *stricto*

⁴² Οδηγία 115/2001 ΑΠΔΠΧ, σελ. 10

⁴³ Δούκα Β., *ό.π.*, σελ. 155

⁴⁴ Βλ. αιτιολογική σκέψη (50) του Κανονισμού.

⁴⁵ Για παράδειγμα, διαφορετική βαρύτητα θα έχει το στοιχείο της οικογενειακής κατάστασης κατά την πρόσληψη, και διαφορετική κατά τη διάρκεια της σύμβασης. Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που αφορούν στην οικογενειακή κατάσταση δεν είναι συμβατή με την αρχή του σκοπού κατά την πρόσληψη, στάδιο κατά το οποίο ο υποψήφιος εργαζόμενος που έχει τέκνα, θα μπορούσε να θεωρηθεί μη συμφέρουσα επιλογή για τον εργοδότη, και συνεπώς το στοιχείο αυτό να αποτελέσει αποτρεπτικό παράγοντα για την επιλογή του.

⁴⁶ Χριστοδούλου Κ., *ό.π.*, σελ. 112

⁴⁷ Αρμαμέντος Π.-Σωτηρόπουλος Β., *ό.π.*, σελ. 123

⁴⁸ Δούκα Β., *ό.π.*, σελ. 126

sensu αναλογικότητα. Για την κρίση περί νομίμου της επεξεργασίας προκρίνεται η χρήση δύο κριτηρίων, (α) του **ποιοτικού**, το οποίο συνδέεται με τα στοιχεία της καταλληλότητας και συνάφειας ως προς τον σκοπό της επεξεργασίας, και συνεπώς απαιτείται ο έλεγχος της προσφορότητάς τους, και (β) του **ποσοτικού**, βάσει του οποίου τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που επιλέγονται για επεξεργασία, οφείλουν να περιορίζονται στα απολύτως αναγκαία για τους σκοπούς της επεξεργασίας⁴⁹. Σε περίπτωση που το ποιοτικό κριτήριο δεν πληρούται, τότε παρέλκει η εξέταση της νομιμότητας με βάση το ποσοτικό κριτήριο.

Δυνάμει της αρχής της αναγκαιότητας, ως ειδικότερης έκφανσης της αρχής της αναλογικότητας, συγχωρείται η επεξεργασία, η μόνον απολύτως αναγκαία ως η λιγότερο επαχθής για το υποκείμενο των δεδομένων, έναντι αυτής που παρόλη τη λυσιτέλεια διενέργειάς της, κρίνεται ως επαχθέστερη και για τον λόγο αυτό ως μη εφαρμόσιμη⁵⁰. Άλλως, ως αρχή της ελαχιστοποίησης ορίζεται η υποβολή σε επεξεργασία μόνον εκείνων των δεδομένων χωρίς την επεξεργασία των οποίων δεν μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός της συγκεκριμένης επεξεργασίας⁵¹. Επιλέγεται δηλαδή, ανάμεσα σε περισσότερα ικανά και πρόσφορα μέσα το λιγότερο παρεμβατικό στη ζωή του εργαζομένου τόσο σε έκταση όσο και σε ένταση⁵². Θα πρόκειται για μια εκτίμηση εμπειρικού χαρακτήρα η οποία περιλαμβάνει διπλή πρόγνωση, τόσο σχετικά με το κατά πόσο με την προκρινόμενη επιλογή πρόκειται να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός, όσο και αν η προκρινόμενη επιλογή θα έχει και τις ηπιότερες συνέπειες σε βάρος του υποκειμένου των δεδομένων, ήτοι εν προκειμένω του εργαζομένου⁵³. Η ορθότητα της κρίσης του εργοδότη δεν αναζητείται στο αποτέλεσμα αλλά στη στάθμιση μεταξύ των συνεπειών σε βάρος του εργαζομένου και του οφέλους που προσδοκά ο εργοδότης. Η κρίση αυτή είναι αποτέλεσμα των εκάστοτε περιστάσεων, χωρίς να υπόκειται σε ενιαίους κανόνες, συνεπώς κάθε περίπτωση πρέπει να κρίνεται ad hoc⁵⁴.

⁴⁹ Για αυτήν την προκρινόμενη μέθοδο ελέγχου δύο βημάτων βλ. *Αιγυπτιάδου Ε.*, ό.π., σελ 73

⁵⁰ Ολ ΑΠΔΠΧ 51/2014.

⁵¹ *Σταθόπουλος Μ.*, Η χρήση των προσωπικών δεδομένων και η διαπάλη μεταξύ ελευθεριών των κατόχων τους και ελευθεριών των υποκειμένων τους, ΝοΒ 2000, 1 επ.

⁵² Άλλωστε τα στοιχεία της καταλληλότητας και συνάφειας, όπως απαντώνται στο γράμμα της διάταξης, συνδέονται με τα στοιχεία της προσφορότητας και ικανότητας αναφορικά με την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Έτσι *Δούκα Β.*, ΕΕργΔ 2018, ό.π., σελ 641. Βλ. και ΑΠΔΠΧ 33/2006, όπου κρίνεται ανεπίτρεπτη η δημιουργία και λειτουργία αρχείου από συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σχετικών με την ηλικία των εργαζομένων, με σκοπό την καταγγελία συμβάσεων εργασίας και διάκριση των περιπτώσεων αυτών, όπου η καταγγελία λαμβάνει χώρα αποκλειστικά λόγω του στοιχείου της ηλικίας με τις περιπτώσεις όπου κάτι τέτοιο προβλέπεται ρητά από διάταξη νόμου, όπως των διατάξεων περί αυτοδικαίως λύσης της εργασιακής σχέσης λόγω συνταξιοδότησης. Η Αρχή έκρινε ότι η απευθείας χορήγηση στην Υπηρεσία από τα ασφαλιστικά ταμεία των εργαζομένων των στοιχείων που αφορούν στον συνολικό χρόνο ασφάλισης των απασχολούμενων στην εν λόγω υπηρεσία δημοσιογράφων με σκοπό την καταγγελία των συμβάσεων εργασίας τους και η δημιουργία σχετικού αρχείου αντιβαίνουν στις επιταγές του άρθρου 4 του Ν. 2472/97.

⁵³ *Δούκα Β.*, ό.π., σελ. 171

⁵⁴ *Ζερδελής Δ.*, ό.π., σελ. 327. Πιθανή ερώτηση του εργοδότη σχετικά με τυχόν διάπραξη αδικήματος Κ.Ο.Κ. σε υπονήφιο μισθωτό για τη θέση υπάλληλου γραφείου προσκρούει στην αρχή της αναλογικότητας. Δεν μπορούμε, όμως, να υποστηρίξουμε με ασφάλεια το ίδιο και στην περίπτωση όπου πρόκειται για υπονήφιο εργαζόμενο οδηγό βαρέων οχημάτων.

1.4 Η αρχή της ακρίβειας των δεδομένων

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 περ. δ' τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να είναι *ακριβή* και, όταν είναι αναγκαίο, να *επικαιροποιούνται*. Πρέπει, επίσης, να *λαμβάνονται όλα τα εύλογα μέτρα για την άμεση διαγραφή ή διόρθωση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τα οποία είναι ανακριβή, σε σχέση με τους σκοπούς επεξεργασίας*. Για την αρχή της ακρίβειας υπήρχε αντίστοιχη πρόβλεψη στο άρθρο 6 παρ. 2 περ. δ' της Οδηγίας 95/46/EK και στο άρθρο 4 παρ. 1 περ. γ' του Ν. 2472/97.

Ειδικότερα, η παραπάνω αρχή αναλύεται στην διπλή υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας – εργοδότη, αφενός τα υπό επεξεργασία δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα να είναι αληθή και να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, αφετέρου να υποβάλλονται σε επικαιροποίηση, εφόσον επηρεάζονται από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες⁵⁵, ώστε να εξακολουθούν να απεικονίζουν πραγματικές καταστάσεις. Για την επεξεργασία που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο τήρησης της υποχρέωσης ακρίβειας (άρα και κατά τη διαδικασία επικαιροποίησης) πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα προσοχής και συνέπειας, ώστε να αποφεύγονται οποιεσδήποτε παραδρομές αλλά και πιθανή σύγχυση προκληθείσα λόγω συνωνυμίας ή λόγω ελλিপών καταχωρημένων στοιχείων.⁵⁶

Η αρχή της ακρίβειας εξ ορισμού αποτελεί μεν έκφανση μιας εκ των υποχρεώσεων του υπεύθυνου επεξεργασίας, προκειμένου η εκάστοτε πράξη επεξεργασίας να αποτελεί νόμιμη πράξη, φαίνεται ωστόσο ότι φέρει έναν περισσότερο «συμμετοχικό» χαρακτήρα με την έννοια ότι η υποχρέωση ακρίβειας, πολλώ δε μάλλον σε συνδυασμό με την υποχρέωση επικαιροποίησης, παρέχει το δικαίωμα στον εργοδότη να υποβάλλει σχετικές ερωτήσεις στον εργαζόμενο ή τρίτους ακόμα και όταν πρόκειται για ειδικές κατηγορίες δεδομένων⁵⁷. Εφόσον για τις πληροφορίες που συλλέγονται από τον εργοδότη, σε αρχείο ηλεκτρονικό ή μη, υφίσταται και λόγος διατήρησής τους, προκύπτει και υποχρέωση τα δεδομένα αυτά να ελέγχονται για την πληρότητα, την ορθότητα και την ακρίβειά τους, και αναλόγως να επικαιροποιούνται. Πολλές πληροφορίες, μάλιστα, δύναται να παρασχεθούν μόνο εκ μέρους του εργαζομένου. Είναι εμφανές ότι η δυνατότητα εισχώρησης του εργοδότη στην ιδιωτική ζωή του εργαζομένου, υπό το πρίσμα αυτό επιτρέπεται, θέση που ενισχύεται από το γεγονός ότι η παράλειψη του εργοδότη να τηρήσει ακριβές και επικαιροποιημένο αρχείο, θεμελιώνει τη νομική ευθύνη του υπεύθυνου επεξεργασίας απέναντι στο υποκείμενο των δεδομένων, εφόσον προκαλείται ηθική ή υλική ζημία⁵⁸.

Αναφορικά με την ανωτέρω ευθύνη του εργοδότη – υπεύθυνου επεξεργασίας, η οποία θεμελιώνεται στις περιπτώσεις τήρησης ανακριβούς και μη επικαιροποιημένου αρχείου, συνεπέστερο θα ήταν αυτή να μην ιδωθεί αποκλειστικά υπό το πρίσμα του απόλυτου κανόνα, που ισχύει στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, ότι η ευθύνη βαρύνει αποκλειστικά τον υπεύθυνο επεξεργασίας, αλλά να εξετασθεί συνδυαστικά ιδίως προς τις περιπτώσεις όπου η ζημία

⁵⁵ Αρμαμέντος Π. – Σωτηρόπουλος Β., ό.π., σελ. 130

⁵⁶ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., ό.π. σελ.79

⁵⁷ Δούκα Β., ό.π., σελ. 166-167

⁵⁸ Βλ. άρθρο 82 παρ. 1 GDPR

του υποκειμένου των δεδομένων δεν προκαλείται με δόλο. Στις περιπτώσεις αυτές δεν μπορεί να γίνει λόγος για ευθύνη απεριόριστη, ιδίως μάλιστα αν αναλογιστούμε την ως ανωτέρω κρίση μας, ότι η αρχή της ακρίβειας και η τήρηση της αντίστοιχης υποχρέωσης φέρει έναν περισσότερο «συμμετοχικό» χαρακτήρα.

Συνεπώς θα ήταν να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στις περιπτώσεις που τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα συλλέγονται απευθείας από τον εργαζόμενο και τις περιπτώσεις όπου τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα συλλέγονται από τρίτους για τον εργαζόμενο. Είναι εμφανές ότι πλήρης ευθύνη βαρύνει τον υπεύθυνο επεξεργασίας στη δεύτερη περίπτωση⁵⁹. Στην πρώτη περίπτωση, όπου η συμμετοχή του υποκειμένου των δεδομένων είναι αμεσότερη, αναγνωρίζεται μετριασμός και γίνεται δεκτό ότι ο εργαζόμενος οφείλει κατά την καλή πίστη να ενημερώνει τον εργοδότη και να του παρέχει αληθείς και ακριβείς πληροφορίες, προκειμένου το αρχείο που τηρείται να είναι έγκυρο και επικαιροποιημένο. Εξ αυτού του λόγου, η ευθύνη του εργοδότη οριοθετείται από το συντρέχον πταίσμα του εργαζομένου που θεμελιώνεται στην ανακριβή μετάδοση πληροφοριών ή στην αναίτια άρνηση συνδρομής⁶⁰. Οριοθέτηση στην ευθύνη του εργοδότη αναγνωρίζεται και λόγω ανωτέρας βίας ή πραγματικής πλάνης του εργοδότη, εφόσον, όμως, έχουν εξαντληθεί άπαντα τα μέτρα επιμέλειας⁶¹.

Στο σημείο αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση αναφορικά με την *έκταση* που μπορεί να λάβει η προκύπτουσα από τη μη τήρηση της αρχής της ακρίβειας, ευθύνη προς αποζημίωση. Με άλλα λόγια κατά πόσο η μη τήρηση της αρχής της ακρίβειας ως προς τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ενός εργαζομένου μπορεί να οδηγήσει σε θεμελίωση ευθύνης του υπεύθυνου επεξεργασίας – εργοδότη προς αποζημίωση λόγω υλικής ή ηθικής βλάβης ετέρου εργαζομένου. Παραδείγματος χάριν, κατά πόσο είναι δυνατό η εσφαλμένη καταχώρηση προσωπικών δεδομένων τρίτου εργαζομένου σχετικά με την επίδοσή του, και συνεπώς η επιπλέον ανταμοιβή του, να μπορούν να οδηγήσουν σε θεμελίωση ευθύνης του εργοδότη απέναντι σε τρίτο εργαζόμενο; Ο κανόνας απαιτεί η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων να μην συνεπάγεται τη δημιουργία άνισων και ανομοιόμορφων καταστάσεων στην επιχείρηση⁶². Όμως με τον όρο επεξεργασία εννοείται θετική⁶³ πράξη η οποία συνδέεται άμεσα με το υποκείμενο των δεδομένων⁶⁴. Η παραπάνω επεξεργασία φαίνεται να έχει αντίκτυπο προς τους υπόλοιπους εργαζομένους όμως ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ανακριβούς επεξεργασίας και της επελθούσης ζημίας απαιτεί η

⁵⁹ Δούκα Β., ό.π., σελ. 166 επ.

⁶⁰ Αρμαμέντος Π. – Σωτηρόπουλος Β., ό.π., σελ. 131

⁶¹ Βλ. και άρθρο 83 του ΓΚΠΔ. Ο μετριασμός της ευθύνης του υπεύθυνου επεξεργασίας φαίνεται να διαπνέει το δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων στο άρθρο 83 του Κανονισμού για τους Γενικούς όρους επιβολής διοικητικών προστίμων, όπου μεταξύ άλλων ο δόλος ή η αμέλεια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον καταλογισμό και στη διαμόρφωση του προστίμου.

Βλ. και αιτιολογική σκέψη 148, όπου μεταξύ άλλων «...Θα πρέπει ωστόσο να λαμβάνονται δεόντως υπόψη η φύση, η σοβαρότητα και η διάρκεια της παράβασης, ο εσκεμμένος χαρακτήρας της παράβασης, οι δράσεις που αναλήφθηκαν για τον μετριασμό της ζημίας, ο βαθμός της ευθύνης ή τυχόν άλλες σχετικές προηγούμενες παραβάσεις...».

⁶² Καρδαράς Αθ., Η ρύθμιση των όρων εργασίας στο επίπεδο της εκμεταλλεύσεως, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, 1996, σελ. 200 επ.

⁶³ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. που κάνει λόγο για γνωστική πρόσβαση.

⁶⁴ Βλ. και Χριστοδούλου Κ. ό.π., σελ. 30

ζημία να αφορά στο πρόσωπο τα δεδομένα του οποίου υποβλήθηκαν σε επεξεργασία. Πράγματι, η όποια ζημία των εργαζομένων έρχεται αντανακλαστικά, αφού τα δεδομένα τους δεν έχουν υποβληθεί σε παράνομη επεξεργασία, ούτε καταχωρήθηκαν σε ανακριβή ή ελλιπή μορφή. Άλλο το γεγονός ότι τέτοια συμπεριφορά θα γεννούσε ζητήματα καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος⁶⁵ ή ζητήματα ίσης μεταχείρισης⁶⁶ και συνεπώς αδικοπρακτικής ευθύνης.

1.5 Η αρχή του περιορισμού της περιόδου αποθήκευσης των δεδομένων (storage limitation)

Σύμφωνα με το γράμμα της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 περ. ε' του Κανονισμού, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα διατηρούνται υπό μορφή που επιτρέπει την ταυτοποίηση των υποκειμένων των δεδομένων μόνο για το διάστημα που απαιτείται για τους σκοπούς της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα· τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν να αποθηκεύονται για μεγαλύτερα διαστήματα, εφόσον τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα θα υποβάλλονται σε επεξεργασία μόνο για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή για στατιστικούς σκοπούς, σύμφωνα με το άρθρο 89 παράγραφος 1 και εφόσον εφαρμόζονται τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα που απαιτεί ο παρών κανονισμός για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων.

Από τον ανωτέρω κανόνα μπορούν να συναχθούν τα ακόλουθα πορίσματα. Αρχικά, ο χρονικός περιορισμός της διατήρησης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υφίσταται ακριβώς γιατί πρόκειται για διατήρηση προσωπικών δεδομένων – με την έννοια που τους αποδίδεται κατά το δίκαιο των προσωπικών δεδομένων, ήτοι των δυνάμενων να οδηγήσουν σε ταυτοποίηση προσώπου πληροφοριών. Επομένως στην περίπτωση που πρόκειται για πληροφορίες μη συνδεδεμένες με συγκεκριμένο πρόσωπο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, δεν υφίσταται χρονικός περιορισμός στη διατήρησή τους⁶⁷. Συνεπώς ο εργοδότης, ακόμα και στην περίπτωση που ο σκοπός επεξεργασίας πλέον δεν υφίσταται ή έχει ολοκληρωθεί, δύναται να τηρεί αρχείο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εργαζομένων, προκειμένου παραδείγματος χάριν να ανταποκριθεί σε μελλοντικές ανάγκες, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι οι περιεχόμενες πληροφορίες διατηρούνται σε τέτοια μορφή, που να μην επιτρέπεται η ταυτοποίησή τους με συγκεκριμένο εργαζόμενο.

Επιπλέον, βάσει του ανωτέρω κανόνα συνάγεται ότι καθοριστικό κριτήριο για το επιτρεπτό της διατήρησης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι αυτό της εκπλήρωσης του σκοπού για τον οποίο τα δεδομένα συλλέχθηκαν και επεξεργάστηκαν⁶⁸. Ο εργοδότης και υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη διατήρησης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων στα αρχεία που τηρεί, αποκλειστικά για το χρονικό διάστημα που αυτά είναι απαραίτητα για τον σκοπό της επεξεργασίας. Το βάρος απόδειξης της αναγκαιότητας αυτής το

⁶⁵ Βλ. ΟΛΑΠ 32/2003 ΕΕργΔ 2003, σελ. 88

⁶⁶ Λεβέντης Γ. – Παπαδημητρίου Κ., Ατομικό Εργατικό δίκαιο, Εκδόσεις Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας, 2011, σελ. 634

⁶⁷ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., ό.π., σελ. 82

⁶⁸ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., ό.π., σελ. 82

φέρει και εν προκειμένω ο υπεύθυνος επεξεργασίας. Σχετικά με το χρονικό διάστημα διατήρησης των προσωπικών δεδομένων, η αρχή της πεπερασμένης διάρκειας διατήρησης των δεδομένων σε συνδυασμό με την αρχή της διαφάνειας επιτάσσει ο υπεύθυνος επεξεργασίας να προσδιορίζει επακριβώς το χρονικό διάστημα που αφορά η επεξεργασία, διαφορετικά επί αδυναμίας ακριβούς προσδιορισμού, να ενημερώνει τον εργαζόμενο τουλάχιστον για τα κριτήρια προσδιορισμού του εν λόγω διαστήματος⁶⁹.

Η χρονική διάρκεια της διατήρησης των προσωπικών δεδομένων δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τον σκοπό της επεξεργασίας και την επίτευξη αυτού. Η διατήρηση τόσο των προσωπικών δεδομένων όσο και του δημιουργούμενου με την επεξεργασία αρχείου παρίσταται πολλές φορές αναγκαία και μετά το πέρας της επεξεργασίας. Προκειμένου ο εργαζόμενος να έχει πραγματικό δικαίωμα άσκησης των δικαιωμάτων που του απονέμει ο Κανονισμός, παρίσταται αναγκαίο τα προσωπικά δεδομένα να διατηρούνται και για το διάστημα όπου είτε αφενός πρόκειται να λάβει χώρα δικαστική προσφυγή σε σχέση μ' αυτά, οπότε το χρονικό αυτό διάστημα θα αποτελεί αποκλειστική προθεσμία είτε παραγραφή, είτε αφετέρου θα πρόκειται για αναγκαίο διάστημα προκειμένου ο εργαζόμενος να ασκήσει τα δικαιώματα πρόσβασης και αντίρρησης⁷⁰.

Προς τις ανωτέρω θέσεις κινείται και η Οδηγία 115/2001 της Αρχής, στην οποία επισημαίνεται ότι κατ' αρχήν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα διατηρούνται για το χρονικό διάστημα που απαιτείται για την εκπλήρωση των επιμέρους σκοπών της επεξεργασίας για την οποία έλαβε χώρα η συλλογή. Σε περίπτωση λήξης της σχέσης απασχόλησης ή σε περίπτωση μη πρόσληψης, τα δεδομένα των εργαζομένων και των υποψηφίων δύναται να διατηρούνται αποκλειστικά σε μορφή ικανή να οδηγήσει σε προσδιορισμό της ταυτότητας τους αποκλειστικά για το χρονικό διάστημα που κρίνεται αναγκαίο για την υπεράσπιση δικαιώματος ενώπιον δικαστηρίου. Περαιτέρω διατήρηση και επεξεργασία των δεδομένων επιτρέπεται μόνο εφόσον υπάρχει αντίστοιχη πρόβλεψη στο νόμο, η οποία συνάδει με τη νομοθεσία περί προστασίας προσωπικών δεδομένων ή εφόσον το δηλώνει ρητά ο εργαζόμενος/ υποψήφιος για τον σκοπό της μελλοντικής αναζήτησης θέσης εργασίας ή για ίδια χρήση προκειμένου να θεμελιώσει τυχόν δικαιώματά του (όπως, παραδείγματος χάριν, βεβαίωση εργασίας)⁷¹.

1.6 Η αρχή της ακεραιότητας (integrity) και εμπιστευτικότητας (confidentiality) των δεδομένων.

Ανατρέχοντας στο γράμμα της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 περ. στ' του Κανονισμού, *τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα υποβάλλονται σε επεξεργασία κατά τρόπο που εγγυάται την*

⁶⁹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 113. Βλ. και άρθρα 5 παρ. 1^ε, 13 παρ. 2^α, 14 παρ. 2^α, 15 παρ. 1^δ ΓΚΠΔ

⁷⁰ Δούκα Β., ό.π., σελ. 179 επ., όπου και περαιτέρω παραπομπές. Η συγγραφέας αναφέρει και άλλες περιπτώσεις, όπου προκρίνεται η διατήρηση των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, όπου, μεταξύ άλλων, το ίδιο το περιεχόμενο των προσωπικών δεδομένων που υποβάλλονται σε επεξεργασία, όταν αυτό δύναται να αποκαλύψει γεγονότα που καθιστούν αναγκαίες περαιτέρω ενέργειες από πλευράς του εργοδότη· επίσης, η πιθανή παράβαση των διατάξεων του ν. 2472/1997 κατά την επεξεργασία τους· τέλος, η διάρκεια διατήρησης εξαρτάται και από τον οικονομικό παράγοντα αλλά και το βάρος ευθύνης από πλευράς του εργοδότη, ο οποίος δεν βαρύνεται μόνο με την αποθήκευση των δεδομένων αλλά και με τη διαφύλαξη του απορρήτου και της ασφάλειάς τους.

⁷¹ Οδηγία 115/2001, σελ. 11

ενδεδειγμένη ασφάλεια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, μεταξύ άλλων την προστασία τους από μη εξουσιοδοτημένη ή παράνομη επεξεργασία και τυχαία απώλεια, καταστροφή ή φθορά, με τη χρησιμοποίηση κατάλληλων τεχνικών ή οργανωτικών μέτρων⁷². Αναφορικά με τις δύο επιταγές της αρχής, ως ακεραιότητα (integrity) ορίζεται εν γένει η αποφυγή μη εξουσιοδοτημένης τροποποίησης μιας πληροφορίας, ενώ με τον όρο εμπιστευτικότητα (confidentiality) από άποψη ασφάλειας εννοείται η αποφυγή της μη εξουσιοδοτημένης αποκάλυψης πληροφοριών⁷³. Οι δύο αυτές αρχές δεν αντιφάσκουν μεταξύ τους καθώς η μεν δεύτερη ισχύει έναντι του υποκειμένου των δεδομένων και της Αρχής, η δε πρώτη απέναντι σε κάθε άλλον⁷⁴

Η ασφάλεια αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική προστασία των προσωπικών δεδομένων. Προς κατοχύρωση των αρχών της ακεραιότητας και της εμπιστευτικότητας αλλά και προς διασφάλιση του κατάλληλου επιπέδου ασφάλειας, επιβάλλεται να εφαρμόζονται «κατάλληλα οργανωτικά και τεχνικά μέτρα»⁷⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 32, στα μέτρα αυτά περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, κατά περίπτωση: (α) η ψευδωνυμοποίηση⁷⁶ και η κρυπτογράφηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, (β) η δυνατότητα διασφάλισης του απορρήτου, της ακεραιότητας, της διαθεσιμότητας και της αξιοπιστίας των συστημάτων και των υπηρεσιών επεξεργασίας σε συνεχή βάση, (γ) η δυνατότητα αποκατάστασης της διαθεσιμότητας και της πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε εύθετο χρόνο σε περίπτωση φυσικού ή τεχνικού συμβάντος, (δ) διαδικασία για την τακτική δοκιμή, εκτίμηση και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των τεχνικών και των οργανωτικών μέτρων για τη διασφάλιση της ασφάλειας της επεξεργασίας.

⁷² Η αρχή αυτή προβλεπόταν και κατά το προγενέστερο καθεστώς, στο άρθρο 17 παρ. 1 Οδηγίας 95/46/ΕΚ και στο άρθρο 10 παρ. 2 Ν. 2472/97, όπου ρυθμιζόταν η ασφάλεια της επεξεργασίας και επιτασσόταν ο υπεύθυνος επεξεργασίας να λαμβάνει τα κατάλληλα οργανωτικά και τεχνικά μέτρα για την ασφάλεια των δεδομένων και την προστασία τους από τυχαία ή αθέμιτη καταστροφή, τυχαία απώλεια, αλλοίωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση και κάθε άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας.

⁷³ Μήτρου Α., Υποχρεώσεις του υπεύθυνου επεξεργασίας (Γνωστοποίηση παραβιάσεων δεδομένων) σε Κοτσαλή Λ./Μενουδάκο Κ., Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 220 (υποσημειώσεις: 140., 141.), όπου και περαιτέρω ορισμοί των εννοιών – επιταγών του Κανονισμού κατά ISO 27000 – 2004.

⁷⁴ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 110

⁷⁵ Η υποχρέωση εφαρμογής των κατάλληλων οργανωτικών και τεχνικών μέτρων προβλέπεται και σε άλλα άρθρα του Κανονισμού: 5 παρ. 1 περ. στ', 24 παρ. 1, 25 παρ. 1

⁷⁶ Ως ψευδωνυμοποίηση, κατά το άρθρο 4 παρ. 5 ορίζεται «η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά τρόπο ώστε τα δεδομένα να μην μπορούν πλέον να αποδοθούν σε συγκεκριμένο υποκείμενο των δεδομένων χωρίς τη χρήση συμπληρωματικών πληροφοριών, εφόσον οι εν λόγω συμπληρωματικές πληροφορίες διατηρούνται χωριστά και υπόκεινται σε τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί ότι δεν μπορούν να αποδοθούν σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο». Βλ. και αιτιολογική σκέψη 28: «Η χρήση της ψευδωνυμοποίησης στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορεί να μειώσει τους κινδύνους για τα υποκείμενα των δεδομένων και να διευκολύνει τους υπευθύνους επεξεργασίας και τους εκτελούντες την επεξεργασία να τηρήσουν τις οικείες υποχρεώσεις περί προστασίας των δεδομένων. Η ρητή εισαγωγή της «ψευδωνυμοποίησης» του παρόντος κανονισμού δεν προορίζεται να αποκλείσει κάθε άλλο μέτρο προστασίας των δεδομένων.». Η ψευδωνυμοποίηση δεν δύναται να φτάνει στη ανωνυμοποίηση, στο μέτρο που αποτελεί διαγραφή, καθώς στην περίπτωση αυτή αίρεται και η δυνατότητα ανιχνευσιμότητας οποιασδήποτε παρανομίας, με άλλα λόγια, βάλλεται η αρχή της διαφάνειας της επεξεργασίας έναντι του υποκειμένου των δεδομένων. Βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 138, όπου και περαιτέρω ανάλυση.

Τα παραπάνω μέτρα ασφαλείας και προστασίας αποτελούν εξειδικεύσεις της επιμέλειας που απαιτείται στις συναλλαγές, ενδεχομένως και κανόνες εξωτερικής επιμέλειας, ώστε πιθανή παραβίασή τους να οδηγήει στη στοιχειοθέτηση όχι μόνο παρανομίας αλλά και αμέλειας στο πρόσωπο του υπευθύνου επεξεργασίας. Κατά τα λοιπά, από σκοπιά αστικού δικαίου, ανάλογα με την ύπαρξη ή όχι συμβατικής σχέσης μεταξύ του υπευθύνου επεξεργασίας και του υποκειμένου των δεδομένων, μπορεί να αποτελούν καθήκοντα επιμέλειας, όπως αυτά αναπτύσσονται στη θεωρία περί αδικοπρακτικής ευθύνης, είτε να αποτελούν παρεπόμενες συμβατικές υποχρεώσεις. Τέλος, από την σκοπιά του ποινικού δικαίου, τα καθήκοντα ασφαλείας αποτελούν «ιδιαίτερες νομικές υποχρεώσεις» με την έννοια του άρθρου 15 ΠΚ⁷⁷. Υπόχρεος προς εφαρμογή των εν λόγω τεχνικών και οργανωτικών μέτρων αναφέρεται - αδιακρίτως στο άρθρο 32 του Κανονισμού - τόσο ο υπεύθυνος επεξεργασίας – εργοδότης, όσο και ο εκτελών την επεξεργασία⁷⁸.

Σε αντίθεση με την υποχρέωση τήρησης των καθηκόντων του άρθρου 32, τόσο από τον υπεύθυνο επεξεργασίας όσο και από τον εκτελούντα την επεξεργασία, στα άρθρα 24 και 25, υπόχρεος να επιλαμβάνεται της προστασίας των προσωπικών δεδομένων ήδη «από τον σχεδιασμό» (by design) και «εξ ορισμού» (by default) είναι μόνον ο υπεύθυνος επεξεργασίας, ωστόσο η υποχρέωση αυτή ισχύει και έναντι τρίτων⁷⁹. Ειδικότερα, απαιτείται η λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων, τόσο κατά τη στιγμή του καθορισμού των μέσων επεξεργασίας όσο και κατά τη στιγμή της επεξεργασίας, τα οποία θα είναι σχεδιασμένα για την εφαρμογή των αρχών προστασίας των δεδομένων, όπως η ελαχιστοποίηση και η ενσωμάτωση των απαραίτητων εγγυήσεων στην επεξεργασία⁸⁰.

⁷⁷ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 135

⁷⁸ Το σχήμα που επικρατεί εντός του Κανονισμού επιβάλλει πρωταρχικά στον υπεύθυνο επεξεργασίας να λαμβάνει τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας και προστασίας των προσωπικών δεδομένων (άρθρα 5 παρ. 2, 24, 25, 32) ενώ δευτερευόντως η υποχρέωση αυτή αποδίδεται στον εκτελούντα την επεξεργασία, στις περιπτώσεις που λαμβάνει χώρα συμβατική ανάθεση από τον υπεύθυνο επεξεργασίας με έγγραφη εντολή (άρθρο 28 παρ. 3^ο). Επίσης, σε αντίθεση με τον υπεύθυνο επεξεργασίας ο εκτελών την επεξεργασία δεν φαίνεται να φέρει κάθε καθήκον ασφαλείας και προστασίας, αλλά μόνο συγκεκριμένα καθήκοντα που του επιβάλλει ο Κανονισμός. Βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 136 για επιπλέον ανάλυση της σύγχυσης περί τα καθήκοντα του εκτελούντος την επεξεργασία.

⁷⁹ Ιγγλεζάκη Ι., Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), Εκδόσεις Interactive Books, 2020, σελ. 203

⁸⁰ Όπως αναφέρεται στο άρθρο 25 παρ. 1 του Κανονισμού 679/16. Βλ. αιτιολογική σκέψη 78: «*Η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα απαιτεί τη λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ώστε να διασφαλίζεται ότι τηρούνται οι απαιτήσεις του παρόντος κανονισμού. Προκειμένου να μπορεί να αποδείξει συμμόρφωση προς τον παρόντα κανονισμό, ο υπεύθυνος επεξεργασίας θα πρέπει να θεσπίζει εσωτερικές πολιτικές και να εφαρμόζει μέτρα τα οποία ανταποκρίνονται ειδικότερα στις αρχές της προστασίας των δεδομένων ήδη από τον σχεδιασμό και εξ ορισμού. Τέτοια μέτρα θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ελαχιστοποίηση της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, την ψευδωνυμοποίηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το συντομότερο δυνατόν, τη διαφάνεια όσον αφορά τις λειτουργίες και την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ώστε να μπορεί το υποκείμενο των δεδομένων να παρακολουθεί την επεξεργασία δεδομένων και να είναι σε θέση ο υπεύθυνος επεξεργασίας να δημιουργεί και να βελτιώνει τα χαρακτηριστικά ασφάλειας...»». Η αναφορά και κατηγοριοποίηση τόσο στον Κανονισμό όσο και στην αιτιολογική σκέψη είναι ενδεικτική. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας μπορεί να επιλέξει και άλλα μέτρα, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του Κανονισμού και του άρθρου 25. Βλ. Ιγγλεζάκη Ι., ό.π., σελ 205-206, όπου αναλυτική λίστα με τεχνικά και οργανωτικά μέτρα, όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία, όπως μεταξύ άλλων η διαγραφή, ελαχιστοποίηση δεδομένων, αποκέντρωση συστημάτων επεξεργασίας, έλεγχος διαλειτουργικότητας, δειγματοληψία κ.ά.*

Συγκεκριμένα, αναφορικά με την υποχρέωση προστασίας ήδη «από τον σχεδιασμό», η πληροφοριακή ιδιωτικότητα και η προστασία της θα πρέπει να λειτουργούν ως γνώμονας ήδη κατά τη σύλληψη και τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών και της αρχιτεκτονικής ενός συστήματος⁸¹ και θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται τόσο στις σχεδιαστικές και λειτουργικές απαιτήσεις όσο και στους σκοπούς του πληροφοριακού συστήματος⁸². Δυνάμει της αρχής αυτής, η ασφάλεια και η προστασία ενός συστήματος αρχειοθέτησης αντιμετωπίζεται ολιστικά, με την έννοια ότι η διασφάλισή της δεν περιορίζεται μόνο στον σχεδιασμό τεχνολογικών προδιαγραφών αλλά εκτείνεται στο σύνολο της επιχειρησιακής καθημερινότητας και μάλιστα σε ολόκληρο τον κύκλο ζωής ενός συστήματος⁸³. Εφαρμόζοντας την εν λόγω αρχή ο υπεύθυνος επεξεργασίας δύναται να ανταποκρίνεται στην απαίτηση απόδειξης συμμόρφωσης προς τον Κανονισμό, όπως αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο του άρθρου 24 παρ. 1 αυτού. Καινοτομία του Κανονισμού αποτελεί το γεγονός ότι με το άρθρο 25 μία βέλτιστη πρακτική (best practice) ανάγεται σε νομική υποχρέωση⁸⁴.

Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 25 του Κανονισμού κατοχυρώνεται η αρχή της προστασίας εξ ορισμού (privacy by default), ως η υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας να εφαρμόζει κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα ώστε να διασφαλίζεται ότι, εξ ορισμού, υφίστανται επεξεργασία μόνο τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που είναι απαραίτητα για τον εκάστοτε σκοπό επεξεργασίας. Επίσης, τα ως ανωτέρω μέτρα θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι, εξ ορισμού, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν καθίστανται προσβάσιμα χωρίς την παρέμβαση⁸⁵ του φυσικού προσώπου σε αόριστο αριθμό φυσικών προσώπων. Στην διάταξη του άρθρου 25 παρ. 2 εξειδικεύεται η αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων του άρθρου 5 παρ. 1 περ. γ' του Κανονισμού⁸⁶, αλλά και η αρχή της αναγκαιότητας, ιδίως από την άποψη της ποσότητας (κατηγοριών) των δεδομένων και της χρονικής διάρκειας διατήρησης των δεδομένων, και η επιταγή για οριστότητα των αποδεκτών της επεξεργασίας⁸⁷. Το αίτημα για προστασία εξ ορισμού είναι στενά συνυφασμένο με την ανάγκη διασφάλισης προστασίας στα υποκείμενα, χωρίς να απαιτούνται πρόσθετες ενέργειες από αυτά, καθώς η προστασία θα βρίσκεται εκ προοιμίου ενσωματωμένη⁸⁸, η δε διακινδύνευση των δεδομένων θα είναι αποκλειστικά απόρροια μιας νέας,

⁸¹ Μήτρου Α., σε Κοτσαλή Α. – Μενουδάκο Κ., Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR) – Υποχρεώσεις του υπευθύνου επεξεργασίας, 2018, σελ. 182

⁸² Μήτρου Α., Privacy by Design Η τεχνολογική διάσταση της προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΔιΜΕΕ 1/2013, σελ. 17

⁸³ Γκριτζαλή Α., Ασφάλεια Πληροφοριακών Συστημάτων και Υποδομών: Εννοιολογική θεμελίωση, σε Κάτσικα Δ., Γκριτζαλή Δ., Γκριτζαλή Σ., Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών 2004, σελ. 19 επ.

⁸⁴ Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ. 202

⁸⁵ Με τον όρο «παρέμβαση» εννοείται μια θετική πράξη ή ενέργεια. Ορθά χρησιμοποιείται ο όρος αυτός έναντι του όρου «συγκατάθεση» που θα εννοούσε παθητική συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων. Βλ. Ιγγλεζάκη Ι., ό.π., σελ. 208

⁸⁶ Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ. 207. Βλ. και Μήτρου Α., ό.π., σελ. 188, όπου αναφέρεται ότι η αρχή της ελαχιστοποίησης των υπό επεξεργασία προσωπικών δεδομένων αναφέρεται τόσο στον όγκο των δεδομένων όσο και στην έκταση και ένταση της επεξεργασίας αλλά και στη διάρκεια τήρησης αυτών.

⁸⁷ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 137

⁸⁸ Μήτρου Α., ό.π., σελ. 188

διακριτής απόφασης του υποκειμένου⁸⁹. Σε αντίθεση με την προστασία «από τον σχεδιασμό», όπου απαιτείται η λήψη μέτρων αόριστα (in abstracto) κατάλληλων και αποτελεσματικών, στην προστασία «εξ ορισμού» προκρίνεται η in concreto αποτελεσματικότητα των επιλεγόμενων μέσων, δεδομένου ότι η θεμελίωση της παρανομίας στο πρόσωπο του εργοδότη ως υπευθύνου επεξεργασίας κρίνεται στο αποτέλεσμα και όχι στην επιμέλεια που τηρεί, με αποτέλεσμα να προκρίνεται και η αντικειμενική ευθύνη αυτού⁹⁰.

Σε περίπτωση παραβίασης^{91,92} προσωπικών δεδομένων, ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει τις υποχρεώσεις που αναφέρονται στα άρθρα 33 και 34 του Κανονισμού, ήτοι τη γνωστοποίηση της παραβίασης στην αρμόδια εποπτική αρχή, εν προκειμένω την ΑΠΔΠΧ, αμελλητί και σε κάθε περίπτωση εντός 72 ωρών από τη στιγμή που λαμβάνει γνώση και την προσήκουσα ανακοίνωση της παραβίασης στο υποκείμενο τα δεδομένα του οποίου θίγονται, εφόσον πρόκειται για παραβίαση υψηλού κινδύνου για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων. Η αναγκαιότητα της γνωστοποίησης της παραβίασης των προσωπικών δεδομένων έγκειται στο γεγονός ότι η παραβίαση ενδέχεται να έχει εξαιρετικά αρνητικές συνέπειες για τα υποκείμενα των δεδομένων⁹³. Παράλειψη γνωστοποίησης της παραβίασης των προσωπικών δεδομένων στην εποπτική αρχή δύναται να οδηγήσει στην επιβολή ενός εκ των διορθωτικών μέτρων του άρθρου 58 παρ. 2 του Κανονισμού ή διοικητικού προστίμου, δυνάμει του άρθρου 83 παρ. 4 περ. α' του Κανονισμού.

Η υποχρέωση για γνωστοποίηση της παραβίασης τόσο στην εποπτική αρχή όσο και στο υποκείμενο των δεδομένων δεν υφίσταται εάν η παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

⁸⁹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 137

⁹⁰ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 137, 153. Σκόπιμη η επιλογή της αντικειμενικής ευθύνης του υπευθύνου επεξεργασίας στις περιπτώσεις όπου ο νόμος επιτάσσει ασφάλεια «εξ ορισμού», δεδομένου ότι στις περιπτώσεις αυτές η επέμβαση στα δεδομένα και η έκβαση κινδύνου επιτάσσεται να λαμβάνει χώρα και να απορρέει από διακριτές ενέργειες του υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων και όχι από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, συνεπώς η απόδειξη τήρησης ή μη των μέτρων ασφαλείας από τον υπεύθυνο επεξεργασίας κρίνεται άνευ νοήματος.

⁹¹ Βλ. άρθρο 4 παρ. 1 περ. 12: «παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»: η παραβίαση της ασφάλειας που οδηγεί σε τυχαία ή παράνομη καταστροφή, απώλεια, μεταβολή, άνευ άδειας κοινολόγηση ή πρόσβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που διαβιάστηκαν, αποθηκεύτηκαν ή υποβλήθηκαν κατ' άλλο τρόπο σε επεξεργασία»

⁹² Όπως αναφέρεται στη *Γνωμοδότηση 03/2014 της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29 σχετικά με τη γνωστοποίηση παραβίασης προσωπικών δεδομένων, 2014* οι τύποι παραβιάσεων προσωπικών δεδομένων είναι τρεις, η παραβίαση εμπιστευτικότητας, η παραβίαση ακεραιότητας και η παραβίαση διαθεσιμότητας ή και οι τυχόν συνδυασμοί τους. Διευκρινίζεται ωστόσο ότι για να αντιμετωπιστεί μια παραβίαση ως παραβίαση διαθεσιμότητας θα πρέπει να συντρέχει μία μόνιμη απώλεια ή καταστροφή δεδομένων. Λαμβάνοντας υπόψη πιθανούς κινδύνους για τα δικαιώματα των προσώπων, ενδέχεται και μία μη μόνιμη παραβίαση που οδηγεί σε μη διαθεσιμότητα να απαιτεί γνωστοποίηση. Βλ. *Article 29 Data Protection Working Party, Guidelines on Personal data breach notification under Regulation 2016/679, 03/10/2017 (WP 250)*, σελ. 6 επ.

⁹³ Βλ. άλλωστε και αιτιολογική σκέψη 85 που αναφέρει: «Η παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορεί, εάν δεν αντιμετωπιστεί κατάλληλα και έγκαιρα, να έχει ως αποτέλεσμα σωματική, υλική ή μη υλική βλάβη για φυσικά πρόσωπα, όπως απώλεια του ελέγχου επί των δεδομένων τους προσωπικού χαρακτήρα ή ο περιορισμός των δικαιωμάτων τους, διακρίσεις, κατάχρηση ή υποκλοπή ταυτότητας, οικονομική απώλεια, παράνομη άρση της ψευδωνυμοποίησης, βλάβη της φήμης, απώλεια της εμπιστευτικότητας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που προστατεύονται από επαγγελματικό απόρρητο ή άλλο σημαντικό οικονομικό ή κοινωνικό μειονέκτημα για το ενδιαφερόμενο φυσικό πρόσωπο...»

δεν ενδέχεται να προκαλέσει κίνδυνο για τα δικαιώματα των υποκειμένων⁹⁴. Ειδικότερα, σχετικά με την υποχρέωση γνωστοποίησης της παραβίασης των προσωπικών δεδομένων, αυτή δεν υφίσταται, εφόσον (α) ο υπεύθυνος επεξεργασίας εφάρμοσε κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προστασίας, και τα μέτρα αυτά εφαρμόστηκαν στα επηρεαζόμενα από την παραβίαση δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, κυρίως μέτρα που καθιστούν μη κατανοητά τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε όσους δεν διαθέτουν άδεια πρόσβασης σε αυτά, όπως η κρυπτογράφηση, (β) ο υπεύθυνος επεξεργασίας έλαβε στη συνέχεια μέτρα που διασφαλίζουν ότι δεν είναι πλέον πιθανό να προκύψει ο αναφερόμενος στην παράγραφο 1 υψηλός κίνδυνος για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων, (γ) προϋποθέτει δυσανάλογες προσπάθειες. Στην περίπτωση αυτή, γίνεται αντ' αυτής δημόσια ανακοίνωση ή υπάρχει παρόμοιο μέτρο με το οποίο τα υποκείμενα των δεδομένων ενημερώνονται με εξίσου αποτελεσματικό τρόπο.

1.7 Η αρχή της λογοδοσίας του υπευθύνου επεξεργασίας (accountability)

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 εισάγεται για πρώτη φορά ρητά με τον Κανονισμό η αρχή της λογοδοσίας (accountability)⁹⁵. Σύμφωνα με τη αρχή αυτή, ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη και είναι σε θέση να αποδείξει τη συμμόρφωσή του με τις αρχές της προστασίας προσωπικών δεδομένων, όπως αυτές κατοχυρώνονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 5. Η πρόβλεψη της αρχής της λογοδοσίας σε διαφορετική παράγραφο από τις προηγούμενες δικαιολογείται λογικοσυστημικά ακριβώς από τη λειτουργία της λογοδοσίας, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη κανόνων σε σχέση με τους οποίους θα κριθεί η συμπεριφορά του υπόχρεου σε λογοδοσία⁹⁶. Το στοιχείο της λογοδοσίας δεν είναι ξένο προς την ελληνική πραγματικότητα. Υπό το προηγούμενο καθεστώς, το στοιχείο της λογοδοσίας ενυπήρχε στο ν. 2472/97, στο άρθρο 4, όπου μετά την αναφορά στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προβλεπόταν πως

⁹⁴ Βλ. άρθρο 33 παρ. 1 και 34 παρ. 1 του Κανονισμού. Η πρόκληση του κινδύνου στα δικαιώματα των υποκειμένων, να μην αν δεν λαμβάνει χώρα, δεν στοιχειοθετεί την υποχρέωση γνωστοποίησης, δεν κατέχει ωστόσο την ίδια θέση νομοτυπικά και στις δύο διατάξεις. Στο μεν άρθρο 33 θα μπορούσε να γίνει λόγος ότι η κρίση περί πρόκλησης κινδύνου έρχεται σε δεύτερο επίπεδο, καθώς κατ' αρχήν η υποχρέωση γνωστοποίησης στην εποπτική αρχή υφίσταται, εκτός και αν η παραβίαση δεν ενδέχεται να προκαλέσει κίνδυνο, ενώ η ύπαρξη υψηλού κινδύνου για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των προσώπων, των οποίων παραβιάζονται τα δεδομένα, αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη υποχρέωσης ενημέρωσης. Με άλλα λόγια, η διαπίστωση της ύπαρξης ή της πιθανότητας επέλευσης κινδύνου είναι καθοριστική τόσο για τη γνωστοποίηση στην ΑΠΔΠΧ όσο και για τη γνωστοποίηση στα υποκείμενα των δεδομένων, ωστόσο η αξιολόγηση του κινδύνου αυτού ως υψηλού είναι αποφασιστική μόνο για την περίπτωση του άρθρου 34. Βλ. αναλυτικότερα *Μήτρου Α.*, ό.π., σελ. 225-226

⁹⁵ Η αρχή της λογοδοσίας (accountability principle) είχε συμπεριληφθεί ήδη στις Κατευθυντήριες Αρχές του ΟΟΣΑ για την προστασία της ιδιωτικότητας και τις διασυνοριακές ροές των προσωπικών δεδομένων (OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data) το 1980 και επιβεβαιώθηκε στην αναθεώρηση των Αρχών αυτών το 2013 με γνώμονα τη ραγδαία εξέλιξη του παγκόσμιου διαδικτύου, τις προοπτικές που δημιουργεί και τους κινδύνους που εγκυμονεί η χρήση του (<https://www.oecd.org/sti/ieconomy/2013-oecd-privacy-guidelines.pdf>). Οι Αρχές αυτές δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα. Στην παρ. 8 προβλεπόταν πως ο υπεύθυνος επεξεργασίας θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για τη συμμόρφωση προς μέτρα που πραγματώνουν τις «προαναφερθείσες» αρχές (εννοώντας τις αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων). Βλ. *Μήτρου Α.*, Προστασία Προσωπικών Δεδομένων, σε Κάτσικα Σ/ Γκρίτζαλη Δ./ Γκρίτζαλη Σ. (επιμ.), “Ασφάλεια Πληροφοριακών Συστημάτων”, Αθήνα 2004, σελ. 456 επ.

⁹⁶ Βλ. *Μήτρου Α.*, σε Κοτσαλή Λ. – Μενουδάκο Κ., Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR) – Η αρχή της λογοδοσίας, 2018, σελ. 172

η τήρηση των διατάξεων των αρχών της επεξεργασίας βαρύνει τον υπεύθυνο επεξεργασίας, σε αντιστοιχία με την πρόβλεψη του άρθρου 6 παρ. 2 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ⁹⁷.

Η αρχή της λογοδοσίας παρουσιάζεται ως ένας μηχανισμός εγγύησης της τήρησης των αρχών που διέπουν την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, και έρχεται να αποτρέψει τις οικονομικές επιβαρύνσεις που επιφέρει ο εκ των υστέρων έλεγχος της τήρησης της προϋπόθεσης διενέργειας νόμιμης και προσήκουσας επεξεργασίας⁹⁸. Η παραδοσιακή διοικητική εποπτεία μέσα από ένα διοικητικό όργανο, το οποίο χορηγεί άδειες επεξεργασίας και φέρει την υποχρέωση γενικού ελέγχου αναφορικά με την τήρηση των υποχρεώσεων νόμιμης επεξεργασίας, έχει κριθεί ότι δεν μπορεί να λειτουργεί πάντοτε ορθολογικά, ελλείψει οικονομικών και υλικών πόρων, τεχνογνωσίας, μειωμένου κινήτρου ελέγχου – όπως άλλωστε κάθε γραφειοκρατικό σύστημα – αλλά και λόγω του κινδύνου υπέρμετρου κρατικού παρεμβατισμού⁹⁹. Με την εισαγωγή της αρχής της λογοδοσίας, από την ημερομηνία έναρξης ισχύος του Κανονισμού, καταργείται η γενική υποχρέωση γνωστοποίησης της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στις εποπτικές αρχές (άρθρο 18 της Οδηγίας 95/46). Καταργείται λοιπόν η υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας να γνωστοποιήσει στην ΑΠΔΠΧ τη σύσταση Αρχείου καθώς επίσης και η υποχρέωση λήψης άδειας για την επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων¹⁰⁰.

Στην επίσημη ιστοσελίδα της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα αναφέρεται ότι οι υπεύθυνοι επεξεργασίας ή εκτελούντες την επεξεργασία (οργανισμοί/ φορείς/ επιχειρήσεις), που συλλέγουν και επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα, οφείλουν να διαμορφώνουν τις διαδικασίες και τα συστήματά τους κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να μπορούν να αποδεικνύουν ανά πάσα στιγμή, τόσο ενώπιον των εποπτικών αρχών όσο και των δικαστηρίων, ότι είναι πλήρως συμμορφωμένοι με όσα προβλέπει ο Κανονισμός¹⁰¹. Από την παραπάνω προσέγγιση προκύπτουν οι εξής σκέψεις. Η πρωταρχική σημασία της έννοιας της λογοδοσίας σχετίζεται με την ύπαρξη υποχρέωσης παροχής εξηγήσεων, αιτιολόγησης συμπεριφοράς ή ενεργειών αναφορικά με την ανταπόκριση σε υποχρεώσεις και ευθύνες. Άλλωστε η αρχή της λογοδοσίας σημαίνει τον έλεγχο ως το κατάλληλο μέσο για την επίτευξη της συμμόρφωσης, χωρίς όμως αυτό να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η λογοδοσία αντικαθιστά την ευθύνη (liability) του υπευθύνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία στις περιπτώσεις πρόκλησης βλάβης σε ένα πρόσωπο ως αποτέλεσμα της μη σύννομης επεξεργασίας των δεδομένων του¹⁰². Τέλος, από τον παραπάνω κανόνα συνάγεται ότι η αρχή της λογοδοσίας μεταθέτει το βάρος απόδειξης

⁹⁷ Υποχρεώσεις λογοδοσίας υφίστανται ήδη και από την σκοπιά του αστικού δικαίου αναφορικά με τις περιουσιακές επιπτώσεις της επεξεργασίας, είτε ο υπεύθυνος επεξεργασίας ενεργεί χωρίς τη θέληση του υποκειμένου, και άρα θα γίνεται λόγος για διοίκηση αλλοτρίων, είτε ο υπεύθυνος ενεργεί με τη θέληση του υποκειμένου, αλλά χωρίς αντάλλαγμα, συνεπώς θα μιλάμε περί εντολής. Και στις δύο περιπτώσεις ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει λογοδοσία με την έννοια της 303 ΑΚ σύμφωνα με τις 734 ΑΚ ή 718 αναλόγως. Βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 144

⁹⁸ Δελλή Γ., Εισαγωγή σε Παναγοπούλου – Κουντατζή Φ., Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, σελ. 5

⁹⁹ Δελλή Γ., ό.π., σελ. 6

¹⁰⁰ Όπως προβλεπόταν στα άρθρα 6 και 7^Α του ν. 2472/90.

¹⁰¹ Βλ. https://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,213245&_dad=portal&_schema=PORTAL

¹⁰² Μήτρου Α., ό.π., σελ. 170-171. Η λήψη μέτρων προς συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις λογοδοσίας συνεκτιμάται κατά τη λήψη απόφασης σχετικά με την επιβολή διοικητικού προστίμου και το ύψος αυτού.

περί νομιμότητας της επεξεργασίας από την εποπτική αρχή στον υπεύθυνο επεξεργασίας¹⁰³. Παρόλο που ρητή αναφορά περί επαγωγής του βάρους απόδειξης στον υπεύθυνο επεξεργασίας γίνεται στο άρθρο 7 παρ. 1 αναφορικά με την ύπαρξη συγκατάθεσης του προσώπου στην επεξεργασία των δεδομένων του, η αρχή της λογοδοσίας επιβάλλει η προσέγγιση αυτή να διαπνέει και την απόδειξη περί νομιμότητας της επεξεργασίας. Η προσέγγιση αυτή προκρίνεται ήδη από την παραδοχή ότι η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, ως πράξη επέμβασης περιοριστικής ατομικού δικαιώματος, πρέπει να είναι θεμελιωμένη στο νόμο και να διενεργείται σύμφωνα με τους κανόνες του¹⁰⁴.

Η αρχή της λογοδοσίας εξειδικεύεται στη διάταξη του άρθρου 24 του Κανονισμού και φέρει διπλή σημασία, αφενός σημαίνει την υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας να λαμβάνει τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα στο πλαίσιο της επεξεργασίας, ώστε να εξασφαλίζεται η τήρηση των κανόνων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και αφετέρου σημαίνει την υποχρέωση τήρησης και διάθεσης εγγράφων προς απόδειξη των ληφθέντων μέτρων στο πλαίσιο συμμόρφωσης προς τις απαιτήσεις του Κανονισμού, σε περίπτωση υποβολής σχετικού αιτήματος από το υποκείμενο των δεδομένων ή τις εθνικές εποπτικές αρχές¹⁰⁵. Παρόλο που ο Κανονισμός στο κείμενό του δεν υιοθέτησε διακριτό κατάλογο¹⁰⁶ με τα απαραίτητα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προς ανταπόκριση στην αρχή της λογοδοσίας, μια σειρά ρυθμιστικών μεθόδων και εργαλείων οργάνωσης και επίδειξης συμμόρφωσης βρίσκεται διάσπαρτη στο κείμενο του Κανονισμού. Ειδικότερα, προβλέπεται η τήρηση αρχείων δραστηριοτήτων επεξεργασίας (άρθρο 30), η εφαρμογή μέτρων ασφαλείας (άρθρο 32), η τήρηση των υποχρεώσεων κοινοποίησης της παραβίασης δεδομένων (άρθρα 33-34), η διενέργεια εκτίμησης ανκτύπου της επεξεργασίας στην προστασία δεδομένων (DPIA) (άρθρο 35), η προηγούμενη διαβούλευση (άρθρο 36) και συνεργασία με την εποπτική αρχή, ο ορισμός υπευθύνου προστασίας δεδομένων (άρθρα 37-39), η υιοθέτηση κωδίκων δεοντολογίας και μηχανισμών πιστοποίησης, σφραγίδων και σημάτων προστασίας δεδομένων (άρθρα 40-43). Η υιοθέτηση των κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών δεν εξαντλείται σε άπαξ ενέργειες, αλλά αποτελεί συνεχή διαδικασία η οποία θα πρέπει να περιλαμβάνει την επανεξέταση και τη διαρκή επικαιροποίησή τους.

¹⁰³ *Ιγγλεζάκης Ι.*, ό.π., σελ. 87

¹⁰⁴ *Μήτρου Α.*, ό.π., σελ. 173

¹⁰⁵ *Ιγγλεζάκης Ι.*, ό.π., σελ. 88

¹⁰⁶ Βλ. *Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29 για την Προστασία των Δεδομένων, Γνώμη 3/2010 σχετικά με την αρχή της λογοδοσίας*, σελ. 13, όπου ενδεικτική αναλυτική λίστα μέτρων. Η *Μήτρου Α.*, ό.π., σελ. 175, προτείνει ως περαιτέρω μέτρα λογοδοσίας: (α) την έγκαιρη χαρτογράφηση εργασιών και διαδικασιών επεξεργασίας, (β) τη θέσπιση εσωτερικών – γραπτών, δεσμευτικών και διαφανών ως προς τα υποκείμενα – πολιτικών προστασίας δεδομένων, (γ) τη υιοθέτηση κατάλληλων και αποτελεσματικών διαδικασιών και εργαλείων εφαρμογής των πολιτικών, (δ) τον έλεγχο και την επαναξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους, καθώς και πρόβλεψη διαδικασιών για την αντιμετώπιση ελλειπών συμμόρφωσης και παραβίασης δεδομένων, (ε) τη θέσπιση διαδικασιών για την ανταπόκριση στα αιτήματα ενημέρωσης, πρόσβασης, διόρθωσης, διαγραφής και περιορισμού της επεξεργασίας, (στ) την οργάνωση εσωτερικού μηχανισμού χειρισμού καταγγελιών. Βλ. επίσης για αναλυτική λίστα τεχνικών και οργανωτικών μέτρων σε *Ιγγλεζάκη Ι.*, ό.π., σελ. 199-200.

Κεφάλαιο Γ - Ειδικά ζητήματα του επιτρεπτού της επεξεργασίας

1. Η συγκατάθεση – Γενική θεώρηση

Η έννοια της συγκατάθεσης έχει κεντρική σημασία στο σύστημα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ήδη από το ν. 2472/1997, καθώς συνιστά τη βασική προϋπόθεση για τη νομιμότητα της επεξεργασίας τόσο απλών όσο και ευαίσθητων δεδομένων¹⁰⁷. Η συγκατάθεση αποτελεί εκδήλωση της έννοιας της αυτοδιάθεσης του ατόμου ή, κατά άλλη διατύπωση, του δικαιώματος του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού (informationelles Selbstbestimmungsrecht), στο μέτρο που αποτελεί νομιμοποιητικό παράγοντα της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων¹⁰⁸. Το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού έχει αναγνωριστεί νομολογιακά στη Γερμανία ως ένα δικαίωμα που συνίσταται στη δυνατότητα του ατόμου να αποφασίζει και να συμπροσδιορίζει πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις είναι δυνατή η επεξεργασία των πληροφοριών που το αφορούν¹⁰⁹.

Στην Ελλάδα, το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, αλλά και της συγκατάθεσης, η οποία αποτελεί έκφραση του δικαιώματος αυτού, υποστηρίζεται¹¹⁰, ότι συνιστούν στοιχείο του δικαιώματος προστασίας προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ) σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 Σ και 9 παρ. 1 εδ. β' Σ. Ωστόσο, μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, με την οποία κατοχυρώθηκε, μεταξύ άλλων, το συνταγματικό δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων (9^Α Σ), το οποίο αποτελεί δικαίωμα με αμυντικό χαρακτήρα που διαφοροποιείται από το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, η σημασία τα συγκατάθεσης συνίσταται στην άρση του καταρχήν παρανόμου χαρακτήρα της επέμβασης στο συνταγματικό δικαίωμα του άρθρου 9^Α Σ¹¹¹.

Ανατρέχοντας στο σύστημα με το οποίο ο ευρωπαϊός αλλά και ο εθνικός νομοθέτης είχαν διαμορφώσει τις προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας στο σύνολό τους, τόσο στην Οδηγία 95/46/ΕΕ όσο και στο ν. 2472/97, διαπιστώνουμε ότι βασίζεται στο σχήμα κανόνα – εξαίρεσης. Η επεξεργασία, στα μεν απλά δεδομένα προβλέπεται ως πράξη καταρχήν επιτρεπόμενη, εφόσον το υποκείμενο των δεδομένων έχει δώσει τη συγκατάθεσή του, ενώ οι λοιπές προϋποθέσεις νομιμότητας της επεξεργασίας αναφέρονται ως εξαιρέσεις¹¹², στα δε ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, ο κανόνας είναι η απαγόρευση της επεξεργασίας και οι λοιπές προϋποθέσεις, συμπεριλαμβανομένης και τα συγκαταθέσεως, αποτελούν τις εξαιρέσεις στην κατ' αρχήν

¹⁰⁷ Article 29 Working Party, Opinion 15/2011 on the definition of consent, σελ. 3 επ.

¹⁰⁸ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπιάδου Ε., ό.π., σελ. 87

¹⁰⁹ Ιγγλεζάκης Ι., Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2004, σελ. 51 επ., 170 επ., Denninger E., Das Recht auf informationelle Selbstbestimmung σε Hohmann H., Freiheitsicherung durch Datenschutz, 1987, σελ. 127 επ., Simitis S., Die informationelle Selbstbestimmung – Grundbedingungen einer verfassungskonformen Informationsordnung, NJW 1984, 402, Γέροντας Α., Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2002, σελ. 65 επ.

¹¹⁰ Ιγγλεζάκης Ι., Η συγκατάθεση στο δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων, σε Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα, Ανάλυση – Σχόλια – Εφαρμογή, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 97

¹¹¹ Αρμαμέντος Π./Σωτηροπούλου Β., ό.π., σελ. 92 επ.

¹¹² Άρθρο 5 Ν. 2472/1997: «1. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται μόνον όταν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δώσει τη συγκατάθεσή του. 2. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η επεξεργασία και χωρίς τη συγκατάθεση...»

παράνομη επεξεργασία¹¹³. Οι διαδικαστικές αυτές προϋποθέσεις για τη νομιμότητα της επεξεργασίας πρέπει να τηρούνται σωρευτικά με τις αρχές επεξεργασίας. Ο Κανονισμός, ωστόσο, φαίνεται να δέχεται το επιτρεπτόν της επεξεργασίας σε δύο περιπτώσεις, διαζευκτικά τιθέμενες, ήτοι αφενός τη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων και αφετέρου το απαραίτητον της επεξεργασίας¹¹⁴, ανεξάρτητα από το είδος των δεδομένων. Πράγματι, οι προϋποθέσεις για τη νόμιμη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως και έπειτα από τη συστημική αναδιάρθρωση του άρθρου 6 παρ. 1 του Κανονισμού, η οποία αποδεικνύει την ανωτέρω κρίση, είναι ισότιμες και το κείμενο του Κανονισμού δεν υποδηλώνει κάποια ιεράρχηση μεταξύ τους¹¹⁵, παρόλο που είχε υποστηριχθεί πως η σειρά με την οποία τίθενται και απαριθμούνται είναι ενδεικτική και της σημασίας αυτών¹¹⁶. Δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο και στις περιπτώσεις των εργασιακών σχέσεων όπου η συγκατάθεση φαίνεται να έχει μειωμένη σημασία ενόψει της έντασης και καθολικότητας του διευθυντικού δικαιώματος που διέπει τις σχέσεις αυτές.

Ο Κανονισμός αναφέρει συγκεκριμένα τις περιπτώσεις για τις οποίες η επεξεργασία είναι απαραίτητη. Στα μεν απλά δεδομένα οι περιπτώσεις αυτές ορίζονται στο άρθρο 6 παρ. 1 περ. β' – στ', για τις δε ειδικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων, οι περιπτώσεις αυτές ορίζονται στο άρθρο 9 περ. β' – ι', στις δε τελευταίες υπάρχει ειδική αναφορά για το απαραίτητο της επεξεργασίας στις σχέσεις εργασίας. Οι λόγοι αυτοί της κατ' εξαίρεση άρσεως του άδικου χαρακτήρα της επεξεργασίας απαριθμούνται στον Κανονισμό περιοριστικά και όχι ενδεικτικά¹¹⁷. Κατά τα λοιπά, η επίκληση και απόδειξη της συνδρομής των λόγων – άλλως αναφερόμενων ως «νόμιμων βάσεων» (lawful bases) – του επιτρεπτού της επεξεργασίας, βαρύνει τον μαχόμενο υπέρ αυτής, δεδομένου ότι τα άρθρα 6 και 9 του Κανονισμού, ως υπέρτερης ισχύος έναντι των εσωτερικών διατάξεων περί προστασίας της προσωπικότητας, καθιστούν την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων παράνομη κατά τεκμήριο, ακόμη και στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι η προσβολή της προσωπικότητας – ή των άλλων συντελεστών αυτής – τεκμαίρεται νόμιμη¹¹⁸.

Παρά την ελάχιστη διαφορετική διατύπωση («μόνο εάν και εφόσον» και η απαγόρευση «δεν εφαρμόζεται») ανάλογα με το αν πρόκειται για απλά ή για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, ο κανόνας παραμένει ο ίδιος, ότι εφόσον δεν προκύπτει κάτι άλλο, η επεξεργασία είναι κατ' αρχήν παράνομη¹¹⁹. Για τα μεν απλά, σύννομη είναι η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, εφόσον

¹¹³ Άρθρο 7 Ν. 2472/1997: «1. Απαγορεύεται η συλλογή και η Επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων. 2. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η συλλογή και η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων...»

¹¹⁴ Κουκιάδης Δ., Ο εργαζόμενος ως υποκείμενο προσωπικών δεδομένων κατά το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, Εκδόσεις Σάκουλας, 2019, σελ. 93

¹¹⁵ Kotschy W., σε Kuner C./ Bygrave L. A./ Docksey C. (eds), The EU General Data Protection Regulation (GDPR). A commentary, Oxford University Press, 2020 σελ. 329

¹¹⁶ Βλ. σχετικά Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 06/2014 σχετικά με την έννοια των εννόμων συμφερόντων του υπευθύνου επεξεργασίας, σύμφωνα με το άρθρο 7 της οδηγίας 95/46/EK, σελ. 13

¹¹⁷ Στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 6 προβλέπονται τα όρια εντός των οποίων μπορεί να κινηθεί ο εθνικός νομοθέτης, θεσπίζοντας ειδικότερες διατάξεις χωρίς όμως να ξεπερνά τα όρια αυτά. Βλ. Ιγγλεζάκη Ι., Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), εκδόσεις Interactive Books, 2020, σελ. 91-92, ο οποίος θεωρεί τις διατάξεις αυτές «ρήτρες ανοίγματος», οι οποίες έχουν περιληφθεί στο ν. 4624/2019 σχετικά με την επεξεργασία από δημόσιους φορείς.

¹¹⁸ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 68, 70

¹¹⁹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 67

ισχύει τουλάχιστον μία από τις ακόλουθες προϋποθέσεις: (α) το υποκείμενο έχει συναινέσει στην επεξεργασία, (β) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση σύμβασης, (γ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη συμμόρφωση με έννομη υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας, (δ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου, (ε) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας, (στ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τους σκοπούς των εννόμων συμφερόντων που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή τρίτος¹²⁰.

Για τις δε ειδικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων (ευαίσθητα), σύννομη είναι η επεξεργασία που πραγματοποιείται υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: α) το υποκείμενο των δεδομένων έχει παράσχει ρητή συγκατάθεση για την επεξεργασία αυτών των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους σκοπούς, β) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση των υποχρεώσεων και την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων του υπευθύνου επεξεργασίας ή του υποκειμένου των δεδομένων στον τομέα του εργατικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής προστασίας, γ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου, εάν το υποκείμενο των δεδομένων είναι σωματικά ή νομικά ανίκανο να συγκατατεθεί, δ) η επεξεργασία διενεργείται, με κατάλληλες εγγυήσεις, στο πλαίσιο των νόμιμων δραστηριοτήτων ιδρύματος, οργάνωσης ή άλλου μη κερδοσκοπικού φορέα με πολιτικό, φιλοσοφικό, θρησκευτικό ή συνδικαλιστικό στόχο και υπό την προϋπόθεση ότι η επεξεργασία αφορά αποκλειστικά τα μέλη ή τα πρώην μέλη του φορέα ή πρόσωπα τα οποία έχουν τακτική επικοινωνία μαζί του σε σχέση με τους σκοπούς του και ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν κοινοποιούνται εκτός του συγκεκριμένου φορέα χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων, ε) η επεξεργασία αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία έχουν προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων, στ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων ή όταν τα δικαστήρια ενεργούν υπό τη δικαιοδοτική τους ιδιότητα, ζ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους ουσιαστικού δημόσιου συμφέροντος, η) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για σκοπούς προληπτικής ή επαγγελματικής ιατρικής, εκτίμησης της ικανότητας προς εργασία του εργαζομένου, ιατρικής διάγνωσης, παροχής υγειονομικής ή κοινωνικής περίθαλψης ή θεραπείας ή διαχείρισης υγειονομικών και κοινωνικών συστημάτων και υπηρεσιών, θ) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους δημόσιου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας, ήι) η επεξεργασία είναι απαραίτητη για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή για στατιστικούς σκοπούς¹²¹.

Ειδικότερα κατά το προγενέστερο καθεστώς, η επεξεργασία των ευαίσθητων δεδομένων επιτρεπόταν μόνο κατόπιν γνωστοποιήσεως και λήψης άδειας από την Αρχή, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 του ν. 2472/1997. Με άλλα λόγια η Αρχή προέβαινε σε προληπτικό διοικητικό

¹²⁰ Βλ. άρθρο 6 του Κανονισμού

¹²¹ Βλ. άρθρο 9 παρ. 2 του Κανονισμού για το πλήρες κείμενο

έλεγχο της νομιμότητας της επεξεργασίας, ακόμα και αυτής που (εκ των υστέρων θα) συγχωρείτο. Η διαδικασία αυτή πλέον, με τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού και της θέσπισης της αρχής της λογοδοσίας, παύει να βρίσκεται σε εφαρμογή. Άλλωστε με βάση την αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 171, «οι αποφάσεις της Επιτροπής και οι εγκρίσεις εποπτικών αρχών που εκδόθηκαν βάσει της οδηγίας 95/46/ΕΚ παραμένουν σε ισχύ μέχρι την τροποποίηση, αντικατάσταση ή κατάργησή τους», επιχειρείται μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση του ζητήματος: Οι αποφάσεις της ΑΠΔΠΧ δεν χάνουν αυτοδικαίως την ισχύ τους με τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού, ενώ τυχόν αδειοδοτηθείσες επεξεργασίες μπορούν να εξακολουθήσουν χωρίς μελέτη αντικτύπου¹²². Βέβαια σε κάθε περίπτωση, υπό το προγενέστερο καθεστώς, η επεξεργασία που πραγματοποιείτο αποκλειστικά για σκοπούς που συνδέονταν άμεσα με τη σχέση εργασίας εξαιρούνταν από την υποχρέωση γνωστοποίησης ή και αδειοδότησης από την Αρχή, εφόσον επρόκειτο για επεξεργασία αναγκαία για την εκτέλεση νόμιμων ή συμβατικών υποχρεώσεων και το υποκείμενο των δεδομένων είχε προηγουμένως ενημερωθεί¹²³.

2 Η συγκατάθεση – Ειδικά ζητήματα

2.1 Νομική φύση

Η συγκατάθεση, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί τη βασική προϋπόθεση νομιμότητας της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τόσο των απλών όσο και των ειδικών κατηγοριών (ευαίσθητων). Φέρει αυξημένη τυπική ισχύ, αφού έχει κατοχυρωθεί με το άρθρο 8 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου αναφέρεται ως βασικός λόγος που νομιμοποιεί την επεξεργασία από κοινού με άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται στο νόμο. Η συγκατάθεση, δηλαδή, αποτελεί τον μόνο υποχρεωτικό για τα κράτη-μέλη λόγο άρσης του άδικου χαρακτήρα της επεξεργασίας προσωπικών λόγων, ενώ η πρόβλεψη άλλων λόγων απόκειται στο παράγωγο ενωσιακό ή εσωτερικό εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών. Εν ολίγοις, ο νομοθέτης σε εθνικό και δευτερογενώς ενωσιακό επίπεδο, δεν έχει την δυνατότητα να αποκλείσει την ευχέρεια των υποκειμένων να παράσχουν τη συγκατάθεσή τους στην επεξεργασία των δεδομένων τους¹²⁴.

Η παραπάνω διαπίστωση εμφανίζεται και από το σύστημα που ακολουθεί ο Κανονισμός. Το επιτρεπτό της επεξεργασίας ακολουθεί το σύστημα του opt-in¹²⁵. Η επεξεργασία κατ' αρχήν απαγορεύεται εκτός και αν το υποκείμενο επιλέξει να υποβάλει τα δεδομένα του σ' αυτή. Αυτό οδηγεί στα εξής συμπεράσματα: Η έννομη συνέπεια της δήλωσης βούλησης αυτής του

¹²² Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 104

¹²³ Βλ. άρθρο 7^Α παρ. 1 περ. α' του ν. 2472/1997. Οι προϋποθέσεις της άμεσης σχέσης των σκοπών της επεξεργασίας με την εργασιακή σχέση, το αναγκαίο της επεξεργασίας αλλά και η προηγούμενη ενημέρωση του εργαζομένου έπρεπε να τηρούνται σωρευτικά. Ως άμεσες θεωρούνταν οι υποχρεώσεις που η εκπλήρωσή τους είναι απολύτως αναγκαία για να λειτουργήσει η εργασιακή σχέση και είναι τόσο όσες υφίστανται έναντι του εργαζομένου αλλά και έναντι τρίτων, είτε από κοινού με τον εργαζόμενο είτε αποκλειστικά έναντι αυτών, π.χ. γνωστοποίηση συμβάσεων μερικής απασχόλησης σύμφωνα με το άρθρο 38 ν. 1892/1990. Λόγω του εξαιρετικού χαρακτήρα της ρύθμισης, η αμεσότητα πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Βλ. περαιτέρω ανάλυση σε Δούκα Β., ό.π., σελ. 248 επ., απόφαση υπ' αριθμόν 14/2008 ΑΠΔΠΧ.

¹²⁴ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 71

¹²⁵ Βλ. Εφαθ 1437/2014, ΝΟΜΟΣ

υποκειμένου των δεδομένων είναι η άρση του κατ' αρχήν άδικου χαρακτήρα της επεξεργασίας. Η συνέπεια αυτή αποτελεί ακριβώς την έκφραση του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και όχι απλώς την άμυνα προς υπεράσπιση του δικαιώματος αυτού¹²⁶. Συνεπώς, η άσκηση του δικαιώματος της συγκατάθεσης, είτε θετικά με τη χορήγηση αυτής, είτε αρνητικά με την άρνηση χορήγησης αυτής, σημαίνει ότι το υποκείμενο των δεδομένων ασκεί ακριβώς το δικαίωμά του προς τον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό. Επίσης, σε συνδυασμό και με τις ως ανωτέρω εκτεθείσες αρχές της ελαχιστοποίησης των δεδομένων (data minimization) και του χρονικού περιορισμού της περιόδου αποθήκευσης των δεδομένων (storage limitation), οι οποίες αποτελούν σωρευτικά εκφάνσεις της γενικότερης αρχής της φειδούς¹²⁷, συνάγεται η επιταγή της κατ' αρχήν άντλησης των δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων, κρίση η οποία εύλογα απορρέει και από τον ενδοτικό χαρακτήρα του επιτρεπτού της επεξεργασίας¹²⁸.

Η παραδοχή της επιταγής της άντλησης των δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενο, λαμβάνει ευρύ χαρακτήρα, ώστε να εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις no-opt, στις περιπτώσεις δηλαδή όπου η επεξεργασία των δεδομένων είναι υποχρεωτική ακόμα και χωρίς να υφίσταται αντίστοιχη βούληση του υποκειμένου των δεδομένων, χωρίς να παρέχεται αντίστοιχο δικαίωμα εναντίωσης στο υποκείμενο. Παραδείγματος χάριν, ο εργοδότης που στο πλαίσιο του διευθυντικού δικαιώματός του έχει την αξίωση να πληροφορηθεί για ορισμένα προσωπικά στοιχεία του εργαζομένου, λόγου χάριν για την κατοικία του, θα πρέπει να λάβει τα στοιχεία αυτά από τον ίδιο τον εργαζόμενο, με σύμπραξη και γνώση αυτού, και όχι από συναδέλφους του, με εξαίρεση βέβαια μόνο τις περιπτώσεις, όπου κάτι τέτοιο είναι αντικειμενικά αδύνατο¹²⁹. Τέλος, σχετικά με το βάρος απόδειξης, αναφερόμαστε στα ήδη εκτεθέντα σε προγενέστερες θέσεις: το βάρος απόδειξης της συγκατάθεσης, ήδη και από το γράμμα της διάταξης του 7 παρ. 1 του Κανονισμού, το φέρει ο μαχόμενος υπέρ της νομιμότητας της επεξεργασίας, ενώ η ίδια λύση προκρίνεται και για τις περιπτώσεις απόδειξης της συνδρομής των λόγων ακυρότητας.

Ερχόμενοι στο ζήτημα της νομικής φύσης της συγκατάθεσης, κατά τις γενικές παραδοχές του αστικού δικαίου, αυτή αποτελεί μονομερή απευθυντέα δικαιοπραξία, με την έννοια της δήλωσης επιδοκιμασίας σε μια έτερη, ανεξάρτητη δικαιοπραξία από ένα τρίτο πρόσωπο που δεν μετέχει στην κατάρτισή της. Αντικείμενο της συγκατάθεσης δεν είναι μόνο δικαιοπραξία, αλλά και οιονεί δικαιοπραξία όσο και γενικότερα νομική πράξη επιφέρουσα νομική μεταβολή¹³⁰, συνεπώς σε κάθε περίπτωση η συγκατάθεση προσιδιάζει και στις πράξεις επεξεργασίας. Οι

¹²⁶ Για την έντονη διαλεκτική σχέση του δικαιωματικού χαρακτήρα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και της συγκατάθεσης, βλ. εκτενέστερα *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 71

¹²⁷ *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 112

¹²⁸ *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 72. Το συγκεκριμένο καθήκον του υπευθύνου επεξεργασίας συναγόταν τόσο από το γράμμα όσο και από τη συστηματική διάρθρωση της προγενέστερης Οδηγίας 95/46/ΕΕ. Το μεν άρθρο 10 της Οδηγίας ρύθμιζε τις υποχρεώσεις του υπευθύνου σε κάθε περίπτωση συλλογής δεδομένων, χωρίς να προβαίνει στην οποιαδήποτε διάκριση, ενώ το άρθρο 11 ρύθμιζε εξαιρετικά την περίπτωση συλλογής δεδομένων από τρίτους, ώστε εν αμφιβολία η συλλογή των δεδομένων να γίνεται από το υποκείμενο. Οι αντίστοιχες ρυθμίσεις του Κανονισμού, στα άρθρα 12-15 δεν ακολουθεί την ίδια διάρθρωση.

¹²⁹ *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 72

¹³⁰ *Κλαβανίδου Δ.*, σε Κλαβανίδου Δ./Παπαστερίου Δ., *Δίκαιο της Δικαιοπραξίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008, σελ. 545-546

θεωρίες γύρω από την έννοια της συγκατάθεσης, ως προϋπόθεση του επιτρεπτού της επεξεργασίας, ακολουθούν κατά βάση τη γενική θεώρηση, με τις ισχυρότερες αποκλίσεις να ευρίσκονται στη γερμανική θεωρία, όπου η συγκατάθεση θεωρείται υλική πράξη¹³¹. Συναφώς, υποστηρίζεται ότι η συγκατάθεση αποτελεί ειδική περίπτωση εξουσιοδοτήσεως, με περιεχόμενο την παροχή σε άλλον της εξουσίας να παρέμβει στην έννομη σφαίρα του εξουσιοδοτούντος¹³². Πρόκειται για μονομερή απευθυντέα δικαιοπραξία¹³³, χωρίς όμως να βρίσκουν επ' αυτής εφαρμογή οι διατάξεις περί πλάνης, απάτης, απειλής στο σύνολό τους, με την έννοια ότι σε περίπτωση που λάβουν χώρα τέτοια γεγονότα, η έννομη συνέπεια θα είναι η ακυρότητα και όχι η ακυρωσία. Κατά τα λοιπά, έχει υποστηριχθεί επίσης η άποψη, ότι η συγκατάθεση στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, δεν αποτελεί δικαιοπραξία, αλλά λόγος που, κατά το νόμο, αίρει τον κατ' αρχήν παράνομο χαρακτήρα της επέμβασης στο συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του άρθρου 9^A του Συντάγματος¹³⁴.

Προσεγγίζοντας την έννοια της συγκατάθεσης από τη γραμματική σκοπιά της διάταξης, ο Κανονισμός, σε αντίθεση με την προγενέστερη Οδηγία 95/46/ΕΕ – και με τον εφαρμοστικό αυτής νόμο 2472/1997 – που ορίζει τη συγκατάθεση ως «δήλωση» βουλήσεως, προτιμά τον όρο «ένδειξη» βουλήσεως. Ο όρος αυτός φαίνεται ευρύτερος από τον όρο δήλωση¹³⁵, καθώς θα μπορούσε να περιλαμβάνει και περιπτώσεις όπου η συγκατάθεση δεν δίδεται μόνο με θετική ενέργεια αλλά μπορεί να συνάγεται και σιωπηρά, τουλάχιστον για τα απλά δεδομένα¹³⁶. Υπέρ της διαπίστωσης αυτής κινείται και η γραμματική διατύπωση του ορισμού της συγκατάθεσης και σε άλλες γλώσσες. Ενδεικτικά αναφέρουμε την αγγλική «indication», τη γαλλική «manifestation» και τη γερμανική «Willensbekundung», όροι που εστιάζουν περισσότερο στο υλικό/ εμπειρικό

¹³¹ *Gola P./Schomerus R.*, Bundesdatenschutzgesetz Kommentar (7. Aufl.), Verlag Beck 2002, § 4, αριθμ. περιθ. 10, *Gierschmann S.*, σε: Gierschmann/Sauegling (Hrsg.), Systematischer Praxiskommentar Datenschutzrecht. Datenschutz aus Unternehmenssicht, Bundesanzeiger Verlag 2014, § 4a, αριθμ. περιθ. 20 επ., σελ. 92.

¹³² Βλ. *Χριστοδούλου Κ.*, Δίκαιο προσωπικών δεδομένων, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 53

¹³³ *Χριστοδούλου Κ.*, Προς μια επανεξέταση της έννοιας της δικαιοπραξίας; Το παράδειγμα της συγκατάθεσης του υποκειμένου στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του, ΔιΜΕΕ 2005, σελ. 357 επ.

¹³⁴ *Ιγγλεζάκης Ι.*, Η συγκατάθεση στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, σε Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα, Ανάλυση – Σχόλια – Εφαρμογή, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 99

¹³⁵ Περί «ευρέος γράμματος» κάνει λόγο και ο *Χριστοδούλου Κ.*, Δίκαιο προσωπικών δεδομένων, 2020, σελ. 85, ικανού να θεωρήσει συγχωρητή και τη σιωπηρά συναγόμενη συγκατάθεση στην επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων καθώς και στην αυτοματοποιημένη κατάρτιση προφίλ, παρά το σαφές γράμμα των συναφών διατάξεων. Αντίθετος ο *Καλέργης Α.*, Η συγκατάθεση στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπό τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, ΔιΜΕΕ, τ. 1/2019, σελ. 37, όπου θεωρεί πως η χρήση του όρου ένδειξη αποτελεί εσφαλμένη απόδοση του αγγλικού όρου indication, και κρίνει αυτή ως προβληματική, ως αποδίδουσα περιεχόμενο «λιγότερο» σε σχέση με τον όρο «δήλωση» και ως μη απηχούσα στα ελληνικά νομοθετικά κείμενα, που προτιμούν την έννοια της «δήλωσης». Η δε ευρύτητα του όρου «ένδειξη» θεωρείται από τον συγγραφέα ως ενδεχομένως επικίνδυνη για το υποκείμενο των δεδομένων.

¹³⁶ Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων (άρθρο 9 παρ. 2^α) και αυτοματοποιημένης κατάρτισης προφίλ (άρθρο 22 παρ. 2γ), όπου απαιτείται η συγκατάθεση να είναι ρητή, και συνεπώς όχι σιωπηρά συναγόμενη.

σκέλος της εξωτερίκευσης της βούλησης, και λιγότερο σε ερμηνεία προσιδιάζουσα στη νομοτυπική διάσταση της «δήλωσης βουλήσεως»¹³⁷.

Με άλλα λόγια η προτίμηση του όρου αυτού έναντι του τεχνικού, της δήλωσης βουλήσεως, προσιδιάζει περισσότερο στην λεγόμενη «πράξη βουλήσεως», σε μια συμπεριφορά, δηλαδή, που «εξωτερικεύει την ιδιωτική βούληση όχι με γνωστοποίηση της δικαιοπρακτικής βούλησης αλλά με δημιουργία μιας ηθελημένης πραγματικής κατάστασης που ενέχει δικαιοπρακτική βούληση και παράγει έννομη συνέπεια»¹³⁸. Εν ολίγοις, θα πρόκειται για μία δήλωση βουλήσεως εν ευρεία εννοία¹³⁹. Η δε αναφορά στην ίδια διάταξη περί σαφούς θετικής ενέργειας, ερμηνεύεται με αναγωγή στην αιτιολογική σκέψη 32, στην οποία γίνεται και πάλι αναφορά σε «ένδειξη συμφωνίας», ενώ η ενδεικτική αναφορά σε τρόπους χορήγησης της συγκατάθεσης – όπως συμπλήρωση ενός τετραγωνιδίου κατά την επίσκεψη σε διαδικτυακή ιστοσελίδα, επιλογή των επιθυμητών τεχνικών ρυθμίσεων για υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών ή μια δήλωση ή συμπεριφορά – δεν αφήνει περιθώρια θεώρησης πλην της συγκατάθεσης ως μιας δήλωσης βουλήσεως εν ευρεία εννοία.

Ως προς τα ειδικότερα στοιχεία της συγκατάθεσης ως δικαιοπραξίας, πρόκειται για δικαιοπραξία εκποιητική, ως ειδική περίπτωση εξουσιοδότησης, όπως προαναφέρθηκε, με την έννοια της παροχής μονομερώς προς έτερον της εξουσίας επέμβασης στη σφαίρα του εξουσιοδοτούντος, απευθυντέα προς τον υπεύθυνο επεξεργασίας¹⁴⁰, αιτιώδη, αφού η παροχή της συνδέεται άρρηκτα και ουσιωδώς με τον σκοπό της επεξεργασίας, με την έννοια ότι, εκλείποντος του σκοπού είτε λόγω μεταγενέστερης παρανομίας του, είτε λόγω περάτωσης αυτού, η συγκατάθεση χάνει την ισχύ της, λειτουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ως αιτιώδης δικαιοπραξία. Το αυτό ισχύει και για τις περιπτώσεις καταγγελίας της σύμβασης, που αποτελεί τον δικαιολογητικό λόγο της επεξεργασίας, για σπουδαίο λόγο από το υποκείμενο των δεδομένων¹⁴¹. Έτσι, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, αίρεται οποιαδήποτε δοθείσα συγκατάθεση σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της σχέσης αυτής, για τις περιπτώσεις, φυσικά, όπου αρκεί η συγκατάθεση για να νομιμοποιήσει την εκάστοτε επεξεργασία.

¹³⁷ Της δήλωσης βουλήσεως εν στενή εννοία, της συμπεριφοράς, με άλλα λόγια, που εξωτερικεύει και πραγματώνει ιδιωτική βούληση, με σκοπό την παραγωγή εννόμου αποτελέσματος, μέσω της γνωστοποίησης της βουλήσεως, δηλαδή τη σύσταση, μετάθεση, αλλοίωση ή κατάργηση έννομης σχέσης άλλα λόγια της εξωτερικευμένης βούλησης προς επέλευση συγκεκριμένου εννόμου αποτελέσματος. Βλ. Παπαστερίου Δ., σε Παπαστερίου Δ./ Κλαβανίδου Δ., Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, ό.π., σελ. 103

¹³⁸ Παπαστερίου Δ., ό.π., σελ. 115

¹³⁹ Η ερμηνεία της έννοιας της συγκατάθεσης με βάση το αστικό δίκαιο, είναι σύμφωνη και προς τις επιταγές του Κανονισμού, όπου γίνεται ρητή παραπομπή στο γενικό ενοχικό δίκαιο στο άρθρο 8 παρ. 3.

¹⁴⁰ Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση του άρθρου 9 παρ. 2ε, όπου ως νόμιμη βάση για την επεξεργασία ορίζεται η δημοσιοποίηση των προσωπικών δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων. Ο Χριστοδούλου Κ., ό.π., υποστηρίζει ότι η περίπτωση αυτή αποτελεί επίσης ουσιαστικά συγκατάθεση, ωστόσο όχι απευθυντέα.

¹⁴¹ Στην ίδια λογική κινείται και η διάταξη του άρθρου 222 ΑΚ, βάσει της οποίας η πληρεξουσιότητα, εφόσον δεν συνάγεται το αντίθετο, παύει από τη στιγμή που περατώθηκε η έννομη σχέση στην οποία στηρίζεται. Η διάταξη αυτή εισάγει ρωγή στην αρχή του αναιτιώδους που διέπει το θεσμό της πληρεξουσιότητας. Βλ. σχετικά Κλαβανίδου Δ., σε Παπαστερίου Δ./ Κλαβανίδου Δ., Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, ό.π., σελ. 514

2.2 Τύπος

Αναφορικά με τον τύπο της συγκατάθεσης, υπό το προγενέστερο καθεστώς ακολουθείτο η εξής διαφοροποίηση ανάλογα με το είδος των δεδομένων. Για τα μεν απλά δεδομένα, υπερίσχυε η αρχή του ατύπου των δικαιοπραξιών¹⁴², με παράλληλη επιταγή για σαφή συγκατάθεση¹⁴³ ενώ για τα ευαίσθητα δεδομένα η συγκατάθεση όφειλε να υποβάλλεται σε έγγραφο τύπο¹⁴⁴. Υπό το καθεστώς του Κανονισμού, ο ενωσιακός νομοθέτης δεν προέβη σε κάποια συγκεκριμένη αναφορά σχετικά με τον τύπο της συγκατάθεσης ούτε σε κάποια διαφοροποίηση όπως το προγενέστερο καθεστώς, στάση που τηρήθηκε και από τον εθνικό νομοθέτη στο ν. 4624/2019. Συνεπώς η συγκατάθεση, υπό το νέο καθεστώς, αποτελεί καθολικά άτυπη δικαιοπραξία.

Στην ίδια λύση, φρονώ, θα καταλήγαμε για το τυπικό ή μη της συγκατάθεσης, από την αναγωγή στις διατάξεις περί πληρεξουσιότητας και συγκαταθέσεως κατά το γενικό δίκαιο. Είναι γνωστό ότι οι διατάξεις για την πληρεξουσιότητα εφαρμόζονται κατ' αρχήν αναλόγως για την περίπτωση της εξουσιοδότησης, συνεπώς αποτελούν ασφαλές κριτήριο για την εξέταση του ζητήματος του τύπου, αφού όπως υποστηρίχθηκε παραπάνω η συγκατάθεση αποτελεί ειδική μορφή εξουσιοδότησης¹⁴⁵. Αφενός επιχείρημα μπορεί να ληφθεί από το αναιτιώδες της συστατικής δικαιοπραξίας της πληρεξουσιότητας προς την βασική σχέση, με την έννοια ότι η ύπαρξη και το κύρος της δεν εξαρτώνται από την ύπαρξη και το κύρος της βασικής σχέσης (αρχή του διαχωρισμού της πληρεξουσιότητας από τη βασική σχέση)¹⁴⁶. Συνεπώς θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συστατική δικαιοπραξία της πληρεξουσιότητας – και κατ' επέκταση της συγκατάθεσης στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων – μπορεί να καταρτίζεται με τύπο ανεξάρτητο από τον τύπο της κύριας σύμβασης, χωρίς το κύρος της να επηρεάζεται, πολλώ δε μάλλον ισχύοντος του κανόνα του ΑΚ 158. Διαφορετική βέβαια η περίπτωση του αιτιώδους χαρακτήρα της συγκατάθεσης προς τον σκοπό της επεξεργασίας, όπου ελλείψει αυτού, η ισχύς αυτής αποδυναμώνεται, κρίση συμφυής και προς τις διδαχές του αστικού δικαίου περί κάμψης της

¹⁴² Η αρχή του ατύπου των δικαιοπραξιών υπαγορεύεται από τη διάταξη ΑΚ 158, δυνάμει της οποίας ο τύπος επιβάλλεται μόνο στις περιπτώσεις όπου ειδικά το προβλέπει ο νόμος. Ελλείψει ειδικής πρόβλεψης προκρίνεται η επιλογή υπέρ της δικαιοπρακτικής ελευθερίας, ώστε η δικαιοπραξίες να είναι έγκυρες και να παράγουν τα έννομα αποτελέσματά τους, ακόμα και χωρίς να υπόκεινται στην τήρηση οποιουδήποτε τύπου. Βλ. περισσότερα *Κλαβανίδου Δ.*, ό.π., σελ. 64

¹⁴³ Ο Έλληνας νομοθέτης προτίμησε στο Ν. 2472/1997 τον όρο «σαφής» έναντι του όρου «ρητή» που χρησιμοποιούσε ο ενωσιακός νομοθέτης στην Οδηγία 95/45 για τη συγκατάθεση επί απλών δεδομένων. Τόσο στο αγγλικό, όσο και στο γαλλικό κείμενο γίνεται λόγος για αδιαμφισβήτητη συγκατάθεση (unambiguously, indubitablement). Από τη διάταξη αυτή δεν προέκυπτε ένας σαφής κανόνας σχετικά με το πως έπρεπε ο εθνικός νομοθέτης να διαμορφώσει την έννοια της συγκατάθεσης. Βλ. σχετικά *Damman U./ Simitis S.*, EG-Datenschutzrichtlinie Kommentar, Nomos 1996, σελ. 148

¹⁴⁴ Αυτό είχε ως συνέπεια το έγγραφο να πρέπει να φέρει την ιδιόχειρη υπογραφή του υποκειμένου των δεδομένων (ΑΚ 160), καθώς διαφορετικά η συγκατάθεση θα έπασχε από ακυρότητα (ΑΚ 159) και η επεξεργασία θα ήταν παράνομη

¹⁴⁵ Συνεπώς εφαρμόζονται οι διατάξεις 213 ΑΚ επ. Βλ. *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 83

¹⁴⁶ Βλ. αναλυτικά *Κλαβανίδου Δ.*, Έλλειψη πληρεξουσιότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, σελ. 128, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

αρχής της αυτοτέλειας της πληρεξουσιότητας προς τη βασική σχέση στις περιπτώσεις που το κύρος της τελευταίας τίθεται ως αίρεση για το κύρος της πληρεξουσιότητας¹⁴⁷.

Κατά τα λοιπά, στο γενικό δίκαιο τόσο της πληρεξουσιότητας όσο και της συγκατάθεσης υπάρχει ρητή αναφορά σχετικά με τον τύπο της συγκατάθεσης. Για την μεν πληρεξουσιότητα, η ΑΚ 217, παρ. 2 ορίζει ότι *εφόσον δεν συνάγεται κάτι άλλο, η δήλωση υποβάλλεται στον τύπο που απαιτείται για τη δικαιοπραξία την οποία αφορά η πληρεξουσιότητα*. Η διάταξη αυτή σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου ΑΚ 158 οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η δήλωση με την οποία παρέχεται η πληρεξουσιότητα είναι κατ' αρχήν άτυπη εκτός και αν κατ' εξαίρεση ο νόμος υποβάλλει σε τύπο συγκεκριμένη δήλωση πληρεξουσιότητας¹⁴⁸. Εξάλλου σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου ΑΚ 239, *αν για να είναι έγκυρη μια δικαιοπραξία χρειάζεται η συγκατάθεση τρίτου (συναίνεση), αυτή παρέχεται με δήλωση προς το ένα ή το άλλο μέρος, και, εφόσον ο νόμος δεν ορίζει διαφορετικά, δεν είναι ανάγκη να γίνει με τον τύπο που απαιτείται για τη δικαιοπραξία*, ώστε και πάλι να υπερισχύει η αρχή του ατύπου, εκτός και αν προβλέπεται συγκεκριμένα κάτι διαφορετικό.

Άλλωστε, και η αναγωγή στο επίπεδο της βασικής σχέσης που εξετάζουμε, της σύμβασης εργασίας, δεν αφήνει ιδιαίτερα περιθώρια παραδοχής της άποψης υπέρ της τυπικότητας της δικαιοπραξίας. Και εξηγούμε: Η γενική αρχή του ατύπου των δικαιοπραξιών ισχύει και στο εργατικό δίκαιο. Ήδη από τις γενικές διατάξεις του άρθρων ΑΚ 648 έως 680, δεν γίνεται κάποια αναφορά σε τύπο για τη σύμβαση εργασίας. Δεν είναι λίγες, ωστόσο, οι περιπτώσεις όπου απαιτείται η τήρηση τύπου για συμβάσεις εργασίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις συμβάσεις εργασίας με το Δημόσιο και τα ΝΠΔΔ (άρθρο 84 ν.δ. 321/1969), τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης (άρθρο 38 ν. 1892/1992), την ανανέωση σύμβασης ορισμένου χρόνου (άρθρο 5 παρ. 2 Π.Δ. 81/2003), τη σύμβαση προσωρινής απασχόλησης (άρθρο 22 ν. 2956/2001)¹⁴⁹. Για τις περιπτώσεις αυτές, ναι μεν δεν μπορούμε να δεχθούμε το δίχως άλλο την απαίτηση τήρησης τύπου και στην περίπτωση της συγκατάθεσης, ωστόσο στο μέτρο που αφενός το γράμμα των γενικών διατάξεων περί δικαιοπραξιών πληρεξουσιότητας και συγκατάθεσης και εν γένει περί τήρησης τύπου επιτρέπουν την κατ' εξαίρεση τήρηση τύπου και για αυτές και αφετέρου η μη ύπαρξη κάποιας απαγόρευσης εκ μέρους του Κανονισμού, και ιδίως ενόψει της επισφάλειας που μπορεί να ελλοχεύει η άτυπη συγκατάθεση έναντι της τυπικής σύμβασης εργασίας, φρονούμε ότι ορθό είναι να δεχθούμε την υποχρέωση τήρησης έγγραφου τύπου και στην περίπτωση της συγκατάθεσης, όπου φυσικά αρκεί η συγκατάθεση για να νομιμοποιήσει την επεξεργασία.

2.3 Ρητή και συγκεκριμένη συγκατάθεση

Περαιτέρω στοιχείο τα εγκυρότητας της συγκατάθεσης αποτελεί η παροχή της με ρητό τρόπο. Η απαίτηση για ρητή συγκατάθεση εστιάζει στα μέσα με τα οποία παρέχεται η σχετική βούληση. Ήδη έγινε λόγος ευκαιριακά ανωτέρω, στη σχετική ανάλυση περί δήλωσης βουλήσεως, όπου ήδη από το ευρύ γράμμα της διάταξης του άρθρου 4 περ. 11 του Κανονισμού με την επιλογή του όρου «ένδειξη» βουλήσεως αντί για «δήλωση», βλέπουμε τη διάθεση του ενωσιακού

¹⁴⁷ Δεληγιάννης Ι., Η πληρεξουσιότητα, 1991, σελ. 62 επ.

¹⁴⁸ Κλαβανίδου Δ., σε Παπαστερίου Δ./Κλαβανίδου Δ., Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, 2008, σελ. 503

¹⁴⁹ Ζερδελής Δ., ό.π., σελ. 201-202

νομοθέτη για διεύρυνση των περιπτώσεων που συνιστούν αποδεκτή εκδήλωση της βούλησης για συγκατάθεση. Συναφώς υποστηρίζεται ότι η σχετική βούληση του υποκειμένου των δεδομένων δύναται να εκφράζεται προφορικά, με έγγραφο τρόπο, με «κλικ» στον υπολογιστή, ενώ δεν είναι απαραίτητο να γίνεται ακουστικά αισθητή, καθώς ως συγκατάθεση μπορεί να θεωρηθεί και αυτή που παρέχεται σιωπηρά με κάποια χειρονομία¹⁵⁰ ή νεύματα.

Αναγόμενοι στην αιτιολογική σκέψη 32 του Κανονισμού, αναφέρεται ότι «η συγκατάθεση θα πρέπει να παρέχεται με σαφή θετική ενέργεια». Άλλωστε, το υποκείμενο των δεδομένων δύναται να αποδέχεται την πρόταση για επεξεργασία των δεδομένων του με «δήλωση» ή με «συμπεριφορά» που δηλώνει σαφώς τη βούλησή του αυτή. Ήδη και μέσω της χρήσης των όρων αυτών οδηγούμαστε στο ίδιο συμπέρασμα, ότι το γράμμα του Κανονισμού είναι ευρύτερο σε σχέση με το προγενέστερο καθεστώς, μετριαζόμενο βέβαια σε κάθε περίπτωση με την προσθήκη του όρου «σαφής». Πράγματι στο προγενέστερο καθεστώς, η χρήση του όρου «δήλωση» δεν άφηνε περιθώρια για αποδοχή περιπτώσεων περισσότερων πέραν αυτών της εκδηλούμενης με θετική ενέργεια δήλωσης, παρά μόνον μέσω της ερμηνευτικής μεθόδου, δυνάμει των ορισμών της δήλωσης βουλήσεως κατά το αστικό δίκαιο. Συνεπώς, η έννοια της ρητής συγκατάθεσης προσεγγιζόταν ανά τους συγγραφείς, ως η παρεχόμενη τεκμηριωμένα και με σαφήνεια¹⁵¹ και ως αυτή η οποία κατευθύνεται άμεσα στη γνωστοποίηση της συγκατάθεσης στον αποδέκτη – υπεύθυνο επεξεργασίας. Αποκλειόταν, συνεπώς, η λεγόμενη σιωπηρή δήλωση βουλήσεως, η με άλλα λόγια μη περιέχουσα το στοιχείο της γνωστοποίησεως¹⁵², όπως επίσης και η συναγόμενη εμμέσως και ερμηνευτικά ή η τεκμαιρόμενη από τις ενέργειες, τις δηλώσεις και την εν γένει συμπεριφορά του υποκειμένου¹⁵³.

Η ΑΠΔΠΧ με αποφάσεις της πριν από τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού ήταν θετική στην εγκυρότητα της σιωπηρής συγκατάθεσης για επεξεργασία απλών δεδομένων. Έτσι είχε κριθεί ότι σε περίπτωση χορήγησης εν λευκώ συγκατάθεσης σε εταιρεία παροχής επενδυτικών υπηρεσιών που της επιτρέπει να συναλλάσσεται με οποιαδήποτε χρηματιστηριακή επιχείρηση για λογαριασμό του υποκειμένου των δεδομένων, τεκμαίρεται και συγκατάθεση για τη διενέργεια για λογαριασμό του χρηματιστηριακών πράξεων¹⁵⁴. Επίσης έχει νομολογηθεί ότι η συγκατάθεση του υποκειμένου στη συλλογή των δεδομένων του από εταιρεία εμπορίας και αποστολής διαφημιστικών, τεκμαίρεται από την επανειλημμένη τηλεφωνική επικοινωνία εκπροσώπου με το υποκείμενο με σκοπό τη συλλογή των δεδομένων του καθώς και την τετραετή διαφημιστική επικοινωνία μαζί του χωρίς να έχει προβάλει ποτέ αντιρρήσεις¹⁵⁵. Στο πνεύμα αυτό, της αποδοχής

¹⁵⁰ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., ό.π., σελ. 91

¹⁵¹ Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ. 103

¹⁵² Παπαστερίου Δ., ό.π., σελ. 117, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

¹⁵³ Έτσι Δούκα Β., ό.π., σελ. 242, Ιγγλεζάκης Ι., ό.π., σελ. 103 και Μήτρου Λ. Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2007, σελ. 18. Έτσι και ΑΠΔΠΧ με τις αποφάσεις υπ' αριθμόν 37/2001 και 78/2001, ΚΝοΒ 2002, 1677. Βλ. και Χριστοδούλου Κ., Προς μια επανεξέταση της έννοιας της δικαιοπραξίας; Το παράδειγμα της συγκατάθεσης του υποκειμένου στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του, ΔιΜΕΕ 2(2005) 362 για ανάπτυξη προβληματισμού σχετικά με το αν αρκεί η σιωπηρή συγκατάθεση.

¹⁵⁴ Βλ. ΑΠΔΠΧ 81/2001, ΚΝοΒ 2002, 1677

¹⁵⁵ Βλ. ΑΠΔΠΧ 124/2001, ΚΝοΒ 2002, 1677

της σιωπηρής συγκατάθεσης κινείται και ο Κανονισμός επί απλών δεδομένων στο άρθρο 6 παρ. 1 περ. β', στις περιπτώσεις όπου το υποκείμενο έχει συμφωνήσει ήδη συμβατικώς στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του υπεύθυνου επεξεργασίας και η συγκεκριμένη επεξεργασία είναι αναγκαία προς αυτό¹⁵⁶. Στην περίπτωση αυτή φαίνεται να δικαιολογείται η σιωπηρή συγκατάθεση του υποκειμένου, θεωρούμενη ως συνολολόγηση παρεπόμενης υποχρέωσης του υποκειμένου να ανεχθεί την επεξεργασία προς εξυπηρέτηση της κύριας παροχής. Αντίθετα, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη θέση, η συγκατάθεση στην επεξεργασία των ειδικών κατηγοριών δεδομένων, όπως και στην αυτοματοποιημένη κατάρτιση προφίλ (του άρθρου 22 παρ. 2 περ. γ') δεν δύναται να αρκестεί στην αναγκαιότητα για την εκτέλεση της σύμβασης αλλά απαιτείται να είναι ρητή¹⁵⁷, να συνιστά δηλαδή ορισμένη δήλωση βουλήσεως και να διακρίνεται από ακρίβεια¹⁵⁸.

Σχετικά με τη σιωπή και κατά πόσο αυτή μπορεί να γίνει αποδεκτή ως δήλωση βούλησης, κατ' αρχήν από μόνη της δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως δήλωση βούλησης. Ανάλογα με τις συνθήκες μπορεί να θεωρείται δήλωση βούλησης συγκεκριμένου περιεχομένου, δηλαδή άλλοτε να σημαίνει πρόταση και άλλοτε αποδοχή¹⁵⁹. Ήδη η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, έχει κρίνει ότι «η σιωπή ή η αδράνεια από την πλευρά του υποκειμένου των δεδομένων, καθώς και η απλή χρήση της υπηρεσίας δεν μπορούν να εκλαμβάνονται ως ενεργή δήλωση επιλογής»¹⁶⁰, περιπτώσεις οι οποίες έχουν συμπεριληφθεί και στην αιτιολογική κρίση 32 του Κανονισμού, ως περιπτώσεις μη αποδεκτές να θεωρηθούν ως έγκυρες δηλώσεις συγκατάθεσης¹⁶¹. Ο Κανονισμός, ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις, δέχεται ότι η σιωπή μπορεί έχει τα έννομα αποτελέσματα που θα είχε η αντίστοιχη δήλωση βουλήσεως. Τόσο για απλά όσο και για ευαίσθητα δεδομένα η επεξεργασία μπορεί να θεωρηθεί νόμιμη, ακόμη και χωρίς να έχει δοθεί συγκατάθεση, στις περιπτώσεις όπου ήταν φυσικά και νομικά αδύνατο να δοθεί από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων και υπό την προϋπόθεση ότι αυτή θα διδόταν προς εξυπηρέτηση ζωτικού συμφέροντος¹⁶².

Στο ανωτέρω πνεύμα, έχει κριθεί νομολογιακά ότι σε επεξεργασία δεδομένων περισσότερων εργαζομένων, η συγκατάθεση κάποιων εξ αυτών ή και του μεγαλύτερου μέρους των εργαζομένων, δεν μπορεί να υποκαταστήσει ούτε να αντικαταστήσει την ατομική

¹⁵⁶ Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2020, ό.π., σελ. 85

¹⁵⁷ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 85

¹⁵⁸ Ιγγλεζάκης Ι., Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), εκδόσεις Interactive Books, 2020, σελ. 129

¹⁵⁹ Παπαστερίου Δ., ό.π., σελ. 117

¹⁶⁰ Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, 17/EL, WP259 αναθ.01, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη συγκατάθεση βάσει του κανονισμού 2016/679, σελ. 20

¹⁶¹ Βλ. Καλέργης Α., ό.π., σελ. 41, ο οποίος υποστηρίζει ότι στο σημείο αυτό φαίνεται η τάση του ενωσιακού νομοθέτη να αποσυνδεθεί από τον αφηρημένο χαρακτήρα, ο οποίος χαρακτηρίζει τις αιτιολογικές σκέψεις των ενωσιακών νομοθετημάτων, και τη βούληση αυτού να προσαρμόσει το νόμο σε μία πρακτική βάση, μέσω της χρήσης τόσο θετικών όσο και των αρνητικών παραδειγμάτων, ήτοι της σιωπής, των προ-συμπληρωμένων τετραγωνιδίων ή αδράνειας

¹⁶² Βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 94 για περαιτέρω ανάλυση του θέματος.

συγκατάθεση των υπολοίπων¹⁶³. Το δικαίωμα αυτοκαθορισμού του κάθε εργαζομένου και η, εξ αυτού του λόγου, άσκηση των επιμέρους δικαιωμάτων που του παρέχει η έννομη τάξη, επιτάσσει την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών με πρωτοβουλία του ίδιου του υποκειμένου και όχι τρίτων¹⁶⁴. Συνεπώς, δεν υπάρχει περιθώριο να θεωρηθεί ότι η συγκατάθεση άλλων εργαζομένων – έστω και της πλειονότητας αυτών – είναι ικανή να νομιμοποιήσει την επεξεργασία και για τους μη έχοντες χορηγήσει τη συγκατάθεση, ακόμη και αν πρόκειται για όμοια επεξεργασία. Άλλο, φυσικά, το γεγονός ότι η συγκατάθεση μπορεί να ασκηθεί και δια αντιπροσώπου, εφόσον, όμως, φυσικά έχουν τηρηθεί όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις, όπως και για την ίδια τη συγκατάθεση¹⁶⁵. Η ανωτέρω, όμως, περίπτωση δεν ταυτίζεται με το χαρακτηριστικό αυτό, καθώς το υποκείμενο των δεδομένων δεν έχει εν προκειμένω τη βούληση διορισμού αντιπροσώπου.

Περαιτέρω, η συγκατάθεση απαιτείται να είναι συγκεκριμένη¹⁶⁶, να αναφέρεται δηλαδή σε συγκεκριμένη επεξεργασία δεδομένων¹⁶⁷. Συγκεκριμένα, το ειδικότερο περιεχόμενο της απαίτησης αυτής απαντάται στην αιτιολογική σκέψη 32 του Κανονισμού: *«Η συγκατάθεση θα πρέπει να καλύπτει το σύνολο των δραστηριοτήτων επεξεργασίας που διενεργείται για τον ίδιο σκοπό ή για τους ίδιους σκοπούς. Όταν η επεξεργασία έχει πολλαπλούς σκοπούς, θα πρέπει να δίνεται συγκατάθεση για όλους αυτούς τους σκοπούς»*¹⁶⁸. Προκειμένου, λοιπόν, να πληρούνται η εν λόγω απαίτηση πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις: να αναφέρονται (α) τα συγκεκριμένα προσωπικά δεδομένα που πρόκειται να υποβληθούν σε επεξεργασία, όπως άλλωστε απαιτεί και το άρθρο 4 περ. 11 του Κανονισμού· (β) ο συγκεκριμένος σκοπός της επεξεργασίας, απαίτηση συναγόμενη από το άρθρο 6 παρ. 1 α' του Κανονισμού, το οποίο αναφέρεται σε συγκατάθεση για «έναν ή περισσότερους σκοπούς»· (γ) ο υπεύθυνος επεξεργασίας, όπως συνάγεται και από την αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 42¹⁶⁹. (δ) οι τρίτοι στους οποίους πρόκειται να διαβιβασθούν τυχόν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και (ε) ο σκοπός της διαβίβασης¹⁷⁰. Στο πνεύμα αυτό έχει κριθεί νομολογιακά ως έγκυρη η συγκατάθεση ασφαλισμένου σε

¹⁶³ ΣτΕ 94/2003, ΝΟΜΟΣ, «Περαιτέρω το γεγονός που επικαλείται η αιτούσα, ότι υπάρχει σχετική συγκατάθεση εκατόν σαράντα τεσσάρων (144), άλλων, υπαλλήλων της εταιρείας (σύμφωνα με προσκομισθείσες δηλώσεις τους), δεν αίρει την μη ύπαρξη εν προκειμένω της απαιτούμενης κατ' αρχήν κατά νόμο συγκαταθέσεως των καταγγελλόντων υπαλλήλων για την διενέργεια της επεξεργασίας των δεδομένων τους.»

¹⁶⁴ Έτσι και η απόφαση ΠολΠρΡοδόπης 42/2002 σε Δούκα Β., ό.π., σελ. 242, υποσημ. 245

¹⁶⁵ Βλ. αναλυτικότερα Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 84

¹⁶⁶ Η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, ό.π., σελ. 14-15, όπου και περαιτέρω ανάλυση, είχε διατυπώσει τις ακόλουθες προϋποθέσεις προκειμένου η συγκατάθεση να πληροί τον όρο του «συγκεκριμένου»: *«Εν ολίγοις, προκειμένου να συμμορφώνεται με το στοιχείο της «συγκεκριμένης» συγκατάθεσης, ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να εφαρμόζει τα εξής: (i) προσδιορισμό του σκοπού ως εγγύηση κατά της υφέρπουσας διεύρυνσης λειτουργιών, (ii) λεπτομερή ανάλυση στα αιτήματα συγκατάθεσης, και (iii) σαφή διαχωρισμό των πληροφοριών που αφορούν την εξασφάλιση συγκατάθεσης για δραστηριότητες επεξεργασίας δεδομένων από τις πληροφορίες σχετικά με άλλα θέματα.»*

¹⁶⁷ Για τη χρήση του όρου «συγκεκριμένη» έναντι του όρου «ειδική» στον Κανονισμό, και τη σημασία αυτού σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, βλ. Καλέργη Α., ό.π., σελ. 40

¹⁶⁸ Βλ. και Κουκιάδη Α., ό.π., σελ. 99, ο οποίος θεωρεί ότι για τα απλά δεδομένα η συγκατάθεση μπορεί να είναι και γενική, με την έννοια ότι μπορεί να αφορά την επεξεργασία δεδομένων συλλήβδην για περισσότερους σκοπούς. Αντίθετα για τα ευαίσθητα δεδομένα, η συγκατάθεση πέρα από ρητή θα πρέπει να δίδεται και για συγκεκριμένο σκοπό, έναν ή περισσότερους οι οποίοι θα αναφέρονται ρητά.

¹⁶⁹ Βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 82

¹⁷⁰ Ιγγλεζάκης Ι., Η συγκατάθεση στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, σε Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα, Ανάλυση – Σχόλια – Εφαρμογή, ό.π., σελ. 103

ασφαλιστική εταιρεία, σύμφωνα με ασφαλιστικό όρο στη σχετική αίτηση ασφάλισης, ο οποίος υποχρεώνει σε προσυμβατική ανακοίνωση ιατρικού στοιχείου, καθώς από το περιεχόμενο της συγκατάθεσης προκύπτουν τόσο το είδος και ο σκοπός της επεξεργασίας, όσο και ο κύκλος των αποδεκτών και το είδος των υποβαλλόμενων σε επεξεργασία δεδομένων¹⁷¹.

Οριακή φαίνεται η περίπτωση όπου ο εργαζόμενος προβαίνει οικειοθελώς σε γνωστοποίηση των προσωπικών δεδομένων του στον εργοδότη του. Όπως αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενο σημείο, η δημοσιοποίηση των δεδομένων από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων συνιστά νόμιμη βάση επεξεργασίας - για τα ευαίσθητα δεδομένα δυνάμει του άρθρου 9 παρ. 2 περ. ε' του Κανονισμού, αλλά ερμηνευτικά και για τα απλά δεδομένα με το επιχείρημα *a maiore ad minus*¹⁷² - και θα πρόκειται στην ουσία επίσης για συγκατάθεση. Βέβαια, εν προκειμένω η συγκατάθεση δεν θα είναι απευθυντέα, δεδομένου ότι το υποκείμενο δεν φαίνεται να έχει τη βούληση να συγκατατεθεί. Άλλωστε, η δημοσιοποίηση αμφισβητείται αν αναφέρεται σε ανακοίνωση στο ευρύ κοινό ή σε περιορισμένο κύκλο ατόμων¹⁷³. Πέρα από το νομοτυπικό σκέλος της δημοσιοποίησης, η ενέργεια αυτή προς τον υπεύθυνο επεξεργασίας, έστω και αν υποτεθεί ότι αποτελεί ρητή συγκατάθεση¹⁷⁴, δεν πληροί το στοιχείο της ειδικότητας, δηλαδή δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη επεξεργασία την οποία διενεργεί ο εργοδότης και για την οποία έχει ενημερωθεί ο εργαζόμενος. Η συγκατάθεση, επιπλέον, δεν θα αρκούσε επίσης για τη νομιμοποίηση περαιτέρω επεξεργασίας η οποία διενεργείται εν παραλλήλω, αλλά ούτε και κάποιας μελλοντικής, συγκεκριμένης ή μη¹⁷⁵.

Η απαίτηση για συγκεκριμένη συγκατάθεση πέρα από τον θεωρητική σημασία της, έχει ιδιαίτερη σημασία αναφορικά με τη διατύπωση και τη θέση της συγκατάθεσης μέσα στην εκάστοτε σύμβαση, ιδίως για την περίπτωση που ο υπεύθυνος διανέμει προδιατυπωμένο έγγραφο συναίνεσης. Στο πλαίσιο αυτό, η διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού, ενισχύοντας την αξίωση για ειδικότητα ορίζει ότι *«εάν η συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων παρέχεται στο πλαίσιο γραπτής δήλωσης η οποία αφορά και άλλα θέματα, το αίτημα για συγκατάθεση υποβάλλεται κατά τρόπο ώστε να είναι σαφώς διακριτό από τα άλλα θέματα»*. Ήδη από το προοίμιο του Κανονισμού, στην αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 32, η συγκατάθεση δύναται να δηλώνεται με τη συμπλήρωση ξεχωριστού τετραγωνιδίου (check-box). Επιτάσσεται με άλλα λόγια η αποχωρισμός της υπόδειξης του όρου της συγκατάθεσης από την υπόλοιπη σύμβαση, ώστε επιπλέον να μην γίνεται διαπραγματεύση συνολικά και ως προς αυτήν¹⁷⁶. Στο πνεύμα αυτό, στις περιπτώσεις που το υποκείμενο των δεδομένων αρνηθεί να χορηγήσει τη συγκατάθεσή του, πολλώ δε μάλλον, αν η συγκατάθεση αποδειχθεί άκυρη, δεν θα πρέπει να ισχύει η διάταξη του άρθρου

¹⁷¹ Βλ. ΣτΕ 3775/2012, ΕΕμπΔ 2013, 906 και σχετικά Χριστοδούλου Κ. Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2013, σελ. 93.

¹⁷² Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2020, σελ. 106

¹⁷³ Για τον προβληματισμό βλ. Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 83

¹⁷⁴ Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται η ΑΠΔΠΧ 10/2005, στην οποία κρίθηκε ότι νομίμως ο Δήμος ΧΧ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ιατρική γνωμάτευση ιατρού, την οποία δημοσιοποίησε η ίδια η προσφεύγουσα, εφόσον η γνωμάτευση τηρούνταν νομίμως στον ατομικό υπηρεσιακό φάκελο της προσφεύγουσας.

¹⁷⁵ Βλ. Δούκα Β., ό.π., σελ. 243

¹⁷⁶ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 88. Στο ίδιο πνεύμα και η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, ό.π., σελ. 18

AK 181, ώστε να μην επεκτείνεται το ανίσχυρο σε ολόκληρη τη σύμβαση, αφού κάτι τέτοιο δεν θα συνήδε με την υποθετική βούληση των μερών.

2.4 Προηγούμενη ενημέρωση

Εξίσου σημαντική προϋπόθεση της νομιμότητας της επεξεργασίας που βασίζεται στη συγκατάθεση του υποκειμένου, είναι η προηγούμενη ενημέρωση αυτού, και δη προσηκόντως¹⁷⁷. Σύμφωνα με το άρθρο 4 περ. 11, η συγκατάθεση απαιτείται να παρέχεται «εν πλήρει επιγνώσει»¹⁷⁸, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο πρόσθετες υποχρεώσεις ενημέρωσης απέναντι στο υποκείμενο των δεδομένων, ώστε να διασφαλίζεται η αυθεντικότητα στον σχηματισμό και την έκφραση της βούλησής του¹⁷⁹. Επιπροσθέτως η ενημέρωση βρίσκεται σε συνάρτηση με το δικαίωμα πρόσβασης και το δικαίωμα αντιρρήσεων, όπως έχει αναδειχθεί από την ΑΠΔΠΧ¹⁸⁰, με την έννοια ότι από την εκπλήρωσή της εξαρτάται η δυνατότητα άσκησης των ανωτέρω δικαιωμάτων. Συνεπώς εφόσον ελλείπει πλήρως η προηγούμενη ενημέρωση ή είναι ελλιπής σε σχέση με το προς τον συγκατάθεση περιεχόμενο, η συγκατάθεση αυτή θα είναι άκυρη, και συνεπώς η επεξεργασία θα είναι παράνομη, εκτός και αν αποδειχθεί ότι ο συγκατατιθέμενος είχε γνώση¹⁸¹.

Ερχόμενοι στο περιεχόμενο της ενημέρωσης αυτή, σύμφωνα με το ν. 2472/1997, στο άρθρο 2 περ. ια' εδ. β' «η ενημέρωση αυτή περιλαμβάνει πληροφόρηση τουλάχιστον για το σκοπό της επεξεργασίας, τα δεδομένα ή τις κατηγορίες δεδομένων που αφορά η επεξεργασία, τους αποδέκτες ή τις κατηγορίες αποδεκτών των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς και το όνομα, την επωνυμία και τη διεύθυνση του υπεύθυνου επεξεργασίας και του τυχόν εκπροσώπου του.». Στον Κανονισμό δεν υπάρχει αντίστοιχο σημείο στη διάταξη με τους ορισμούς που να ορίζει το περιεχόμενο της ενημέρωσης. Στην αιτιολογική σκέψη 42 αναφέρεται το ελάχιστο περιεχόμενο της ενημέρωσης αυτής, ήτοι η γνώση της ταυτότητας του υπεύθυνου επεξεργασίας και των σκοπών της επεξεργασίας για την οποία προορίζονται τα προσωπικά δεδομένα. Σημειωτέον ότι η αιτιολογική σκέψη 42 κάνει λόγο στο σημείο αυτό για επίγνωση και όχι πλήρη επίγνωση, όπως σε άλλα σημεία του κειμένου. Αν και εκ πρώτης όψεως οδηγεί σε συμπεράσματα ποιοτικής διαφοροποίησης εν σχέσει με την πλήρη επίγνωση, ωστόσο φαίνεται άνευ πρακτικής σημασίας και μάλλον αποτελεί ζήτημα απόδοσης, δεδομένου ότι στο αντίστοιχο αγγλικό κείμενο χρησιμοποιείται παντού ο όρος informed.

¹⁷⁷ ΣτΕ 2254/2005, ΣτΕ 2255/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης

¹⁷⁸ Η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, ό.π., σελ. 16, είχε προτείνει ενδεικτική λίστα με τις πληροφορίες που θα πρέπει κατ' ελάχιστον να παρέχονται στο υποκείμενο των δεδομένων: (i) η ταυτότητα του υπευθύνου επεξεργασίας, (ii) ο σκοπός καθεμίας από τις πράξεις επεξεργασίας για τις οποίες ζητείται συγκατάθεση, (iii) το είδος των δεδομένων που θα συλλεχθούν και θα χρησιμοποιηθούν, (iv) η ύπαρξη του δικαιώματος ανάκλησης της συγκατάθεσης, (v) πληροφορίες σχετικά με τη χρήση των δεδομένων για αυτοματοποιημένη λήψη αποφάσεων σύμφωνα με το άρθρο 22 παράγραφος 2 στοιχείο γ), όπου συντρέχει περίπτωση, και (vi) πληροφορίες σχετικά με τους ενδεχόμενους κινδύνους των διαβιβάσεων δεδομένων λόγω της απουσίας απόφασης επάρκειας και κατάλληλων εγγυήσεων, όπως προβλέπεται στο άρθρο 46.

¹⁷⁹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 81

¹⁸⁰ ΑΠΔΠΧ 3/2007, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα της Αρχής.

¹⁸¹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 81

Παρόλο που σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 42 το περιεχόμενο της ενημέρωσης ως προς τη συγκατάθεση φαίνεται ιδιαίτερα φτωχό σε σύγκριση με αυτό του προγενέστερου καθεστώτος, εν τούτοις ο Κανονισμός στα άρθρα 13 έως 15 προβλέπει συμπληρωματικά γενικές υποχρεώσεις ενημέρωσης και πρόσβασης που βαρύνουν τον υπεύθυνο επεξεργασίας κατά το χρονικό διάστημα της λήψης των δεδομένων, είτε τα δεδομένα αυτά λαμβάνονται από το ίδιο το υποκείμενο είτε όχι¹⁸². Ανάλογα με την περίπτωση, η ενημέρωση πραγματοποιείται κατά την άντληση των δεδομένων ενώ δυνάμει του άρθρου 14 η ενημέρωση μπορεί να λάβει χώρα εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από τη συλλογή των δεδομένων¹⁸³, όχι όμως απαραίτητα πριν τη λήψη της συγκατάθεσης. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα το κύρος της συγκατάθεσης να κλονίζεται, εφόσον η απαίτηση μιλάει για «προηγούμενη» ενημέρωση. Πρακτικά, ωστόσο, δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις, δεδομένου ότι το υποκείμενο έχει ανά πάσα στιγμή το δικαίωμα να ανακαλέσει τη συγκατάθεσή του¹⁸⁴. Ήδη η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29 είχε υποστηρίξει ότι έγκυρη «εν πλήρει επιγνώσει» συγκατάθεση δύναται να υπάρξει και όταν κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα της εξασφάλισης της συγκατάθεσης, το υποκείμενο δεν γνωρίζει όλα τα στοιχεία των άρθρων 13 και 14¹⁸⁵. Τα στοιχεία όμως αυτά θα πρέπει να αναφέρονται σε άλλα σημεία, όπως στο privacy statement της εταιρείας. Σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί δογματικά να τεθεί ζήτημα νομιμότητας της δικαιπραξίας της συγκατάθεσης, εφόσον κατά την κρίσιμη χρονική στιγμή της εξασφάλισης της συγκατάθεσης, το υποκείμενο γνωρίζει τουλάχιστον την ταυτότητα του υπεύθυνου επεξεργασίας και τους σκοπούς της επεξεργασίας¹⁸⁶.

Ο τρόπος παροχής των πληροφοριών δεν ρυθμίζεται στον Κανονισμό, προκειμένου να πληρούται η προϋπόθεση της προηγούμενης ενημέρωσης. Η πληροφόρηση, λοιπόν, δύναται να δίδεται εγγράφως, με προφορική δήλωση ή με ακουστικά ή οπτικά μηνύματα, ενώ η ενημέρωση θα πρέπει να παρέχεται με σαφή και απλή διατύπωση, χωρίς περίπλοκη νομική ορολογία, σύνθετες προτάσεις και γλωσσικές δομές, ώστε να γίνεται αντιληπτή από τον μέσο άνθρωπο¹⁸⁷. Οι πληροφορίες θα πρέπει να είναι συγκεκριμένες και οριστικές, χωρίς αφηρημένους ή αμφιλεγόμενους όρους¹⁸⁸. Ωστόσο, εύλογα υποστηρίζεται¹⁸⁹, ότι ο τύπος της ενημέρωσης πρέπει να ακολουθεί τις επιταγές του άρθρου 12 παρ. 1 του Κανονισμού. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας, στο πλαίσιο της αρχής της λογοδοσίας θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει ότι τηρήθηκαν όλες οι υποχρεώσεις ενημέρωσης¹⁹⁰, ενώ αντίστοιχα ανά πάσα στιγμή το υποκείμενο των δεδομένων θα

¹⁸² Βλ. αναλυτικά *Παναγοπούλου – Κούτνατζη Φ.*, ό.π., σελ. 239

¹⁸³ Το οποίο σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να ξεπερνά το χρονικό διάστημα του ενός μηνός είτε πρόκειται για υπαίτια είτε για ανυπαίτια καθυστέρηση. Βλ. αναλυτικότερα *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 124-125

¹⁸⁴ Έτσι *Καλέργης Α.*, ό.π., σελ. 43

¹⁸⁵ Βλ. Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, ό.π., σελ. 18

¹⁸⁶ *Καλέργης Α.*, ό.π., σελ. 43

¹⁸⁷ *Ιγγλεζάκης Ι.*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), 2020, σελ. 96

¹⁸⁸ Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη διαφάνεια βάσει του κανονισμού 2016/679, WP260 rev. 01, σελ. 7 επ.

¹⁸⁹ *Χριστοδούλου Κ.*, ό.π., σελ. 123, 115

¹⁹⁰ Πολλώ δε μάλλον αν αναλογιστούμε το ύψος των κυρώσεων που επιφέρει η παραβίαση της υποχρέωσης ενημερώσεως βάσει του άρθρου 83 παρ. 5 στοιχ. β' του Κανονισμού. Βλ. σχετικά *Παναγοπούλου – Κούτνατζη Φ.*, ό.π., σελ. 239

μπορεί να ασκήσει το κατά άρθρο 15 δικαίωμα πρόσβασης, ώστε στη συνέχεια να ακολουθηθεί η διαδικασία του άρθρου 12. Συνεπώς, ορθό είναι η ενημέρωση του υποκειμένου των δεδομένων να περιβάλλεται τον έγγραφο τύπο ή έστω αυτόν του σταθερού μέσου, όπως απαιτεί το άρθρο 12 παρ. 1 εδ. β'.

Συναφής απαίτηση για έγγραφη ενημέρωση του εργαζομένου προκύπτει και από το Π.Δ. 156/1994, το οποίο εκδόθηκε στο πλαίσιο εναρμόνισης της ελληνικής εργατικής νομοθεσίας με την Οδηγία 91/553. Η υποχρέωση ενημέρωσης περιλαμβάνει την υποχρέωση έγγραφης γνωστοποίησης των ουσιωδών όρων της σύμβασης ή σχέσης εργασίας και βαρύνει τον εργοδότη. Αναμφισβήτητα, η γνωστοποίηση των πληροφοριών που συναποτελούν την υποχρέωση ενημέρωσης αποτελεί ουσιώδη όρο της σύμβασης, στο μέτρο μάλιστα όπου η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να συνιστά απαραίτητο όρο για την εκτέλεση της σύμβασης. Το Π.Δ. δεν καθιστά τον έγγραφο τύπο συστατικό για τις συμβάσεις εργασίας, παρά αποτελεί ένα εξασφαλιστικό μέσο υπέρ του εργαζομένου, ο οποίος φέρει ένα ασφαλές αποδεικτικό μέσο¹⁹¹. Συνεπώς, η μη εκπλήρωση εκ μέρους του εργοδότη της ανωτέρω υποχρέωσης δεν θίγει το κύρος της σύμβασης εργασίας, ούτε και η πράξη της γνωστοποίησης οδηγεί σε μεταβολή των όρων εργασίας¹⁹².

Τέλος, υποχρέωση έγγραφης ενημέρωσης προκύπτει και από την Οδηγία της Αρχής 115/2001 σχετικά με τα ακόλουθα τουλάχιστον στοιχεία: α) την ταυτότητα του ίδιου και του εκπροσώπου του που διαχειρίζεται τα στοιχεία αυτά, β) το σκοπό της επεξεργασίας, ότι δηλαδή αυτή γίνεται στο πλαίσιο της οργάνωσης της εργασιακής σχέσης και αποβλέπει μόνο σ' αυτή, γ) τους αποδέκτες και τις κατηγορίες αποδεκτών των δεδομένων, τα φυσικά, δηλαδή ή νομικά πρόσωπα ή δημόσιες αρχές ή υπηρεσίες ή άλλους οργανισμούς, στους οποίους ανακοινώνονται ή μεταδίδονται τα δεδομένα. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει τέλος δ) να ενημερώνει τον εργαζόμενο ότι έχει το δικαίωμα πρόσβασης. Οφείλει να ενημερώσει τον εργαζόμενο εγγράφως αα) για όλα τα παραπάνω στοιχεία (α-δ) ββ) για τα δικαιώματά του, όπως αυτά αναλύονται εδώ. γγ) με ποιες διατάξεις υποχρεούται (ο εργαζόμενος) να παράσχει τη συνδρομή του στην επεξεργασία των δεδομένων και τέλος δδ) για τις συνέπειες της άρνησής του, που τυχόν προβλέπονται ή από το νόμο ή από τη σύμβαση¹⁹³. Η Αρχή, λαμβάνοντας υπόψη το πνεύμα του νόμου αλλά και τη δεδομένη σχέση ανισότητας μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου, προέβη σε μια ευρεία ερμηνεία της υποχρέωσης ενημέρωσης, ορίζοντας επίσης ότι «οι εκπρόσωποι των εργαζομένων πρέπει να ενημερώνονται και

¹⁹¹ Βλ. Ζερδέλη Δ., ό.π., σελ. 202

¹⁹² Βλ. ΕφΑθ 7875/2006 ΔΕΝ 2007, 535, όπου αναφέρεται ότι «η υποχρέωση ενημέρωσης αφορά την ήδη υπάρχουσα νομική κατάσταση της σύμβασης ή της εργασιακής σχέσης και δεν δημιουργεί νέα κατάσταση ή νέα συμφωνία, αφού το εν λόγω διάταγμα δεν αποτελεί πηγή δικαίου αλλά έχει απλά ενημερωτικό χαρακτήρα. Με την εκτέλεση, δηλαδή, εκ μέρους του εργοδότη, των όσων επιβάλλουν οι διατάξεις του π.δ. 156/1994, γίνεται απλώς ενημέρωση του εργαζομένου για τους ισχύοντες όρους που διέπουν τη σύμβαση ή σχέση εργασίας, όπως αυτοί καθορίζονται από το νόμο και την ατομική σύμβαση και δεν επέρχεται κάποια μεταβολή στη συγκεκριμένη σύμβαση ή τη σχέση εργασίας από μόνη την ενέργεια αυτή». Βλ. και ΑΠ 860/2010, ΔΕΝ 2010, 1061 καθώς και ΑΠ 1100/2009, ΝΟΜΟΣ.

¹⁹³ Βλ. αναλυτικότερα Οδηγία 115/2001 σελ. 23

να διατυπώνουν γνώμη πριν από την εισαγωγή μεθόδων ελέγχου και παρακολούθησης των εργαζομένων»¹⁹⁴

2.5 Ελεύθερη συγκατάθεση - Συγκατάθεση ως λόγος νομιμοποίησης της επεξεργασίας στις εργασιακές σχέσεις

Εξίσου σημαντικό στοιχείο της εγκυρότητας της συγκατάθεσης αποτελεί η αξίωση αυτή να είναι ελεύθερη. Θα πρέπει, δηλαδή, αφενός να συνιστά προϊόν έγκυρης βούλησης και αφετέρου να μην αποτελεί προϊόν ανάγκης ή σχέσης εξάρτησης του υποκειμένου από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, ή γενικότερα, να μην έχει παρασχεθεί με τρόπο αντίθετο στο νόμο ή τα χρηστά ήθη¹⁹⁵. Είναι προφανές ότι επί συνδρομής περιπτώσεων πλάνης, απάτης, απειλής, κλονίζεται η πλήρης ελευθερία βούλησης, είτε διότι η συγκατάθεση είναι αποτέλεσμα διαστρεβλωμένης άποψης για την κατάσταση της επεξεργασίας ή για τους σκοπούς της – σημείο όπου γίνεται εμφανής η σημασία της πληρότητας της προηγούμενης ενημέρωσης του υποκειμένου – είτε διότι η συγκατάθεση είναι αποτέλεσμα φόβου επέλευσης κάποιου γεγονότος ή κατάστασης, ώστε να αποτελεί προϊόν εξαναγκασμού. Συνεπώς, η συγκατάθεση θα είναι άκυρη, και όχι απλώς ακυρώσιμη, καθώς το γενικό δίκαιο των ελαττωμάτων της βούλησης εκτοπίζεται από το ειδικότερο και τυπικά υπέρτερο άρθρο 4 περ. 11 του Κανονισμού¹⁹⁶.

Ο Κανονισμός στην αιτιολογική σκέψη 43 εξειδικεύει το ελεύθερο της συγκατάθεσης σε δύο επιμέρους περιπτώσεις, αφενός στην πιθανή ανισότητα των μερών και αφετέρου στην παροχή ξεχωριστής συγκατάθεσης σε διαφορετικές πράξεις επεξεργασίας. Συγκεκριμένα, «για να διασφαλιστεί ότι η συγκατάθεση έχει δοθεί ελεύθερα, η συγκατάθεση δεν θα πρέπει να παρέχει έγκυρη νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, όταν υπάρχει σαφής ανισότητα μεταξύ του υποκειμένου των δεδομένων και του υπευθύνου επεξεργασίας, ιδίως στις περιπτώσεις που ο υπεύθυνος επεξεργασίας είναι δημόσια αρχή και είναι επομένως σχεδόν απίθανο να έχει δοθεί η συγκατάθεση ελεύθερα σε όλες τις περιστάσεις αυτής της ειδικής κατάστασης. Η συγκατάθεση θεωρείται ότι δεν έχει παρασχεθεί ελεύθερα, εάν δεν επιτρέπεται να δοθεί χωριστή συγκατάθεση σε διαφορετικές πράξεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ακόμη και αν ενδείκνυται στη συγκεκριμένη περίπτωση, ή όταν η εκτέλεση μιας σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας υπηρεσίας, προϋποθέτει τη συγκατάθεση, ακόμη και αν η συγκατάθεση αυτή δεν είναι αναγκαία για την εν λόγω εκτέλεση».

Ιδιαίτερη σημασία για την εδώ ανάλυση σχετικά με την επάρκεια της συγκατάθεσης ως νομιμοποιητικής βάσης για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στις σχέσεις εργασίας κατέχει η πρώτη περίπτωση, ήτοι η σύνδεση του ελεύθερου χαρακτήρα με τη σχέση εργαζόμενου και εργοδότη. Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ισορροπία μεταξύ των μερών δεν είναι μόνο αποτέλεσμα σύγκρισης με βάση την *in abstracto* κοινωνικοοικονομική θέση των μερών, αλλά θα

¹⁹⁴ Μήτρου Α., Η προστασία των δεδομένων των εργαζομένων, σε Προσωπικά Δεδομένα Κοτσαλής Γ. Λεωνίδας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 218

¹⁹⁵ Αλεξανδροπούλου – Αιγυπτιάδου Ε., ό.π., σελ. 89-90

¹⁹⁶ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 86 και Χριστοδούλου Κ., Προς μια επανεξέταση της έννοιας της δικαιοπραξίας; Το παράδειγμα της συγκατάθεσης του υποκειμένου στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, ΔιΜΕΕ 2005, 35 επ.

πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η in concreto σχέση μεταξύ τους¹⁹⁷. Ιδίως στις εργασιακές σχέσεις κρίσιμη είναι η διαπίστωση ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας εκμεταλλεύεται τη θέση οικονομικής ισχύος έναντι του εργαζομένου¹⁹⁸. Θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι ο εργαζόμενος έχει τη δυνατότητα αλλά και την ευχέρεια να αρνηθεί να παράσχει τη συγκατάθεσή του και μάλιστα ότι η άρνηση αυτή δεν συνεπάγεται αθέμιτες και παράνομες αρνητικές συνέπειες¹⁹⁹, είτε σε βάρος του ίδιου του εργαζομένου είτε σε βάρος τρίτων προσώπων για τους οποίους το ενδιαφέρον είναι δεδομένο, όπως τα άτομα του στενού οικογενειακού κύκλου²⁰⁰. Συναφώς, ελεύθερη – αλλά και συγκεκριμένη, όπως αναλύθηκε ανωτέρω - δεν είναι η συγκατάθεση η οποία αποσπάται υπό την πίεση εξασφάλισης μιας θέσης εργασίας και συνιστά αποδοχή προδιατυπωμένων όρων.

Ήδη εκ των ορισμών της αιτιολογικής σκέψης 43, φαίνεται ο ενωσιακός νομοθέτης να αντιμετωπίζει το υποκείμενο των δεδομένων a priori ως τον αντιπροσωπευτικό τύπο ασθενέστερου συμβαλλομένου²⁰¹, ώστε κατ' αρχήν να μην είναι αναγκαία η προσφυγή στη διάταξη του άρθρου ΑΚ 179 για την εξέταση των υποκειμενικών στοιχείων, τα οποία και θα τεκμαίρονται, αλλά μόνο για την εξέταση της αντικειμενικής δυσαναλογίας παροχής και αντιπαροχής. Βέβαια ανεξάρτητα από την ανωτέρω κατασκευή, η Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, με τη γνωμοδότηση υπ' αριθμόν 8/2011 είχε επισημάνει ότι «εάν ο εργοδότης πρέπει να προβεί στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα...η προσπάθεια νομιμοποίησης της επεξεργασίας αυτής μέσω της συγκατάθεσης οδηγεί σε παραπλάνηση»²⁰², έχοντας κατά νου την εγγενή ανισότητα των μερών στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης, εξαιτίας του στοιχείου της εξάρτησης του εργαζομένου. Επίσης αντίστοιχες σκέψεις έχουν διατυπωθεί και στην Οδηγία 115/2001²⁰³. Συγκεκριμένα, η Αρχή στην Οδηγία αυτή αποφαινεται ότι η επεξεργασία επί τη βάση της συγκατάθεσης δεν μπορεί να κριθεί νόμιμη, καθώς η αφηρημένη κανονιστική διατύπωση δεν μπορεί να λάβει υπόψη τη σχέση εξάρτησης που ενυπάρχει και αναπτύσσεται στο πλαίσιο της σχέσης εργασίας²⁰⁴.

Υποστηρίζεται, ωστόσο, ότι η ανωτέρω θέση περί ανεπάρκειας της συγκατάθεσης δεν πρέπει να γίνεται δεκτή κατά απόλυτο τρόπο²⁰⁵, καθώς η συγκατάθεση μπορεί να είναι πολλές φορές επαρκής. Για παράδειγμα, η συγκατάθεση του εργαζομένου στη λήψη συνδικαλιστικής εισφοράς και η συναφής αποκάλυψη της συνδικαλιστικής ιδιότητας είναι νόμιμη. Παρόλα αυτά, προκειμένου να αποφεύγονται οι αμφισβητήσεις αναφορικά με το ελεύθερο ή μη της

¹⁹⁷ Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2020, σελ. 89

¹⁹⁸ Ιγγλεζάκης Ι., Η συγκατάθεση στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, σε Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα, Ανάλυση – Σχόλια – Εφαρμογή, σελ. 102

¹⁹⁹ Έτσι και ΑΠΔΠΧ 31/2010.

²⁰⁰ Δούκα Β., ό.π., σελ. 240

²⁰¹ Χριστοδούλου Κ., ό.π., σελ. 89

²⁰² Article 29 Data Protection Working Party, WP 48, Opinion 8/2001 on the processing of personal data in the employment context, 13/09/2001, σε Ζωγραφόπουλος Ι., Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων και οι εργασιακές σχέσεις, σε Κοτσαλή Λ./ Μενουδάκο Κ., Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR) Νομική Διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 153

²⁰³ Βλ. ΑΠΔΠΧ Οδηγία 115/2201, ιδίως σελ. 2,10,13 και 21.

²⁰⁴ Μήτρου Α., ό.π., σελ. 202

²⁰⁵ Βλ. σχετικά Κουκιάδη Α., ό.π., σελ. 97 επ.

συγκατάθεσης, υποστηρίζεται ότι είναι χρήσιμο να αποφεύγεται η συγκατάθεση ως αυτοτελής νομική βάση και ορθότερο είναι να αναζητείται κάποια άλλη νομιμοποιητική βάση²⁰⁶. Άλλωστε σύμφωνα με την Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, στη Γνωμοδότηση 8/2001, η προσφυγή στη συγκατάθεση πρέπει να περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις όπου ο εργαζόμενος έχει πράγματι ελεύθερη βούληση και μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα ανάκλησης οποτεδήποτε χωρίς αρνητικές συνέπειες²⁰⁷. Ρωγμή στην απόλυτη απόρριψη της συγκατάθεσης ως νομιμοποιητικού λόγου της επεξεργασίας φαίνεται να εισάγει και η ΑΠΔΠΧ 61/2004, η οποία αφορούσε στην εξ αποστάσεως πρόσβαση του εργοδότη στους υπολογιστές των εργαζομένων, και στην οποία ορίζεται ότι η συγκατάθεση θα πρέπει να συνοδεύεται από τη λήψη μέτρων εκ μέρους του υπευθύνου της επεξεργασίας, «ώστε με βάση τη αρχή του σκοπού και της αναλογικότητας να διασφαλισθεί η προστασία της ιδιωτικής ζωής και των επικοινωνιών του εργαζομένου»²⁰⁸.

²⁰⁶ Έτσι ο Κουκιάδης Α., ό.π., σελ. 89

²⁰⁷ Ζωγραφόπουλος Ι., ό.π., σελ. 153

²⁰⁸ Μήτρου Α., ό.π., σελ. 203

Επίλογος

Η ανωτέρω εκτεθείσα ανισότητα στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης και το ζήτημα της ανελευθερίας βούλησης λόγω της σχέσης εξάρτησης δεν άφησε ανεπηρέαστο τον ενωσιακό νομοθέτη. Ήδη στο κείμενο που είχε προταθεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε ζητηθεί η διάταξη του άρθρου 88 να προβλέπει περαιτέρω πως «η συγκατάθεση δεν παρέχει νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων από τον εργοδότη, αν αυτή δε δόθηκε ελεύθερα»²⁰⁹. Η διατύπωση αυτή δεν συμπεριλήφθηκε, ωστόσο, στο τελικό κείμενο του Κανονισμού. Η ευθύνη ρύθμισης του πεδίου αυτού αφήνεται στον εθνικό νομοθέτη, δυνάμει της ευρείας εξουσιοδότησης που παρέχεται στο άρθρο 88. Πράγματι στο άρθρο 27 παρ. 2 του Ν. 4624/2019 συμπεριλήφθηκε σχετική ρύθμιση βάσει της οποίας προκειμένου να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η συγκατάθεση ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κυρίως (α) η υφιστάμενη στη σύμβαση εργασίας εξάρτηση του εργαζομένου και (β) οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες χορηγήθηκε η συγκατάθεση²¹⁰.

Άλλες ρυθμίσεις και καινοτομίες που εισήχθησαν μεταξύ άλλων με το Ν. 4624/2010 αφορούν στην επιταγή η επεξεργασία των δεδομένων των απασχολούμενων να είναι απολύτως απαραίτητη τόσο για την απόφαση σύναψης όσο και για την εκτέλεση της σύμβασης εργασίας (άρθρο 27 παρ. 1). Η διαπίστωση της αναγκαιότητας θα είναι αποτέλεσμα στάθμισης των εκατέρωθεν συμφερόντων με σκοπό την επίτευξη πρακτικής εναρμόνισης και πάντοτε με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας²¹¹. Περαιτέρω, επιτρέπεται η επεξεργασία ακόμα και όταν τα συμφέροντα του εργοδότη είναι απλώς ισοδύναμα προς αυτά του εργαζομένου, διάταξη τιθέμενη όχι υπέρ του υποκειμένου. Επιπλέον, ενδιαφέρουσα καινοτομία αποτελεί η διεύρυνση της έννοιας του εργαζομένου, όπου πλέον ως εργαζόμενος νοείται όποιος απασχολείται στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα με οποιαδήποτε σχέση εργασίας, ακόμα και με σύμβαση έργου (άρθρο 27 παρ. 8), ενώ τέλος προβλέπεται η επέκταση της προβλεπόμενης έννομης προστασίας και πέραν των ορίων του Κανονισμού, ακόμη και επί επεξεργασιών που λαμβάνουν χώρα χωρίς αρχείο (άρθρο 27 παρ. 6)²¹².

Κλείνοντας, είναι πολύ σημαντικό να επισημανθεί, ότι σε κάθε περίπτωση και σε κάθε στάθμιση στην οποία καλείται να προβεί ο ερμηνευτής του δικαίου δεν πρέπει ποτέ να παραβλέπει το έντονα αντικρουόμενα συμφέροντα και την έντονη εξάρτηση που υφίσταται στη σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου. Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων αποτελεί ένα μόνο κομμάτι της συνολικής σχέσης, ωστόσο ιδιαίτερα καθοριστικής σημασίας καθώς επιτείνει την ήδη

²⁰⁹ Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2013, σελ. 58

²¹⁰ Το πότε η συγκατάθεση θεωρείται ελεύθερης επιλογής, προβλεπόταν στο σχέδιο νόμου του Ν. 4624/2019, και συγκεκριμένα στην παρ. 2 υποπαράγραφο όπου αναφερόταν ότι: «συγκατάθεση θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής, ιδίως όταν συνδέεται με μια οικονομικής φύσης παροχή προς τον εργαζόμενο ή με την ικανοποίηση δικαιώματος του εργαζομένου που απορρέει από τη σύμβαση, το εργατικό δίκαιο, τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και το δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης ή όταν ο εργοδότης και ο εργαζόμενος αποβλέπουν από κοινού τον ίδιο σκοπό». Αν και η διάταξη παραλείφθηκε αποδίδει πλήρως το νόημα της υφιστάμενης διάταξης. Βλ. Ιγγλεζάκη Ι., Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), 2020, ό.π., σελ. 342

²¹¹ Ιγγλεζάκης Ι., ό.π. σελ. 341

²¹² Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, 2020, σελ. 209

υπάρχουσα εξάρτηση του εργαζομένου από τον εργοδότη²¹³. Έτσι μέσω του Κανονισμού ο ενωσιακός νομοθέτης καλείται να ενισχύσει την προστασία της ιδιωτικότητας του ατόμου, και κατ' επέκταση του εργαζομένου, με τη διαμόρφωση ισχυρότερου και πιο συνεκτικού νομικού πλαισίου, ενώ παράλληλα προσβλέπει σε ομοιομορφότερη εφαρμογή στα κράτη-μέλη, ώστε να επιτυγχάνεται ευχερέστερη μετακίνηση της πληροφορίας.

Ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί ο προληπτικός χαρακτήρας του νέου ενωσιακού νομοθετήματος, ο οποίος επιτυγχάνεται μέσω της κατάργησης της υποχρέωσης γνωστοποίησης και λήψης άδειας επεξεργασίας από την Αρχή, διαδικασίες οι οποίες αντικαθίστανται από την υποχρέωση διενέργειας εκτίμησης αντικτύπου, την κατάρτιση κωδίκων δεοντολογίας, τους μηχανισμούς πιστοποίησης καθώς και τα αρχεία καταγραφής δραστηριοτήτων. Από την άλλη, τα υψηλά πρόστιμα τα οποία προβλέπονται στον Κανονισμό θα λειτουργήσουν επίσης θετικά μέσω της διασφάλισης της συμμόρφωσης των διάφορων επιχειρήσεων σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων τους, των πελατών τους και εν γένει των αντισυμβαλλομένων τους.

Γνώμονα εν τέλει θα πρέπει να αποτελούν οι διατάξεις του εργατικού δικαίου. Το εργατικό δίκαιο ως δίκαιο προστασίας της προσωπικότητας του εργαζομένου²¹⁴ θα πρέπει να είναι παρόν στην εφαρμογή των κανόνων περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων²¹⁵. Τέλος, εγγίζοντας και τις φιλοσοφικές αναζητήσεις του γράφοντος, θα ήταν ουτοπικό αλλά και καταχρηστικό ταυτόχρονα να απαιτούμε την αρτιότητα στη νομοθέτηση. Και αυτό δεδομένου ότι καλούμαστε να νομοθετήσουμε αλλά και να ερμηνεύσουμε δίκαιο σε σχέση με ανθρώπινα όντα, όντα μη τέλεια εκ φύσεως. Το δίκαιο αλλά και η εγγενής ομορφιά του είναι η αέναη στάθμιση των αντικρουόμενων συμφερόντων. Η στάθμιση εμπεριέχει αξιολόγηση, η αξιολόγηση ενέχει υποκειμενικότητα, η υποκειμενικότητα ενέχει ανισορροπία. Την ανισορροπία αυτή καλείται να εξισορροπήσει ο εκάστοτε ερμηνευτής δικαίου.

²¹³ Simitis S., Reconsidering the Premises of Labour Law: Prolegomena to an EU Regulation on the Protection of Employees' Personal Data, *European Law Journal* 1999, 48 επ.

²¹⁴ Λαδάς Δ., Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου, 2018, σελ. 370

²¹⁵ Μήτρου Λ., Ιδιωτικότητα, προσωπικά δεδομένα και εργασιακές σχέσεις ΕΕργΔ 2017, σελ. 156

Βιβλιογραφία

Εγγώρια

- *Ακριβοπούλου Χ. Μ.*, Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή: Θεωρητικά και μεθοδολογικά θεμέλια, ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ – Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Θεωρίας και Πράξης, Τεύχος 2^ο, 2011, <https://www.constitutionalism.gr/>
- *Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ε.*, Προσωπικά δεδομένα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016
- *Αρμαμέντος Π./ Σωτηρόπουλος Β.*, Προσωπικά δεδομένα-Ερμηνεία Ν. 2472/1997, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005
- *Βαλμαντώνης Κ.*, Τα όρια του διευθυντικού δικαιώματος & η νομολογιακή αντιμετώπιση, ΕλλΔνη 2009
- *Γέροντας Α.*, Η ηλεκτρονική επεξεργασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη νομολογία του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας (BverfGE 65,1), ΕλλΔνη 1989, 510
- *Γέροντας Α.*, Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2002
- *Γεωργιάδη Απ.*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, 2007
- *Γεωργιάδης Αστ.*, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011
- *Γιαννακάκης Ι.*, Η επισήμανση απορρήτου (Privacy Notice) ως βέλτιστη πρακτική για την ενημέρωση των υποκειμένων προσωπικών δεδομένων, Συνήγορος 2017
- *Γκρίτζαλη Δ.*, Ασφάλεια Πληροφοριακών Συστημάτων και Υποδομών: Εννοιολογική θεμελίωση, σε *Κάτσικα Δ., Γκρίτζαλη Δ., Γκρίτζαλη Σ.*, Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, 2004
- *Δεληγιάννης Ι.*, Η πληρεξουσιότητα, 1991
- *Δελλή Γ.*, Εισαγωγή σε *Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φ.*, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017
- *Δούκα Β.*, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στη σχέση εργασίας (ο νόμος 2472/1997 και οι εργαζόμενοι), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.
- *Ζερδελής Δ.*, Εγχειρίδιο Εργατικού Δικαίου- Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2017.
- *Ζωγραφόπουλος Δ.*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων και οι εργασιακές σχέσεις σε *Κοτσαλή Α./ Μενουδάκο Κ.*, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.
- *Θεοδόσης Γ.*, Βασικές αρχές προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, ΔΕΕ 2006
- *Ιγγλεζάκης Ι.*, Η συγκατάθεση στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων σε *Κοτσαλή Α.*, Προσωπικά Δεδομένα, Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2016

- *Ιγγλεζάκης Ι.*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019), Interactive Books, 2020
- *Καζάκος Α.*, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο – Ουσιαστικό Δίκαιο και Δικονομικά Ζητήματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013
- *Καλέργης Α.*, Η συγκατάθεση στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπό τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, ΔιΜΕΕ, τ. 1/2019
- *Καρδαράς Αθ.*, Η ρύθμιση των όρων εργασίας στο επίπεδο της εκμεταλλεύσεως, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουκας, 1996,
- *Κλαβανίδου Δ.*, Έλλειψη πληρεξουσιότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007
- *Κουκιάδης Δ.*, Ο εργαζόμενος ως υποκείμενο προσωπικών δεδομένων κατά το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, Εκδόσεις Σάκκουκας, 2019
- *Κουκιάδης Ι.*, Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της Ευελιξίας της Εργασίας, Η' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2017.
- *Λαδάς Δ.*, Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- *Λεβέντης Γ. – Παπαδημητρίου Κ.*, Ατομικό Εργατικό δίκαιο, Εκδόσεις Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας, 2011
- *Μήτρου Α.*, Η αρχή της λογοδοσίας (Υποχρεώσεις του υπεύθυνου επεξεργασίας) σε *Κοτσαλή Α./ Μενουδάκο Κ.*, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2018.
- *Μήτρου Α.*, Η προστασία δεδομένων των εργαζομένων σε *Κοτσαλή Α.*, Προσωπικά Δεδομένα. Ανάλυση- Σχόλια- Εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- *Μήτρου Α.*, Ιδιωτικότητα, προσωπικά δεδομένα και εργασιακές σχέσεις, ΕΕργΔ 2017
- *Μήτρου Α.*, Προστασία Προσωπικών Δεδομένων, σε *Κάτσικα Σ/ Γκρίτζαλη Δ./ Γκρίτζαλη Σ.* (επιμ.), Ασφάλεια Πληροφοριακών Συστημάτων, Αθήνα 2004
- *Μήτρου Α.*, Υποχρεώσεις του υπεύθυνου επεξεργασίας (Γνωστοποίηση παραβιάσεων δεδομένων) σε *Κοτσαλή Α./ Μενουδάκο Κ.*, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.
- *Μήτρου Α.*, Privacy by Design Η τεχνολογική διάσταση της προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΔιΜΕΕ 1/2013
- *Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ.*, Η αρχή της διαφάνειας κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε *Κοτσαλή Α./ Μενουδάκο Κ.*, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR). Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- *Παναγοπούλου – Κουτνατζή Φ.*, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017

- *Παπαδημητρίου Κ.*, Πληροφορική – Εργασία – Εργατικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, 1987
- *Παπαδημητρίου Κ.*, Πληροφορική και Εργατικό Δίκαιο, 16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΕΔΕΚΑ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- *Παπαϊωάννου Α.*, Ο έλεγχος από τον εργοδότη της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και της ενασχόλησης του μισθωτού με το Διαδίκτυο, ΕΕργΔ 2006
- *Παπαστερίου Δ./ Κλαβανίδου Δ.*, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008
- *Σταθόπουλος Μ.*, Η χρήση των προσωπικών δεδομένων και η διαπάλη μεταξύ ελευθεριών των κατόχων τους και ελευθεριών των υποκειμένων τους, ΝοΒ 2000
- *Χριστοδούλου Κ.*, Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013.
- *Χριστοδούλου Κ.*, Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020
- *Χριστοδούλου Κ.*, Προς μια επανεξέταση της έννοιας της δικαιοπραξίας; Το παράδειγμα της συγκατάθεσης του υποκειμένου στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του, ΔιΜΕΕ 2005, 357-365.
- *Χρυσόγονος Κ.*, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006.

Αλλοδαπή

- *Damman U./ Simitis S.*, EG-Datenschutzrichtlinie Kommentar, Nomos 1996
- *Denninger E.*, Das Recht auf informationelle Selbstbestimmung σε *Hohmann H.*, Freiheitsicherung durch Datenschutz, 1987
- *Gierschmann S.*, σε: *Gierschmann/Saeugling* (Hrsg.), Systematischer Praxiskommentar Datenschutzrecht. Datenschutz aus Unternehmenssicht, Bundesanzeiger Verlag 2014
- *Gola P./Schomerus R.*, Bundesdatenschutzgesetz Kommentar (7. Aufl.), Verlag Beck 2002, § 4, αριθμ. περιθ. 10,
- *Kotschy W.*, σε *Kuner C./Bygrave L. A./Docksey C.* (eds), The EU General Data Protection Regulation (GDPR). A commentary, Oxford University Press, 2020
- *Simitis S.*, Die informationelle Selbstbestimmung – Grundbedingungen einer verfassungskonformen Informationsordnung, NJW 1984
- *Simitis S.*, Reconsidering the Premises of Labour Law: Prolegomena to an EU Regulation on the Protection of Employees' Personal Data, European Law Journal 1999